Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BĂRNUȚIU, SIMION
Istoria filosofiei / Simion Bărnuțiu - Bucureşti: Editura România Press 2002
2 vol.; 21 cm. (Cartea de căpătâi, 5, II)

ISBN: 973-99696-7-4

Vol. 2 - 2002 - 224 p. - ISBN: 973-8236-32-0

I. Chindriş

14 (100) (091)

Copertă: Cătălin P. Ghiorgiu
Culegere: Ionuț Isac
Tehnoredactare: Dinu Ureche

S.C. Romana Press Impex S.R.L.
Editura ROMÂNIA PRESS
Cal. Crângaşi 3/2/21, sect. 6,
77732 BUCUREŞTI O.P. 56
Tel: +4021-2127088
© 2002

Tiraj: 500 exemplare

Tipărit la
S.C. RCR - PRINT S.R.L.
LEGĂTORIE DE ARTĂ
Tel./Fax: 021-223 15 39
GSM: 0722 620 520
B-dul Dimitrie Pompei 5D
Sect. 2, Bucureşti
PRINTED IN ROMANIA

Simion Bărnuțiu

ISTORIA FILOSOFIEI

VOL. II

Ediție princeps după manuscris,
realizată de

IOAN CHINDRIŞ
IONUȚ ISAC
MIHAI-TEODOR RACOVIȚAN

Coordonator:
IOAN CHINDRIŞ

ROMÂNIA PRESS
Bucureşti 2002

1753046

35413/65979

796915

Platon și Aristotel

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

§ 121. Platone[1]

Platone s-a numit așa de către magistrul său în gimnastică[2], de la Πλατος, lățime, fiindcă era lat în pept și frunte[3]. Mai înainte se numia *Aristocle*. S-a născut în Atena, la 430 sau 429 a.C.[4] Tatăl său, *Aristone*, se trăgea de la *Codru*[5] și mama sa, *Perictione*[6], de la *Solone*. Era acești strămoși ai lui amândoi[7] și duceau genealogia până la *Neptun*[8].

Platone a învățat gramatică, musică, pictură și gimnastică de la magiștrii cei mai aleși ai timpului său[9]. În gimnastică atât era de esercitat, cât s-a putut lupta pentru premiu la jocurile istmice și pitice. Platone s-a ocupat în tinerețele sale și cu poesia, ceea ce a avut influență asupra stilului său mai târziu. Operele lui cele de întâi au fost poetice, și încă de genul superiore: ditirambice, epice și tragice[10]. Totuși, el și-a nimicit mai târziu una epopee gia parată,[11] fiindcă i se părea că n-a ajuns pre *Omer*, modelul său. *Socrate* l-a îndemnat de și-a tras îndărăt și una tetralogie (consistentă din trei bucăți tragice și una sa- [**95v**]tirică comică[12]), pre care a fost dat-o spre a se representa la sărbătoaria lui Bac. Din aceste opere poetice nu s-a conservat nimică, afară de unele poemate mici epigramice și mai ales erotice, care se află în antologia greacă, a căror autenție însă nu e afară de toată îndoiala.

§ 122. Continuațiune

Cu atât mai mult s-a ocupat Platone cu filosofia, și încă și înainte de a face cunoștință cu *Socrate*. Cel puțin așa zice Aristotele (Metaph. I. 6)[13], că *Platone* a fost inițiat de tânăr (εκ νεου) în filosofia eraclitică, cu toate că *Diogene L.* (III, 6) zice că *Platone* a învățat filosofia eraclitică de la *Cratil*[14], numai după moartea lui *Socrate*, când era preste 28 de ani, și pre cea parmenidică de la *Ermogene*[15] (s[au] de la *Ermip*[16], după una biografie anonimă a lui *Platone*). Aceea încă e probabile, că *Platone* a învățat oarecâtva timp și de la sofiști, mai ales oratoria și politica, fiindcă-și

propusese (precum spune însuşi în epistola 7ª) a funțiuna ca politic[17]. Totuşi, se vede că *Socrate* a avut cea mai multă influență asupra culturei lui *Platone*[18], pre [**96**] carele acesta l-a ascultat până la 400 a.C., când a murit *Socrate*[19]. După acest eveniment trist, *Platone* dimpreună cu mai mulți conşcolari, s-a dus mai întâi în *Megara*[20], unde *Euclide*[21] funda atunci şcoală filosofică. Aici, neaflând mulțămire spiritul lui, ce aspira la mai înalte, a lăsat *Megara* şi şi-a început călătoria cea lungă, parte spre a-şi înmulți cunoştințele, care putea să fie destul de mărginite, fiindcă *Socrate* ținea mai mult numai la partea cea praptică, parte pentru ca să cunoască mai bine morii oamenilor şi constituțiunile popoarelor, fiindcă nu se lăsase încă de propositul său de a funțiuna ca politic. Mai întâi s-a dus în Italia, în a cărei parte inferioară, numită Grecia Mare, se aflau nu numai colonii grece, ci şi două renumite şcoale filosofice, cea *pitagorică* şi cea *eleatică*. Mai ales cu pitagoreii (*Archita*[22], *Eudos*[23], poate şi cu *Timeu*[24]) a făcut cunoştință mai de aproape, a cumpărat scripte pitagorice şi a esoperat, precum spun unii scriitori, de a fost susceput şi în federațiunea pitagorică, cu toate că aceasta acum era desfăcută în public şi dura numai [**96v**] ca secretă. De acolo s-a dus în *Cirene*, în Africa[25], probabilmente pentru ca să asculte pre *Teodor*, matematicul de acolo (*Diog. L.* II. 103), fiindcă *Platone* avea amoare atât de mare pentru matematică[26], cât o considera ca propedeutica cea mai bună pentru filosofie, şi după ce a deschis şcoala academică[27] a pus deasupra uşii inscripțiunea: Ουδεις αγεωμετρητος εισειτω, că adecă să nu intre în şcoala lui nice unul carele n-ar avea oarecari cunoştințe matematice[28].

§ 123. Continuațiune

După aceea s-a dus în *Egipet*, ca să cunoască şi înțelepciunea cea faimoasă a preoților de acolo, pre cât putea să o cunoască un străin. Totuşi, este aserțiune fără fundament că acolo ar fi făcut cunoştință şi cu profetul *Ieremia*, de la carele ar fi fost inițiat în arcanele teologiei ebreilor.

Espedițiunea lui *Artaserse* în contra Egipetului[29] l-a împedecat de n-a putut să călătorească şi în Asia, totuşi unii spun că ar fi mers cel puțin până în Fenicia. În urmă s-a dus în *Sicilia*, unde a făcut cunoştință cu *Dione*[30] şi prin acesta şi cu *Dionisiu*[31], tiranul din *Siracusa*, care cunoştință era să-i pună capul, fiind[**97**]-că se declărase împotriva purtărilor acestui tiran. Totuşi, a scăpat de acolo ca serv, dară un *Aniceri*[32] din *Cirene* l-a răscumpărat pentru 20 s[au] 30 de mine[33].

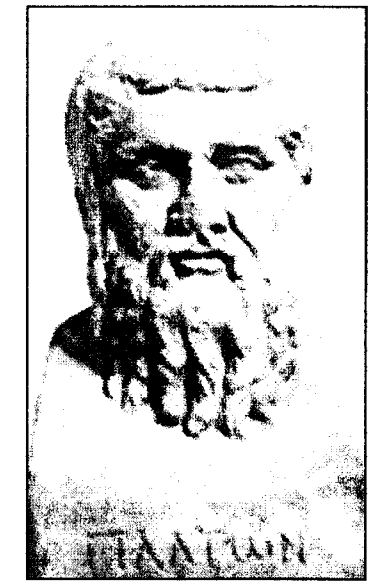

Platon

§ 124. Continuațiune

Întorcându-se în patria sa când era ca de 36 de ani, a început a învăța în Academie[34] cu atâta aplaus, cât veniau în şcoala lui [com]patrioți şi străini, tineri şi bătrâni, chiar şi beliduci şi politici, precum erau *Timoteu*[35], *Focione*[36], *Iperide*[37], *Demostene*[38], ş.a. Totuşi, se vede că nu esplica toate tuturor, ci avea, ca *Pitagora*, una doptrină *esotericâ* şi alta *exotericâ*[39]. El a mai mers de vreo două ori în Sicilia[40], nu pentru ca să funde acolo una republică platonică, cum au crezut unii, ci parte ca să adaugă la cultura lui *Dionisiu* celui mai tânăr, carele urmase tatălui său şi era foarte îndărăt în cultură, parte pentru ca să-l împace cu *Dione*, însă n-a putut să-şi ajungă pre nice unul din aceste scopuri, ci încă era să o pățiască iarăşi[41], cu toate că fusese receput din partea regelui cu multe onori şi din partea poporului din *Siracusa* cu [**97v**] mare aplaus. Anii mai din urmă i-a petrecut *Pl[aton]* în pace, ca filosof, învățând şi scriind până la adânci bătrânețe. A murit la 348 a.C., chiar când intrase în al

82-lea an al vieții sale[42]. Școala fundată de sine a lăsat-o lui *Speusip*[43], carele-i era nepot de soră[44]. Corpul lui s-a înmormântat în așa numitul "agrul olarilor"[45] (κεραμεικος), lângă Academie, unde și atenienii i-au ridicat un monument, ca să-și arate estimiul și gratitudinea către un bărbat atât de distins și plin de merite. Totuși, cel mai durătoriu monument și-a ridicat el însuși prin operele sale și prin filosofia sa.

§ 125. Operele lui Platone

Multe din operele[46] s[au] scriptele lui *Pl[atone]* au perit, unele au ajuns la noi mutilate[47]. Scriptele lui, cea mai mare parte, sunt dialogi[48], în cari comunemente se induce *Socrate* vorbind cu școlarii și cu amicii săi sau cu adversarii săi, cu sofiștii. Unii susțin că *Plat[on]* ar fi introdus cel de întâi forma dialogică în învățătura scrisă, ceea ce nu se poate proba. (*Diog. L.* III. 24. 48)[49]. Totuși, *Platone* a perfecțiunat [**98**] atât de frumos această formă de propunemânt, cât întru aceasta dânsul e maestru. Adevărat că stilul lui *Platone* în dialogi de multe ori e mai mult poetic decât filosofic, ceea ce reprobau și cei vechi, numindu-l un ce mijlociu între poesie și prosă (μεταξυ ποιημματος καὶ πεξου λόγου)[50] *Diog. L.* III. 37. coll. *Cic.* o r a t. c. 20. De multe ori vorbește *Platone* în dialogi despre obiept numai pre deasupra, fără de a-l desvolta deplin sau științifice. Auneori amestecă și orațiuni lungi, și narațiuni mitice[51]. Totuși, acei dialogi au fost admirați totdeauna ca modele și imitați, atât în timpurile vechi cât și în cele nouă, deși nu totdeauna cu suces.

§ 126. Clasificarea[52] lui Trasil

Diogene Laerțiul (III, 49.u.u.) spune că platonicul *Trasil*[53] ar fi susținut că *Platone* și-ar fi dat afară dialogii în *tetralogie*, cum făceau poeții dramatici cu poematele lor[54], pre care le făceau pentru cele patru sărbători a lui *Bac*. Și în adevăr, nu e cu neputință ca să-și fie [**98v**] publicat

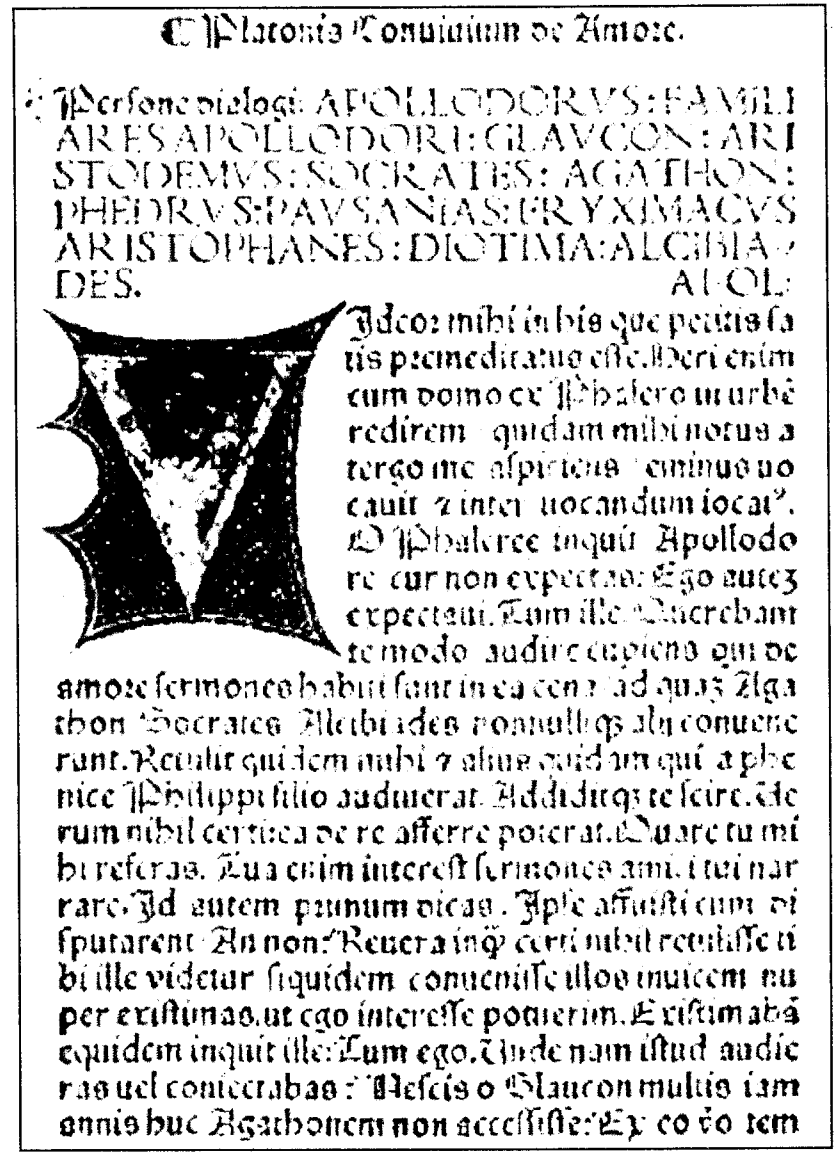

Platonis Conuiuium de Amore.

Personę dialogi: APOLLODORVS: FAMILIARES APOLLODORI: GLAVCON: ARISTODEMVS: SOCRATES: AGATHON: PHEDRVS: PAVSANIAS: ERYXIMACVS ARISTOPHANES: DIOTIMA: ALCIBIADES.

APOL:

Ideo: mihi in his que pridie facta sunt premeditatus esse. Heri enim cum domo ex Phalero in urbem redirem quidam mihi notus a tergo me aspicions eminus uocauit et inter uocandum iocatus. O Phaleree inquit Apollodore cur non expectas: Ego autem expectaui. Cum ille. Sacrebam te modo audire cupiens qui de amore sermones habiti sunt in ea cena ad quam Agathon Socrates Alcibiades ceteriq; alij conuenerant. Refert quidem mihi quidam qui a Phenice Philippi filio audierat. Addiditq; te scire. Verum nihil certi ea de re afferre poterat. Quare tu mihi refer as. Tua enim interest sermones amici tui narrare. Id autem primum dicas. Ipse affuisti cum ei disputarent An non: Reuera inquam certi nihil retulisse tibi ille videtur siquidem conuenisse illos inuicem nunc existimas. ut ego interesse potuerim. Existimabam equidem inquit ille: Cum ego. Unde nam istud audieras uel conijcebas: Nescis o Glaucon multis iam annis huc Agathonem non accessisse: Ex eo tempore

Opera platoniană, în traducerea lui Marsiglio Ficino. ed. Veneția 1491

şi *Platone* dialogii săi în trilogie şi în tetralogie, totuşi e mai probabile că *Trasil* a împărțit dialogii lui *Platone* în tetralogie, carele apoi a atribuit lui *Platone* această împărțire, pentru ca să-i facă mai mare nume. În această tetralogie urmă dialogii aşa[55]:

1) *Eutyphro*, *Apologia Socratis*, *Crito*, *Phaedo.*
2) *Cratylus*, *Theaetetus*, *Sophistes*, *Politicus*[56].
2) *Parmenides*, *Philebus*, *Symposiuml*, *Phaedrus.*
4) *Alcibiades I et II*, *Hipparchus*, *Evastae s[au] Anteraste.*
5) *Theages*, *Charmides*, *Laches*, *Lysis.*
6) *Euthydemus*, *Protagoras*, *Gorgias*, *Meno.*
7) *Hippias*, *maj. et min.*, *Ion*, *Menexenus.*
8) *Clitopho*, *de rep. libb. X*, *Timaeus*, *Critias*
9) *Minos*, *de legg. libb. XII*, *Epinomis*, *Epistolae XIII.*

Această clasificațiune nu poate fi *platonică*, fiindcă se şti că *Lysis*, în a 3ª tetralogie, a fost scris gia fiind *Socrate* în viață, iară *Apologia* a putut să se scrie numai după *moartea* lui. Apoi nu toți acești dialogi sunt gemini, şi epistolele n-au putut să se culeagă toate de *Platone* însuşi şi să se dea afară de una dată cu [**99**] celealalte scripte. Încă şi mai arbitrarie e împărțirea lor în *trilogie*[57], ceea ce se cunoaşte din această clasificațiune însăşi, fiindcă unii încep trilogia I cu *Republica*, alții cu *Alcibiade* I, alții cu *Teage*, alții iarăşi cu alți dialogi (*Diog. L.* III. 61.62)[58].

Diogene L. observă (III, 56) cum că punemântul filosofic la început a fost numai *fisic* în şcoala ionică şi la *Pitagora*, *Socrate* a adaus după aceea partea *etică* şi *Platone* l-a completat adăugând şi *dialeptica*[59], precum a completat şi *Eschil* şi *Sofocle* tragedia, adăugând pre al doile şi pre al treile actore. De aci s-a născut şi împărțirea dialogilor lui *Plat[on]* în tetralogie.

Notă. Clasificațiunea lui *Trasil*, urmată în ediținea platonică a lui *Aldu Manuțiu*[60] şi *Marcu Musuru* (Platonis opp. Gr. cura. Aldi Manutii et Marci Musuri. Venet. 1513. Vol. 2. fol. Gr. cura Jo. Operini cum commentario Procli in

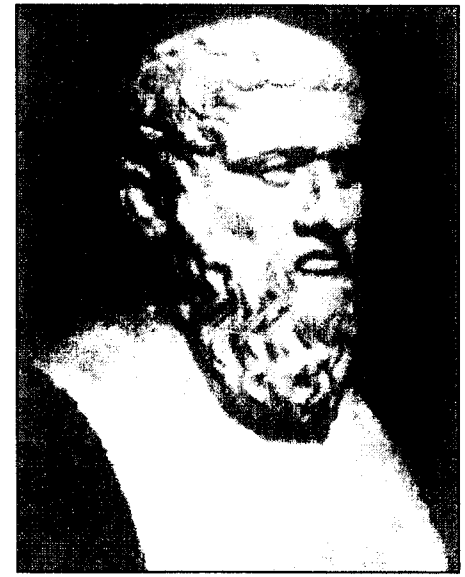

Platon

Timaeum et Politica Platonis, Basileae 1534 et 1558) iară ediținea lui *Hen-ricus Stephanus* (Plat. opp. Gr. cum interpret. Lat. Jo. *Serrani* cura Henr. *Stephani*. Par. 1578. Vol. 3. fol.) şi cea *Bipontină* (Gr. ad edit. Henr. Stephanicum Mars. Ficini interpret. Lat. Studiis societ. bipont. 1781- 6. vol. 12.)[61] urmă clasificațiunea făcută de Jo. Serra[**99v**]nu.

§ 127. Clasificațiunea lui Schleiermacher

Fried. *Schleiermacher*[62] distinge[63] următoariele trei clăşi în traducerea[64] operelor lui *Platone* (Berol. 1804-1809):

1) Dialogii a cărora problemă e ca să arete nulitatea plăcerii ce au oamenii comunemente despre lucruri. La această clasă rapoartă el pre *Fedru*, *Protagora* şi *Parmenide*. Vol. I, 1-2

2) Dialogii carii au de scop a demustra *unitatea opuseținilor*. În această clasă pune el pre *Gorgia*, *Teetet*, *Menone*, *Eutidem*, *Cratil*, *Sofistele*, *Politicul*, *Simposiul*, *Fileb* şi *Phaidone*. (Vol. II, 1. 2).

3) Dialogii destinați a propune ştienta însăşi şi a o completa. Aceştia sunt: *Timeu*, *Republica*, *Critia* şi *Legile*.

§ 128. Clasificațiunea lui Ast

Frider. Ast[65] pune următoariele trei clăși în introdupțiunea în studiul lui *Platone* (Lips. 1816)[66]:

1) Dialogii *socratici*[67], a căro[**100**]ra destinațiune proprie e a glorifica pre *Socrate*. Chiar de aceea, în aceștia predomină poeticul și dramaticul: *Protagora*[68], *Fedru*[69], *Gorgia*[70] și *Phaidone*[71].

2) Dialogii *dialeptici*, în cari se desvoltă mai ales spiritul dialepticii: *Teetet*[72], *Sofistele*[73], *Politicul*[74], *Parmenide*[75] și *Cratil*[76]. Pre aceștia i-a scris *Pl[atone]* probabilmente în Megara, după moartea lui *Socrate*.

3) Dialogii *curat științifici*, în carii elementul poetic și dialeptic se pătrund: *Fileb*[77], *Simposiul*[78], *Republica*[79], *Timeu* și *Critia*[80].

Problema tuturor acestor dialogi e a espune frumosul și bunul (καλον κ'αγατον), precum se cuvine să se arete acesta în diferitele relațiuni ale vieții omenești: etică, politică naturală, totuși fiecarele după modul propriu clasei sale de care se ține.

În *clasea primă* cel de întâi dialog e *Protagora* (scris înainte sau pre la începutul Olimpiadei 93). Traptă despre cultura cea falsă pre carea o lățesc sofiștii între disciplii lor în respeptul moralei și a [**100v**] dereptului, și arată că sofiștii nu cunosc nice măcar metodul cel adevărat de filosofare, cu atât mai puțin principiele cele adevărate ale moralei, cu toate că voesc a fi filosofi[81].

Fedru (scrisă la anul al 2^{le} al Olimpiadei 93) traptă despre *amoare s[au] frumos*, arătând că numai amoarea cea însuflețită poate să ducă la adevărata filosofie și poesie, care trăiesc amândouă în imaginea adevăratului și frumosului originariu[82].

Gorgia s[au] despre *oratore* (scris pre la anul întâi al Olimp[iadei] 93) arată că știența sau artea numai atunci pot să se afle, când se aduce în armonie adevăratul și percepțiunea cu bunul și cu plăcerea.

Phaidone s[au] despre *nemurire* (scris după Olimp[iada] 95) represintă pre filosoful cel adevărat în moarte ca cert și secur despre a sa nemurire[83].

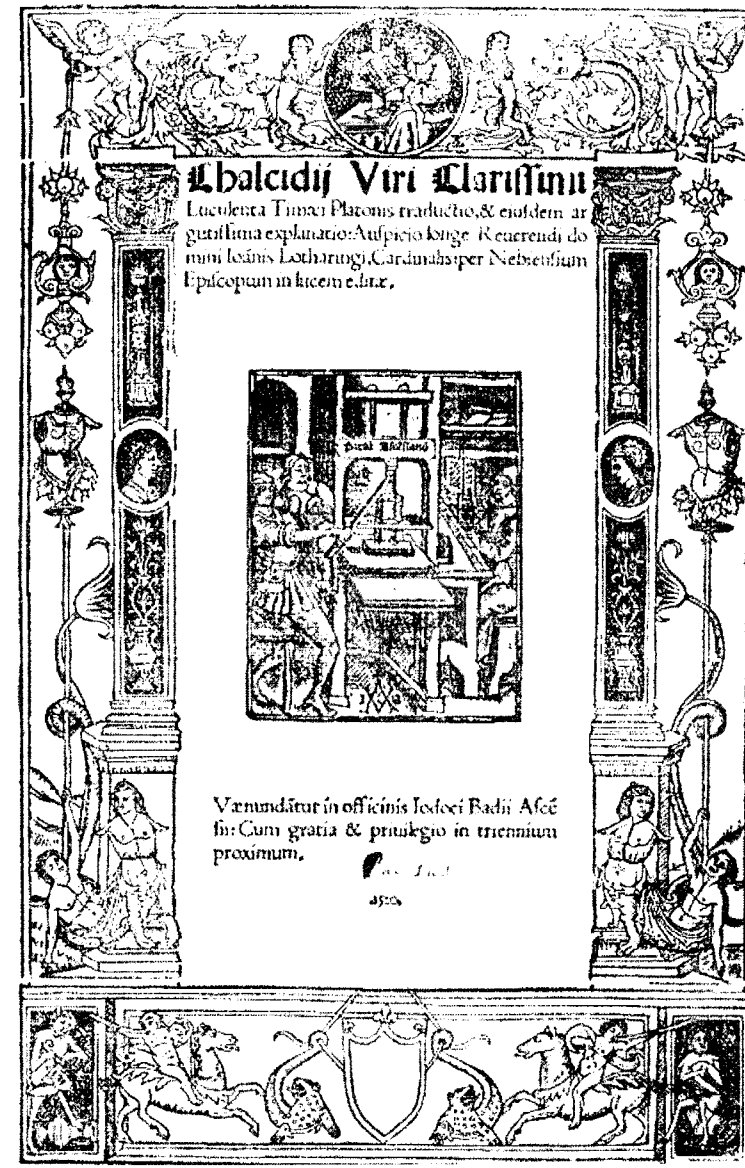
Lbalcidij Viri Clariſſimi
Lucidenta Timæi Platonis traductio,& eiuſdem ar
gutiſſima explanatio:Auſpicio longe Reuerendi do
mini Iohãnis Lotharingi,Cardinalis per Nebrenſium
Epiſcopum in lucem edi
Vænundãtur in officinis Iodoci Badii Aſcẽ
ſij:Cum gratia & priuilegio in triennium
proximum.

Platon, Timeus, *ed. Paris, 1520*

În *clasea a doua* vine mai întâi:

Teetet (scris înaintea Olimp[iadei] 98), arată că e cu neputință fiecare cunoştință în sens strâns, până când nu şti să [**101**] distingă cineva adevăratul de percepțiune s[au] de către lucrurile percepute[84].

Sofistele arată că sofistul uneşte numai la aparență înțelepciunea cu virtutea, şi cât e de necesariu a le uni în adevăr[85].

Politicul arată că artea cea adevărată de a domni preste oameni nu o cunoaşte domină-toriul cel egoist şi arbitrariu, ci numai filosoful cel adevărat[86].

Parmenide arată că nice poate fi *unimea* lui *Parmenide* fără de *multul* lui *Democrit*, nice multul acestuia fără de unimea celuia[87].

Cratil arată că nice e cu putință firea lui *Parmenide* fără de facerea lui *Eraclit*, nice facerea acestuia fără de firea celuia.

În *clasea a treia*, a dialepticii şi poesiei deplinite, vine:

Fileb (scris fără dubiu după călătoria în Egipet şi în Italia) arată că bunul nu consistă nice numai în cunoştința şi rațiunalitatea singură, nice numai în plăcere, [**101v**] ci în unirea amândurora[88].

Simposiul (compus după Olimp[iada] 98, 4 sau 102, 3) arată pre filosoful cel adevărat în viață, care şti să deştepte amoare şi virtute în inimele cele nobili, care au capacitate pentru entusiasmul spirituale[89].

Republica, una din operele mai din urmă a lui *Platone*, e complementul *Eticei* aplicate la regularea vieții unui popor întreg, precum vice versa[90].

Timeu (unit cu Critia) e complementul fisicei platonice, ad[ică] cunoştința fisică a naturii s[au] a fientului, cuprinsă după legile necesității eterne[91].

§ 129. Clasificațiunea după Krug

Krug (L e x i c o n s.v. Plato) zice că ar fi mai acomodat a împărți dialogii lui *Platone* în logici, fisici, etici şi politici. Când n-ar fi şi dialogi

mestecați (*Diog. L.* III. 49. ss.), încă şi mai bine ar fi a clasifica cronologice toate operele lui *Platone*, căci atunci s-ar cunoaşte cum s-a desvoltat pre încet spiritul lui *Platone* în filosofare şi s-ar putea [**102**] ridica şi unele contradipțiuni cari se află în operele lui, parte aparenți, parte reali. Se înțelege că *Platone* n-a rămas tot lângă aceleşi păreri necontenit şi întru toate, ci unele şi le va fi schimbat, fiindcă el a început a scrie de tânăr, fiind încă în şcoala lui *Socrate*, şi a scris până la bătrânețe. Însă clasificațiunea cronologică e mai grea şi decât cea sistematică, neaflându-se destule date cronologice în dialogii lui, şi datele altor scriitori fiind nesigure în acest respept. Atât însă e cert, că cele două cărți principali a lui *Platone*: X *cărți de Republica* s[au] *despre dereptate* (πολιτειαι η περὶ δικαιον) şi cele XII *despre legi* (νομος η περι νομοθεσιας) sunt scrise mai târziu, când era *Pl[atone]* înaintat în viață.

Platon

§ 130. Autenticitatea operelor platonice

Nu toate operele sunt autentice, adecă de la *Platone*, care se poartă sub numele lui. Aşa *Axioch*, *Demodoch*, *Erixia* şi încă unii dialogi mai mici, precum şi definițiunile (ὁροι) sunt suposite fără de îndoială. Unii

din criticii mai vechi şi mai noui s-au îndoit şi despre autenticitatea lui *Minoe*, *Iparc*, *Alcibiade II* şi *Epinomei* (s[au] a 13ª carte de [**102v**] legi) şi, în adevăr, autenticitatea acestora e foarte dubie. Aseminea s-au tras la îndoială, însă din raţiuni nesuficienţi, şi apologia lui *Socrate*, epistolele şi unii dialogi mai mari, pre carii i-a ţinut de autentici toată anticitatea.

§ 131. Doptrina lui Platone în genere

Scriptele lui *Platone* care s-au conservat sunt numai *exoterice*, aşadară aceste cu atât sunt mai puţin acomodate spre a ne arăta cum s-a desvoltat filosofia în mintea lui *Platone*, încet, încet, cu cât sunt compuse în formă dialogică, carea nu răspunde acestui scop. Forma dialogică e totdeauna mai mult poporarie decât ştienţifică, cu toate că cercetările ştienţifice se pot îmbrăca şi în această formă. Filosofia lui *Platone* numai atunci s-ar putea espune cum se cuvine, când s-ar putea descoperi şi operele lui cele *esoterice*, de care se ţin probabilmente şi αγραφα δογματα, διαιρεσεις şi πυθαγωρεια, pre cari le memoră cei vechi, şi în parte şi *Platone* în epistole (*Arist.* Phys. IV, 4. de gen. et corr. II, 3. *Simpl.* Comm. in Arist. de anim. I.1, p.76 coll. *Plat.* ep.13)[92]. Când s-ar fi conservat aceste, atunci s-ar putea compara cu cele exoterice, şi filosofia lui *Platone* s-ar lumina. Fiind aceasta cu neputinţă, rămâne [**103**] ca toată espuseţiunea *filosofiei lui Platone* să fie numai una espuseţiune mai mult s[au] mai puţin probabile, cu atât mai vârtos că nice s-au putut uni până astăzi criticii despre autenticitatea şi testul operelor lui *Platone* ce s-au conservat, nice interpreţii despre sensul cel adevărat al acelora şi[93].

§ 132. Filosofia după Platone

Platone a fost cel de întâi, pre cât se şti până acum, carele şi-a pus determinat această întrebare: ce este filosofia şi ce se cuvine să fie?[94] La această întrebare el răspundea distingând acurat ştienţa (ἐπιστήμη) în sens strâns de fiece părere (δόξα) şi zicând cum că acesta se refereşte numai la lucruri singularie, sensibili, mutabili şi peritoarie, iară ştienţa s[au] filosofia e una cunoştinţă raţiunală şi certă a esenţei lucrurilor, carea ne învaţă să cunoaştem nu lucrurile cele singularie, sensibili, mutabili şi peritoarie, ci să cunoaştem şi să ne adoperăm spre cele universali şi necesarie, nemutabili şi eterne γνωσις των οντως οντων, των αει οντων[95]. Cu acesta se uneşte şi definiţiunea din ὁροις: φιλοσοφια (εστι) της των οντων αει ἐπιστήμης [103v] ἐπιστήμης ορυξις, θεωρητικη του αληθους, πως αληθες, επιμελεια ψυχης, μετα λογου ορθου - coll. ep. 7).

De aceea *Platone* distin-gea pre sofist ca pre un φιλοδοξος, ad[ică] amic de păreri[96] egoist, ambiţios şi interesat, de filosoful cel ade-vărat, care cearcă adevărul şi-l spune fără de interes propriu, iară filosofia o numia musica cea mai înaltă (μεγιστη μουσικη). Soph. tot. Phaidon c.4. De rep. lib.5. s. fin.).

Notă. *Augustin* (de civit. dei VIII, 4) susţine că *Platone* ar fi împărţit gia filosofia în logică, fisică şi etică, însă nu e cert. Atât însă e cert, că această împărţire era dominătorie gia şi în Academia vechie şi cum că *Platone* a traptat despre toate problematele cele principali ale filosofiei, aşa cât şi în dialogii lui vin una mulţime de discusiuni logice, fisice şi etice politice, precum bine a observat şi *Sext. Empir*. (adv. math. VII, 16). Se înţelege că *Platone* a luat în vedere şi doptrinele altora în dialogii săi, şi pre unele a aprobat, pre altele a respins şi le-a refutat, totuşi nu se poate crede ceea ce zice

Platon predând geometria

despre dânsul *Diog. L.* (III. 8) cum că supra celor fisice are fi filosofat după *Eraclit*, supra cugetaverelui după *Pitagora* [**104**] şi supra lucrurilor etice politice după *Socrate*. Atare sincretism nu se poate presupune despre una minte ca a lui *Platone*. *Aristosen* şi *Favorin*

îl inculpau specialmente că în Republică numai ar fi decopiat una operă a lui *Protagora*, cum spune *Diog. L.* (III, 37. 57), şi unii cred că şi dialogul *Timeu* e una asemine copie a operei unui pitagoreu cu acest nume.

§ 133. Ideiele ca esențe a lucrurilor

Platone vroia ca să cunoască esența lucrurilor prin filosofare, şi de aceea el credea că pre aceeaşi a şi aflat-o în *idee*. Prin urmare doptrina despre idee la dânsul e fundamentul a toată filosofia.

Prin cuvântul ιδεα, care propriamente înseamnă formă (forma), el înțelegea atât pre conceptele cele generali, pre cari le formă mintea noastră prin astracțiune şi reflesiune, pentru ca să reducă lucrurile singularie la specii şi genuri – de aceea el şi punea de multe ori în loc de idee ειδος (species) şi γενος (genus) – cât şi pre acele concepte cari se referesc la ceva absolut s[au] deplinit şi pre cari le produce propriamente rațiunea, sau [**104v**] singură, s[au] cu ajutoriul fantasiei, precum e ideea frumoseței, a dereptății, înțelepciunii, libertății şi chiar a divinității, prin urmare ideiele estetice, morali şi religioase. De aceea el zice că fără de idei nu e cu putință nice una cugetare şi nice una ştiență. De aceea el le şi numia *unități* (μοναδες, εναδες) în mulțimea cea nemărginită şi nedeterminabile a lucrurilor perceptibili (το πολυ sau τα πολλα, το απειρον). Totuşi,, el credea că aceste idei nu s-ar produce de mintea omenească, ci că ar fi inspirate s[au] cuminecate sufletului de la început, adecă de Dumnezeu, carele şi însuşi le-a făcut toate după idei, de aceea le şi numeşte *modele* şi le aseamănă cu representațiunile s[au] planurile după care un artist s[au] arhitect (δημιουργος) face una operă s[au] una unealtă.

Întru atâta, ideiele se pot considera şi ca *principiele* (αρχαι) s[au] *causele* (αιτιας) lucrurilor. Este însă eroare a susținea cum că *Platone* are fi considerat ideiele ca pre neşte sustanțe reali, s[au] că le-ar fi atribuit una esistență nedependente, afară de vreuna minte divină s[au] omenească

(νοησις, νους, λογος). [**105**] Această eroare s-a născut de acolo, că *Platone* își acopere bucuros filosofematele, scriind cu un stil poetic și simbolic.

Notă. Doptrina despre idei se espune mai ales în dialogul *Parmenide*, care de aceea se și înscrie περὶ ιδεων. Totuși, se[97] voiește cineva a cunoaște deplin această doptrină, unul ca acela are să leagă[98] și dialogii *Menone*, *Fileb*, *Phaidone*, *Timeu* și să compare multe locuri din cărțile despre republică.

Scripte mai nouă despre ideiele lui *Pl[aton]*: *Scipionis Agnelli* disputationes de ideis Platonis. Venet. 1615. 4.

Antonio Conti illustrazione di Parmenide di Platone con una dissertazione preliminare. Venet. 1743. 4.

Car. Morgenstern, comment. quid Platon spectaverit in dialogo, qui Meno inscribitur componendo. Halle 1794. 4.

Acest dialog, a cărui autenticitate s-a tras la îndoială în timpurile mai nouă, însă fără de rațiuni suficienți, traptă, ce e derept, mai ales despre virtute, [**105v**] în respeptul întrebării dacă virtutea se poate învăța (an disci et doceri possit), de aceea se și înscrie περὶ αρετης. Totuși,, cu această ocasiune se adăugă că toată cercetarea și toată învățătura propriamente e numai una aducere aminte (αναμνησις) s[au] una deșteptare a ideielor pre care le-au avut sufletul și mai nainte, întru un period al esistenței sale anteriori, atâta numai că înainte de a se deștepta sunt întunecate.

§ 134. Dumnezeu și materia

Despre Dumnezeu și materie învăța *Platone* așa: din etern esistă două: Dumnezeu (θεος, πατηρ του παντος, μεγιστος δαιμων)[99], ca una ființă rațiunală foarte potentă, înțeleaptă și bună, și *materia* (ὑλη, μητηρ

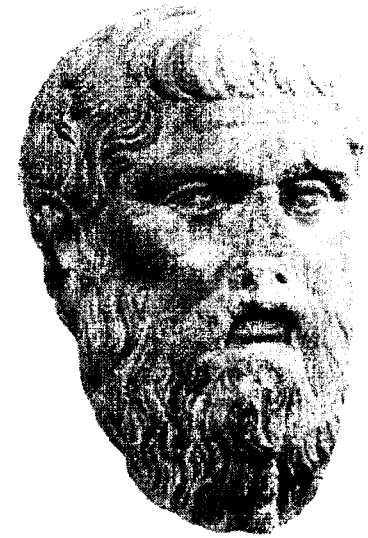

Platon

του παντος, ὑποδοκη), ca una ființă fără de formă și fără de mișcare regularie, carea cuprinde în sine toate părțile elementarie ale corpurilor. Mundul s-a născut din aceste două principie și din ideiele cele ce erau de la început în mintea divină, adecă Dumnezeu a format materia după ideiele sale. Așadară Dumnezeu, după *Platone*, nu e creatoriu ci numai arhitect. De aceea și numia sistema *ideielor* divine *mund inteligibile* (κοσμος νοητος) și *mo[106]del* (παραδιγμα), iară *mundul sensibile* (κοσμος αισθητος) e numai *imaginea* (εικων) acestuia.

Iară ca să poată face corpuri visibili și palpabili din materia ceea ce n-avea formă, Dumnezeu a despărțit mai întâi elementele ce erau mestecate în acea materie, și după aceea iarăși le-a unit, așa cât focul, aerul, apa și pământul s-au pus în una relațiune amicală armonică, și din atari elemente s-a făcut un tot, carele avea una formă nedeterminată, ecare de toate părțile și rotundă.

Dar pentru ca acel tot să fie pre cât se poate mai perfept, Dumnezeu a creat încă înainte de mundul corporale, un *suflet* carele să-l guberne, fiindcă principiul gubernătoriu s[au] dominătoriu trebuie să fie mai vechi decât acela preste carele are a domina el.

Din unirea acestui suflet cosmic cu corpul cosmic s-a născut apoi universul s[au] *totul cosmic*, ca un *Dumnezeu creat* sau ca un *animariu* (ξωον) unic, sferic, rațiunale, foarte perfept și făcând una mișcare circularie. Membrii acestui animariu sunt stelele, care iarăși trebuie a se

considera aseminea ca ființe viue s[au] ca zei văzuți **[106v]** și creați (ξωα θεια, θεος ορατος και γεεννητος).

Ci fiindcă materia avea în sine de la început una mișcare desregulată, ca pre un principiu rău, de aceea divinitatea de înfrânat putea să înfrâne pre acest principiu, însă nu-l putea ridica. De aci s-au născut neapărat neşte rele, care ar aduce perirea lumii dacă nu o ar feri divinitatea de perire, prin conservare şi gubernare necontenită.

Notă 1. Doptrina despre divinitate şi despre mund se espune specialmente în *Timeu*, cu carele vin de a se conferi mai multe locuri din *Fileb*, *Politic* şi din c. 6 şi 7 despre *Republ[ică]*. Această doptrină e una din cele mai oscure în sistema lui *Platone*. Despre luminarea ei contribuiesc următoariele opere:

Procli in theologiam Platonis libr. VI, et in Timaeum libb. V. în ediținile lui Proclu.

Plutarchus de animae(mundi) procreatione in Timaeo Plat. in ejusd. opp. T. X. p.203 ss. Reisk.

Matth. Fragillani commentar. in Timaeum, Parissis 1560. 4.

Paul. Benii comment. in Tim. Plat. Romae 1594. [**107**]

Platonis doctrina de deo e dialogis ejus excerpta et in ordinem redacta auct. *Ludov. Hörstel.* Lips. 1814. 8.

Gundling de atheismo Platonis, *Zimermann* de atheismo Platonis et ejusd. vindiciae diss. de ath Plat. contra Gundlingium. (In: Amoenitat. litt. Tom. XI. p. 369 ss. et T. XIII, p. 48 ss.)

Streinbrenner, sententiae Mosis et Platonis de ortu mundi comparatae, Erlange[n] 1786 ş.a.

Plessing Versuch zur Aufklärung der Philosophie des Alterthums B. I. s. 284-366.

Tiedemann Geist der speculativ. Philos. B.2 s. 114-84.

În aceste două din urmă se află şi discusiuni asupra acestui punt momentos şi dificile în filosofia lui *Plat[one]*.

Notă 2. Unii, mai ales din filosofii neoplatonici, au susținut că *Platone* ar fi crezut cum că mundul e etern şi nenăscut, ceea ce nu se poate arăta, cel mult că *Platone* a înțeles aceasta despre κοσμ. νοητ. iară nu despre κοσμ. αισθητ. [107v]

§ 135. Sufletul

Cu ideea lui *Platone* teologică şi cosmologică era[u] în legătură ideiele şi dogmatele lui psicologice. Adecă Dumnezeu a făcut, afară de sufletul mundului, şi alte suflete particularie, pentru ca să fie în lume una mulțime pre cât se poate mai mare de ființe lui asemini. Pre aceste suflete le-a învățat ca să cunoască natura şi legile universului, le-a inspirat ideiele divine, le-a dat loc mai întâi în stele, unde şi trăiesc ca neşte *demoni* fericiți, până ce unele din aceleşi au fost trimise pre pământ şi închise în corpurile omeneşti, în pună, derept neşte abateri ce făcuseră în domiciliele lor cele fericite. Aşa, sufletul se află în corp ca întru una prinsoarie. Prin această încorporare s-a unit cu *sufletul cel rațiunale* (λογιστικον) şi un *suflet nerațiunale* (επιθυμητικον), care e chiar aşa supus perițiunii ca şi corpul, fiind el scaunul[100] afeptelor şi al apetițiunilor sensuali, iară sufletul cel rațiunale nu e supus perițiunii, ci va custa şi după moartea corpului, cum a fost înainte de naştere, şi dacă va fi virtuos pre pământ, [**108**] se va întoarce iarăşi în domurile cele eterne ale demonilor fericiți, iară dacă va fi rău şi păcător, va cădea şi mai profund în natura animală.

§ 136. Continuațiune

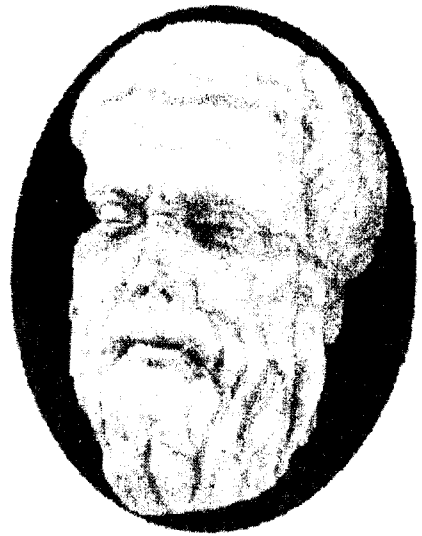

Platon

Fiecare suflet e încorporarea s[au] efeptuarea ideii divine, și demnitatea lui cu atât e mai mare, cu cât are conștiență mai luminată despre această idee și cu cât lucră mai conform cu dânsa. Așa e sufletul unui înțelept, a unui politic derept, artist însuflețit, a cărui divinitate se arată ca știență s[au] ca instint.

Adevărata viață a sufletului consistă în cunoștința identității sale cu Dumnezeu, iară la această cunoștință numai așa poate omul să se înalțe, dacă-i succede ca să se desfacă de legăturile corpului măcar pre câteva minute, așa cât, deși viețuiește el în corp, totuși să se ridice mai presus de marginile conștienței sale individuali, unde să vadă ca într-una intuițiune curată esența cea adevărată a lucrurilor în Dumnezeu. De aceea, bine se pot [**108v**] considera corpurile ca una carceră a sufletului și viața sufletului unit cu corpul numai ca una specie de moarte, comparându-se cu viața cea mai liberă, care[a] e posibile numai in intuițiunea lui Dumnezeu [101].

Notă 1. Despre suflet traptă specialmente *Fedone*, afară de dialogii însemnați. Mai noui:

Hilleri diss. de campo veritatis Platonico h. e. loco, ubi animi corporis vinculis solutivitae anteactae rationem reddunt. Wittemberg 1741.

Meiners über die Naturder Seele, eine platonische Allegorie (după un loc în *Fedru*, unde sufletului [sic] omului se aseamănă cu un car aripat tras de doi cai, unul mai bun și unul mai rău, sub conducerea unuia ce șede într-însul). Această operă s[au] disertație se află întră scriptele miscelanee a lui *Meiners* P. I. p. 120 ss.

Tennemann Lehren und Meinungen der Socratiker über die Unsterblichkeit, Iena 1791. 8.

§ 137. Etica și politica lui Pl[atone]

În morală și politică, *Platone* procedea din acest principiu, că omul [**109**] ca ființă rațiunală nu poate să apreție decât numai bunul *absolut*, carele după ideea lui *Platone* cuprinde în sine și *adevărul* și *frumosul*, și cum că numai prin aceasta își arată și asemânarea cu Dumnezeu [102]. Deci:

1. *Bunul suprem*, după *Platone*, consistă în uniunea cea absolută a toată lucrarea omului cu rațiunea supremă, sau mai scurt în asemânarea cu Dumnezeu pre cât se poate mai mare (*Teetet*).

2. Așadară *dătoria s[au] preceptul cel de întâi* e ca fiecare să lucre pentru acest scop. *Virtutea* încă consistă numai întru împlinirea acestui precept, sau în studiul cel sincer pentru acel bun, iară virtutea se poate considera ca perfepțiunea și sănătatea cea adevărată a sufletului [103].

3. Virtutea se arată în diferitele relațiuni ale vieții ca *înțelepciune* (σοφια, φρονησις, νους), ca *moderațiune* (σωφροσυνη), ca *bărbăție* (ανδρια), ca *dereptate* (δικαιοσυνη).

Anume, din *rațiune* (το λογιστικον νους) se naște *înțelepciunea* (σοφια), adică cunoștința bunului adevărat. Din mânia nobilă [**109v**] (θυμικον ἥ θυμο- ειδες) și din ura răului se naște *bărbăția* (ανδρια), carea o arată omul cel ce apără lucrurile pre cari le cunoaște mai bune,

atunci când acele se luptă cu pasiunile nemice. Din unirea înțelepciunii şi a bărbăției se naşte *dereptatea* (δικαιοσυνη), adecă acel stat în care tot membrul societății face în sfera sa ceea ce se cade să facă, ia ceea ce i se cade să ieie şi dă fiecăruia ceea ce se cade să-i deie. Numai din *dereptate* se naşte apoi adevărata *sofrosine*, ca virtutea virtuților, carea dacă au apucat a se întemeia în societate, atunci nu numai viața domestică, ci toată societatea se face un corp şi un spirit cu totul armonic (*Polit.* IV).

4. Dumnezeu nu fără de scop a aşezat oamenii pre pământ, ci dinadins, pentru ca să-l lucre, să fie domni pre el, să facă dereptate şi să fie religioşi (*Timeu*). Deci nimănui e permis a deşerta postul asemnat de Dumnezeu, căci una ca aceasta ar însemna a lucra în contra decretelor lui Dumnezeu (*Fedone*). Altmintrea, oamenilor se cuvine ca să viețuiască în armonie pre pământ, în toate relațiunile lor, [**110**] cum se întorc corpurile cereşti în orbitele lor în cea mai mare armonie,fără să se turbure unele pre altele (*Timeu* şi *Cic.* de senect. c. 21).

5. Însă preceptele morali nu obligă numai pre individui, ci obligă pre toți oamenii şi pre tot *statul*. Ele obligă pre *senat* (το βουλευτικον), carele este chiemat a guberna, obligă pre *popor* (χρηματιστικος), carele este chiemat a câştiga cele folositoarie şi necesarie, obligă pre *oşteani* (επικουρικον), carii sunt chiemați a veni întru ajutoriu senatului, când are op de dânşii ca să aducă la ascultare pre cei neascultători, pre cei care fac tulburări, sedițiuni s[au] revolte, şi să facă dereptate cu puterea, unde nu o poate face cu buna şi cu frumosul (*Polit.*).

6. Deci se cuvine ca cei ce gubernă statul să fie neapărat filosofi deplin, fiind ei representanții rațiunii, apărătorii patriei să fie toți bărbați tari şi nefricoşi, în urmă poporul să fie supus la legi de tot ecari, să [**110v**] se ocupe fiecare om în clasea sa şi în familia sa cu lucrurile proprii, aşa cât să fie folositoriu publicului [104].

7. *Platone* voieşte ca să aleagă arconții pre copii, care pentru ce e bun, şi anume, să determine ei carii au talente, spre a se creşte ca să fie gubernători s[au] oşteni s[au] agricultori ş.a.

8. *Platone* consideră proprietatea privată şi căsătoriele ca contrarie patriotismului, fiindcă aceste institute ar fi destinate numai intereselui privat. De aceea, el era de părere că aceste institute separatistice ar trebui să lipsească, mai ales în cele două clăşi superiori, şi să se introducă comuniunea averilor şi a feminelor. Copiii carii s-ar naşte prin această ordine să se declare de copii ai republicei, din carii aceasta să aleagă pre cei mai buni şi să-i crească, iară pre cei vițioşi să-i lapede [105].

Această lege de căsătorie era justificată la grecii antici prin acea credință comună a lor, că mai ales individuii din clasea arconților şi a oştenilor ar fi obligați a-şi uita cu totul de sine şi a trăi numai [**111**] pentru stat.

§ 138. Poetica şi estetica lui Platone [106]

1.Frumosul e aducerea aminte despre cele ce a văzut sufletul una dată, urmând lui Dumnezeu şi conspectând lucrurile prin carile noi acum le numim reali, înălțându-şi capul la cel ce *e* în adevăr (*Fedr.* p. 249. edit. Steph.) [107].

2. Iară ideea frumosului se naşte în om prin una *manie* s[au] nebunie dată lui din don divin, când adecă cineva readucându-şi aminte caută în sus, iară cele de jos despreție, de unde pre unul ca acela îl şi judecă că ar fi nebunit (ὁταν τις αναμιμνεσκομενος βλεπει ανω, των κατω δ'αμελῶν, αιτιαν εχει ως μαντικος διακειμενος ibid. p. 244).

3. Acum cel ce se apropie de uşile poeticei fără de această manie a muselor, cugetând că se va putea face poet numai prin arte, acela e neperfept şi poetarea lui se va întuneca de poetarea celor inspirați (ibid. p. 245).

4. Iară inspirațiunea (ενθουσιασις) poetică s[au] a frumosului e cea mai nobilă decât toate inspirațiunile, şi origi [**111v**] nea ei încă e cea mai nobilă, atât în cel ce o are cât şi în cel ce se naşte dânsa prin cuminecațiune (ibid. p. 249).

Platon. Imagine medievală

Notă 1. Platone nu sufere pre poeți în republica sa – chiar şi pre *Omer* îl sufere numai ca pre un oaspete, iară nu ca pre un cetățian – sau îi sufere numai aşa, dacă-şi vor supune artea la rigoarea principielor lui etice politice. La această judecată aspră i-au dat ocasiune unii din poeții de atunci, care profanau artea poetică cu poematele lor cele rele [108].

Altmintrea *Platone* pune esența artei în genere în imitare (μμησις [sic]) şi cere ca toate artele să fie numai servitoariele adevărului şi a virtuții, pre carea el o identifică cu frumuseța. Din această causă zic filosofii mai noui despre *Platone* că a avut părere prea mărginită despre esența şi scopul artei [109].

Notă 2. Platone îşi espune ideiele estetice mai ales în *F e d r u*, *I p i a* (maj.), *I o n e* şi în *S i m p o s i u*, în parte şi în *T e e t e t* şi *F i l e b*, în cartea 2. 3. 10. d e r e p u b l. b l. şi în c. 2 d e [**112**] l e g i b.

§ 139. Academicii

Academicii carii au urmat lui *Platone* nemediat se înseamnă de *Cicerone* (a c a d. q u a e s t. I, 9): "*Speusip* et *Xenocrates* qui primi Platonis retionem autoritatemque susceperunt, et post hos *Polemo* et *Crates* unaque *Crantor* in Academia congregati diligenter ea, quae a superioribus acceperant, tuebantur".

§ 140. Speusip

Speusip din *Atena* (Speusippus Atheniensis), disciplu şi nepot lui *Platone*. A învățat în locul lui *Platone* numai opt ani, fiindcă nu era sănătos. Aceasta a fost poate causa de s-a ucis pre sine.

§ 141. Doptrina lui Speusip

Speusip a rămas credincios lui *Platone* în principepele şcoalei academice, afară de unele puține modificări [110].

1. *Sext. Emp.* (adv. math. VII, 145-6) zice despre el că a propus două criterie [**112v**] pentru adevăr, unul pentru cele *cugetaveri* (τα νοητα), adecă rațiunea ştiențifică (επιστημονικος λογος) şi altul pentru cele *perceptiveri* cu sensii (τα αισθητα), adecă percepțiunea ştiențifică (επιστημονικος αισθησις). Aceasta nu era după învățătura lui *Platone*, care declara de fals şi necerte cunoştința sensuale, şi de aceea nice nu o considera ca *ştiență* (επιστημη), ci numai ca *părere* (δόξα). Totuşi,, diferența nu era mare, pentru că şi *Speusip* încă învăța cum că percepțiunea ştiențifică ia parte din adevărul cunoscut prin rațiune (αισθησις μεταλαμβανουσα της κατα τῶν λογον αληθειας), aşadară criteriul propriu şi suprem al adevărului se află totuşi în rațiune şi în ideiele ei.

2. *Aristotele* (metaph. VII, 2) spune că *Speusip* ar fi luat mai multe sustanțe (πλειους ουσιας), şi anume trei: τα ειδη, τα μαθηματικα şi τα αισθητα σωματα.

3. Despre Dumnezeu judecă, după *Cicerone* (de N. D. I, 13): "*Speusip, Platonem* **[113]** *avunculum subsequens, Deum vim quandam esse dicit, qua omnia regantur, eamque animalem*", aşadară nu se poate justifica această conclusiune a lui *Cicerone* despre Sp[eusip]: "*Ipsum hoc modo conatum esse evellere animis omnem cognitionem Deorum*".

Notă. Diogene L. (IV, 4. 5) enumeră cărțile lui *Speusip*, care însă toate au perit. Numai despre *definițiuni* (οροι) zic unii că ar fi scrise de *Speusip*. Atunci el ar fi fost cel de întâi lesicograf.

§ 142. Senocrate

Senocrate din Calcedone in Bitinia (Xenocrates Chalcedonius), filosof academic renumit, carele a urmat lui *Speusip* în Academia vechie. S-a născut la 395 s[au] 396 a.C. *Diog. L.* IV. 14.

Senocrate a ascul tat pre *Platone* din tinerețe şi avea mult respept pentru dânsul. L-a însoțit şi în Sicilia de aceea şi *Platone* mult îl estima şi era tot lân**[113v]**gă dânsul în Academie. Se pare că Senocrate n-a fost din cei cu talente mari, pentru că *Platone* (si fabula vera est) îl asemăna cu asinul, iară pre *Aristotel* cu calul, şi zicea că cela are op de pinten, cesta de frân, însă cu studiul a suplinit lipsa geniului. *Diog. L.* IV, 6.

Tot acest scriitoriu spune că *Senocr[ate]* era de la natură aspru şi moros, de aceea *Platone* îl făcea atent de multe ori ca să nu-şi uite a sacrifica şi grațiilor.

Se ține de principiele moralității cu multă rigoare, ducea una viață de continență exemplarie, corupțiunii era neacesibile. Când l-au trimis atenienii sol la regele Filip din Macedonia, dimpreună cu alții, numai pre el nu l-au putut corumpe cu bani, ceilalți soli au luat bani toți. De aceea şi atenianii încă-l stimau foarte mult, încât una dată, fiind chiemat ca martore, nice nu l-au obligat la jurământ, zicând că lui Senocrate se crede şi fără jurământ. Totuşi, fiindcă era pauper şi nu putea să solve taxa comună protepțională **[114]** (τὸ μετοικιον), carea erau obligați să solve toți străinii, atenianii l-au vândut, iară cumpărătoriul, Demetriu Falerc, l-au liberat îndată. *Diog. L.* IV, 14. Totuşi, nice acest scriitoriu nice alții nu spun cu cât l-au vândut, ca să ştie cât făcea atunci un filosof. Pre *Platone* l-au vândut cu 20 s[au] 30 de mine, sau mai bine cu atâta l-au răscumpărat Aniceri, aşadară disciplul lui a deut să facă mai puțin.

Senocrate a scris multe în prosă şi în versuri. Cele prosaice au fost cea mai mare parte filosofice, parte şi matematice. *Diog. L.* IV, 11-14 le numără. Au perit toate.

§ 143. Doptrina lui Senocrate

Pre cât se poate cunoaşte învățătura lui Sen[ocrate] din alți scriitori, el a rămas credincios magistrului său *Platone* [111], şi anume:

1) Cerea şi el cunoştințe preliminarie matematice de la cei ce intra în şcoala lui, de aceea şi zicea în glumă că lâna nu se scarmănă la el (παρ' εμοι πόκος ου κναπεται) *Diog. L.* (IV, 10).

2) *Sext. Empir.* (adv. math. VII, 16) spu**[114v]**ne că *Senocrate* ar fi propus curat (ῥητοτατα) şi ar fi justificat cel de înâi divisiunea filosofiei în logică, fisică şi etică, pre carea *Platone* numai a fost preparat-o.

3) *Senocrate* a aplicat espresiunile lui *Pitagora* la filosofia lui *Platone*, precum se espune la *Stobaeu* (ecl og. phys. p. 62). Aceasta însă a făcut-o şi *Platone* şi *Speusip*. Aşa, *Senocrate* zicea că *monadea* e principiul cel bărbătesc s[au] activ al lucrurilor, iară *diadea* principiul feminin s[au] pasiv. Despre *suflet* zicea că e un *număr* ce se mişcă pre sine însuşi. Aceata o zicea pentru ca să arate cum că sufletul e una putere ce lucră cu libertate, se desvoltă în nemărginit şi, aşa zicând, se înmulțeşte pre sine însuşi. Însă această învățătură nu era nouă, ci era numai învățătura platonică în formele pitagoreice.

4). *Tennemann* (Istor. filos. T. 3. P. 12) zice că *Senocrate* au învățat *nematerialitatea* sufletului mai luminat şi decât *Platone*, şi în adevăr zice şi *Cicerone* (acad. II, 39. **[115]** coll. I, 11) că *Senocrate* ar fi învățat: *"Mentem esse expertum corporis"* (Tusc. I, 10), *"Xenocrates animi figuram quasi corporis ullam esse negavit, verum numerum esse dixit, cujus vis (ut jam ante Pytagorae visum erat) în natura maxima esset"* (Acad. II, 39), *"mentem quoque sine ullo corpore; quod intelligi, quale sit vix potest"*, însă *Cicerone* nu aduce alte rațiuni din care s-ar cunoaşte că *Senocrate* a învățat nematerialitatea mai luminat şi decât *Platone*, deci zisa lui *Tennemann* rămâne dubie, cu atât mai mult că şi însuşi *Cicerone* se câştigă asupra oscurității acelei învățături că *mintea ar fi necorporale* şi zice că aceasta

abia se poate înțelege cum să fie (quod intelligi, quale sit, vix potest). Apoi espresiunile: *expers corporis* şi *nullo corpore* nu înseamnă nematerialitate în sensul filosofilor mai noui, după *Cartesiu*, ci înseamnă numai a nu fi compus cum sunt compuse corpurile perceptibili. Deci *Senocrate* putea să creadă cum că sufletul e una materie mai subțire, una **[115]** fiență eterică focoasă, aerică. Aşa se cunoaşte şi din alți scriitori, că doptrina lui *Senocrate* nu era diferită de a lui *Platone* [112]

§ 144. Polemone

Polemone din Atena (Polemo Atheniensis), un vechi filosof academic din secl. 4 şi 3 a.C., carele înainte ducea una viață desregulată şi sacrificată numai plăcerilor, însă fiind de față prin întâmplare la una lecțiune a lui *Senocrate*, aceasta tâta împresiune a făcut într-însul, cât de s-a consacrat cu toată seriositatea pentru studiul filosofiei, sub conducerea lui *Senocrate*, şi imitând nu numai învățătura, ci şi purtarea magistrului său, s-a făcut cel mai demn dintre toți disciplii ca să-i fie următoriu, căruia a şi urmat la anul 314 a.C.,şi a profesat filosofia cu mare aplaus, până la adânci bătrânețe. Anul naşterii şi al morței lui e necunoscut.

§ 145. Doptrina lui Polemone

1) Scriptele lui Polemone au perit [113] **[116]** *Diog. L.* IV, 16 - 20. Acest scriitoriu zice (§ 18) că *Polemone* ar fi învățat cum că se cuvine omului a se esercita în fapte şi în lucruri, nu în teoremate dialeptice (δειν εν τοις πραγμασι γυμναζεσαι, και τοις διαλεκτικοις θεωρημασι). De aci se vede că acest academic a negles [114] partea cea specualtivă, după modul lui *Socrate*, şi s-a mărginit la partea praptică.

2) *Polemone* zicea cum că *bunul suprem* e a vieții după natură: *"Secundum naturam vivere = honeste vivere fruentem rebus his,*

quas primas homini natura conciliet". Cic. d e f i n IV, 6. coll. A c a d. II, 42, et *Clem. Alex.* s t r o m. II, p. 306. ed. Heins. Acest din urmă spune că *Polemone* a zis cum că fericitatea e numai consecuțiunea virtuții.

3) *Polemone* numia mundul *D-zeu* (*Stob.* e c l. I). Aceasta a făcut-o el în înțelesul lui *Platone*, carele încă a numit mundul D-zeu creat şi l-a distins curat de D-zeul cel etern şi necreat.

§ 146. Crate şi Crantore

Crate din Atena (Crates Atheniensis), disci**[116v]**plu şi amic lui *Polemone*, a urmat acestuia în şcoala academică ca profesore. Din scriptele lui nu s-a conservat nimică precum nice din filosofematele lui. Atâta numai că a lățit filosofia platonică, dimpreună cu *Speusip, Senocrate, Polemone şi Crantore* (*Cic.* a c a d. I, 9. *Diog. L.* IV. 21 - 3).

Crantore din Soli (Crantor Solensis), disciplu lui *Senocrate* şi *Polemone*, amic lui *Crate*, famos în antichitate pentru cartea lui ce a scris către *Ipocle* (Hypocles) asupra tristeței (περι πενθους) [115]. *Cicerone* T u s c. III. 4) numeşte acea carte *libellum vere aureolum* şi cosilie ca să o învețe fiecine, chiar de rost, pentru ca să se poată acoperi în contra tuturor vicisitudinilor ce-i pot veni de la fortuna adversă şi să-şi poată ține cumpătul în toate calamitățile. *Crantore* zicea în acea carte că pentru om e cea mai bună consolațiune în calamități şi în vicendele fortunii, când are atestatul conştiinței că nu poartă culpa acelora. **[117]**

§ 147. Şcoala sceptică

Cei vechi încă nu se unesc în respeptul întrebării se ar fi vreuna diferență – şi ce diferență ar fi – între sceptici şi academici.

Sext. Emp. zice (I, 1): sunt trei specie de filosofi, *dogmaticii*, care susțin că au aflat gia adevărul, *academicii*, carii susțin că adevărul nu se poate afla şi *scepticii*, care nu fac nici una din aceste, ci numai caută adevărul neîncetat. Însă această distințiune e tare nedeterminată. Ea se termină mai acurat în cap. 33, în modul următoriu:

1) *Academicii* zic: nimică nu se poate cuprinde s[au] cunoaşte. *Scepticii* aceasta nu o zic, ci comând [116] cum că unele lucruri se pot cuprinde s[au] cunoaşte.

2) *Academicii* zic că unele lucruri sunt probabili şi fac chiar şi clăşi [117] de probabile, aşa cât unele sunt mai probabili decât altele, şi de aceea-şi şi pleacă inima spre acele şi le dau asentiment. *Scepticii* aceste nu le fac, ci numai ced **[119]** impetului necesității naturali, fiindcă ni se impune una mulțime de representațiuni, încât ne caută a le recepe şi a ne înderepta după dânsele. Cu toat aceste, însă, filosoful sceptic nu le ține nice de adevărate, nice de probabili şi de aceea nice nu le dă asentiment.

3) *Academicii* consideră probabilele ca pre una normă a lucrării în viață şi zic că în conformitate cu această normă unele lucruri sunt bune, altele rele. Scepticii nu afirmă atare diferență între bun şi rău, ci se îndereaptă în viață numai după morii [118] şi legile introduse, şi unde aceste nu determină nimică, după îndemnurile naturali.

Aceste trei punte determină mai acurat diferența acestor şcoale, ma ele nu se unesc cu relațiunile altor scriitori vechi.

Gellius (n o c t. a t t. XI, 5) zice: *"Vetus quàestio est a multis scriptoribus graecis tractata est, an quid et quantum Pyrrhonios et academicos philosophos intersit. Unique enim σκεπτικοι, εφεκτικοι, απορητικοι dicuntur, quoniam utrique nihil affirmant, nihilque comprehendi putant".* Şi mai la vale: **[119v]** *"Ouum haec autem consimilitem tam Pyrrhoni dicant quam academici, differe tamen inter se et propter alia quaedam et vel maxime propterea existimati sunt, quod academici quidem ipsum illud nihil posse comprehendi quasi comprehendunt, et nihil posse decerni quasi*

decernunt: Pyrrhonii ne id quidem ullo pacto videri verum dicunt, quod nihil esse verum videtur".

În conformitate cu aceste, diferența ar fi că *academicii* afirmau dogmatice ca cert cum că nu e nimica cert și că nu se poate cunoaște nimică, iară *scepticii* ziceau că nice acesta nu e cert, cum că nu e nimică cert.

Însă *Cicerone* contrazice, căci mai întâi zice (acad. I, 12): *"Arcesilas negabat, esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset"* (carele adecă ar fi zis că nu știi nimică afară de aceasta că nu știi nimică) și: *"Carneades in eadem Arcesilae ratione permansit"*, iară după aceea (acad. II, 9) zice tot despre *Carneade* că acesta ar fi zis: *"Qui negaret quidam esse, quod* ***[120]*** *perciperetur, cum nihil excipere; ita necesse esse ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi et percipi ullo modo posse".*

În aceste locuri se atribuiește așadară acestor doi filosofi, celor mai renumiți între academici, chiar aceea prin ce alții îi distingeau pre academici de sceptici. De aceea unii mai noui (*Huet* De la foiblesse de l'esprit humain § 166 și *Meiners* în Grundrisse der Geschichte der Weltweisheit, p. 143) sau au negat de tot această diferență, s[au] au afirmat că nu se poate determina. Și în adevăr, se pare că diferența a fost mai mult esternă decât internă. *Academicii* formau una școală regulată, carea se ținea de Platon, ca fundătorele ei, iară *scepticii* nu formau școală regulată, ci numai combăteau pre toate celealalte școale, având întru aceasta conducătoriu pre *Pirone*.

§ 148. Pirone

Pirone din Eli (Pyrrho Eleus s[au] Eliensis), unul dintre filosofii cei mai renumiți ai antichității, se consideră comunemente ca fundătoriul

școalei sceptice, de unde și scepti**[120v]**cismul s-a numit și *pironism* și scepticii *pironi*, cu toate că și înainte de *Pirone* încă au fost sceptici, precum erau *sofiștii*, chiar și *Socrate* în respept teoretic, de aceea și scepticii voiau a se numi *socratici*. Apoi scepticismul lui Pirone nu era încă desvoltat deplin, și în urmă nu se poate zice că scepticii ar fi format una școală regulată și continuă, de la *Pirone*, cum formau dogmaticii.

Pirone s-a născut la 376 a.C. și a murit la 288 [119]. El s-a ocupat mai întâi cu pictura, apoi cu filosofia. Nu se știi pre cine a avut magistri în filosofie, unii zic că a avut pre *Clinomach*, alții pre *Brisone*, un fiu al lui *Stilpone*, alții iarăși pre *Anasarch*. Cu acestea spun că ar fi însoțit pre *Alesandru M[acedon]* în espediținea în Asia, unde ar fi făcut cunoștință cu *gimnosofiștii* din india și cu *magii* din Persia (*Diog. L.* IX, 61. *Euseb.* praep. evang. XIV, 18).

E probabile că scriptele lui *Democrit* l-au îndemnat ca să ieie una direpțiune sceptică în filosofare. De aci se poate înțelege și aceea, de ce admiră el în *Omer* mai a**[121]**les locurile ce rărpundeau acestei direpțiuni, fiindcă mulți filosofi greci provocau la *Omer* spre a-și întări părerile lor, cum au provocat și provoacă unii filosofi creștini la Biblie (*Diog. L.* IX, 67. *Sen.* ep. 88).

Se zice că *Alesandu M[acedon]* ar fi mandat ca să omoare pre *Pirone*, fiindcă acesta ar fi cerut de la *Ales[andru]* omorârea unui satrap din Persia. Aceasta însă e numai fabulă, căci acel rege a murit mult înaintea lui *Pirone*, ad[ică] la an. 313 a.C.

Se spun și alte multe fabule despre acest filosof, p[er] e[xemplum] că nu se ferea de dinaintea carălor și a cânilor ce-l atacau, vorbia cu amicii absenți ca și cum ar fi fost presenți, ș.a., întru atât era de tare întru îndoiala sa și atât de nepăsătoriu către plăcere și durere. Aceste sunt însă numai fabule inventate de dogmatici, pentru ca să facă de râs pre Pirone, pre care nu-l puteau suferi. Nu e însă probabile că auneori să se fie cufundat atât de tare în meditațiune, încât să-și fi uitat de împregiurările în care se afla s[au] să nu le fie observat.

Scriitorii mai buni laudă pre *Piro[121v]ne*, atât pentru mintea cât şi pentru carapterele morale. Concetățanii lui încă-l stimau, încât l-au făcut archiereu, şi pentru dânsul au scutit de contribuțiunile publice şi pre ceialalți filosofi. (*Diog. L.* IX, 64).

§ 149. Doptrina lui Pirone

A espune doptrina lui P[iron] e greu, pentru că P[iron] a învățat numai oralmente şi n-a lăsat scripte. (*Diog. L.* I, 16. IX, 102). Adunând cele ce au însemant despre aceasta scriitorii antici, se poate reduce la următoriele:

1) În respept *speculativ*, Pirone arăta *necompre[he]nsibilitatea* şi *neconoscibilitatea* (ακαταληψια) lucrurilor, combătând toate filosofiele dogmatice prin antilogie (δια την αντιλογιαν) ad[ică] argumente contrarie, şi apoi chiar de aci deducea necertitudinea cunoştinței omeneşti şi considera reservarea cosentimentului (εποχη) ca pre una proprietate spirituală, carea singură se cuvine înțeleptului în respeptul teoriei.

2) În respept *praptic*, propunea *apatia* (απαθεια), ca una dătorie a omului, ca adecă omul să se adopere a-şi câştiga **[122]** acel stat, ca să nu sântă nice plăcerea, nice durerea. Afară de aceasta, el recunoştea prin al său sens morale cum că prețul cel absolut al virtuții e *bunul suprem* (τελος᾽) şi cum că toate celelalte lucruri, comparându-se cu acesta, sunt *fără de preț* s[au] *nediferenți* (αδιαφορον). Altmintrea el nu făcea cercetări mai profunde ştiențifice asupra moralei, fiindcă el o ținea aceasta cu neputință după principiele sale sceptice, şi de aceea şi considera ca omul să se înderepte în viață după morii introduşi. (*Diog. L.* IX, 61. 62. 105. 106. *Cic.* a c a d. II, 42. d e f i n. II, 11. 13. III, 3. 4. IV, 16. d e o f f. I, 2).

3) *Diog. L.* (IX, 61) zice că P[iron] ar fi învățat cum că nu e nimic nice frumos (cuviincios), nice urât (de ruşine), nice derept, nice nederept, şi că aşa nice în celealate lucruri nu e nimică după adevăr (μηδεν ειναι

τη αληθειᾳ), nice că ar fi ceva mai mult aceasta decât aceea (μαλλον τοδε η τοδε). Aceasta se cuvine a înțelege numai despre teroria ştiențifică, precum se cunoaşte din celealalte locuri ale acestui scriitoriu.

4) *Cicerone* (d e o f f. I, 2) zice că părerea **[122v]** lui Pirone e lepădată gia demult (jam pridem explo am). Această espresiune retorică a lui *Cicerone* nu trebuie luată ad rigorem, pentru că pironismul avea apărători şi pre timpul lui *Cicerone*, şi după aceea au avut [120].

§ 150. Pironicii

Între disciplii lui *Pirone* numără *Diog. L.* (IX, 67. 69) numai pre *Filone* din *Atena*, pre *Euriloch*, de necunoscută origine, pre *Ecateu* din *Abdera*, pre *Nausifane* din *Teï* şi pre *Timone* din *Flinte*, cel mai renumit dintre toți.

§ 151. Timone

Timone din Flinnte (Timo Phliasius), sceptic şi satiric vechi, disciplu lui Pirone pre la anul 280 s[au] 270 a.C. A ascultat şi pre *Stilpone* din *Megara*, a profesat şi medicina, precum spune *Diog. L.* (IX, 109), a învățat filosofia în *Calcedone*, de aci s-a dus la *Atena* unde a şi murit.

A scris 30 comedii, 60 tragedii (*Diog. L.* IX, 110. 111), dintre care nice una nu s-au conservat întreagă.

A scris o operă epică în trei cărți, numită σιλλοι (de la σιλλος, satiră). În această operă combate cu argumente sceptice pre filosofii dogmatici mai vechi şi contemporani ai săi, o poemă în formă elegiacă sub titlu ινδαλμοι (imagines; *Sext. Emp.* a d v. m a t h. XI, 20. *Diog. L.* IX, 65), o operă prosaică sub titlu περι αισθησεων (de sensibus; *Diog. L.* IX, 105, unde se aduc şi ινδαλμοι şi altă operă numită *Pithone*, apoi §115 o operă περι δείπνου **[123]**, de coena), în urmă o operă προς τους φυσικους (adversus physicos, adecă în contra

filossofilor speculativi, căror se opun eticii şi filosofii morali; *Sext. Emp.* a d v. m a t h. III, 2).

§ 152. Doptrina lui Timone

1) *Sext. Emp.* a d v. m a t h. III, 2 cită din cartea lui *Timone* în contra fisicilor, că acesta ar fi învățat cum că se cuvine a cerceta mai întâi de se poate lua ceva numa ipotetice (ἐξ υποθετεως, ad[ică] *precarius s. per petitionem principie*), ceea ce el neagă precum neagă şi *Sext. Emp.* (a d v. m a t h. I, III).

2) *Diog. L.* (IX, 105) aduce din cartea *De sensibus* cum că "e ceva dulce eu nu pun, dar cum că apare aşa, conced". De aci apoi conchide Timone cum că toate lucrurile sunt necerte, nederminabili şi nediferinți (ἀσταθμητα, ανεγηριτα, αδιαφορα) şi cum că nice sensațiunile noastre (δισθησεις), nice județele noastre (δοξαι) nu sunt nice adevărate, nice false, prin urmare nice nu ne putem încrede în dânsele, ci dacă vrem să ajungem la *ataraxie* (αταραξεια, stat neclătit al sufletului), care este unica condițiune a fericității, atunci să ne menținem în o nedecisiune completă, să ne ferim de verice afirmare s[au] negare (αφασια), nice să judecăm, nice să ne mişcăm s[au] să ne plecăm s[au] într-o parte s[au] în alta (αδοξαστος, ακινης, ακραδαντος). (*Sext. Emp.* a d v. m a t h. XI, 140. 141. 171. 172. coll. p y r r h. h y p. I, 25. *Diog. L.*, 107. 108).

3) *Aristotele* (apud *Euseb.* P r a e p a r a t. e v a n g. XIV, 8) spune că *Timone* au învățat că se doreşte cineva **[123v]** a fi ferice (ευδεμονειν), se cuvine să considere trei: a) cum sunt lucrurile; b) cum se cuvine a se purta în respeptul lor şi c) ce resultă din această purtare. Şi răspundea la aceste întrebări cum s-au arătat desupra, însă nu considera că prin o asemine necompletă decisiune omul nu poate să ajungă niceodată la *ataraxie*.

4) Având *Timone* aceste păreri, nu se poate precepe cum au vorbit el despre natura divinului şi a bunului (θυσις του θεου και τἀγαθον), de cumva n-au înțeles prin acestea acea pace divină a sufletului, pre care o atribuie lui *Pirone*, zicând că acesta singur au petrecut între oameni ca un zeu. *Sext. Emp.* a d v. m a t h. XI, 20. *Diog. L.* IX, 65 [121].

Notă. Diog. L. memoră mai mulți discipoli de a lui *Timone*, precum au fost: *Dioscorides Cyprieus, Nicolochus Rhodius, Euphranor Seleucius, Praylus Troadensis*, totuşi adaogă că n-au avut nice un sucesore şi că şcoala lui au încetat dimpreună cu dânsul, până când au restăurat-o un *Ptoleaeus* din *Cirene*.

§ 153. Argumentele scepticilor

Argumentele scepticilor sunt rațiuni universali pentru îndoială, λογοι, τροποι η τοποι της σκεψεως, rațiunile, conversiunile s[au] locurile îndoielei.

Se numesc şi *argumente pironice* (λογοι πυρρωνειοι), pentru că scepticismul s-au numit şi pironism, de la fundătorele şcoalei sceptice.

Scriitorii cei vechi nu se unesc în respeptul autorilor, numărului şi al ordinei acestor argumente. **[124]** Se poate că aceste argumente n-au fost inventate toate odată de *Pirone* s[au] *Timone* şi de alții sceptici, ci au fost inventate de diferiți sceptici şi în diferite forme propuse.

Locurile principali relative la aceste argumente se află la *Sext. Emp.* (h y p. p y r h. 31 ss.) şi la *Diog. L.* (IX, 78 ss.). Cel dintâi aduce mai întâi *10 argumente* şi zice (§. 36) că aceste argumente au fost propuse gia de scepticii vechi. Întru alt loc (a d v. m a t h. VIII, 3. 4. 5.) le atribuieşte lui *Enesidem*. Cu toate aceste se uneşte şi *Aristotele*, la *Eusebiu* (p r a e p. e v a n g. XIV, 18), în cât zice că *Enesidem* [122] a propus nouă argumente în una din operele sale. Aceste argumente samănă tare unele cu altele şi sunt următoariele:

1) Argument luat din diversitatea animalielor în genere (ο παρα την των ζωων εξαλλαγην), s-au după *Diog* ο παρα τας διαφορας των ζωων προς δονυν και αλγιδονα και βλαβην και ωφελεια. Adică scepticii argumentau aşa: animaliele au o natură foarte diferită şi modul vieţuirei lor încă e aşa de diferit, încât lucrurile fac într-însele impresiune cu totul diferită. Prin urmare unele lucruri unor animalie sunt plăcute s[au] folositoarie, cari altora sunt neplăcute şi stricătoarie. De aceea nu s-ar putea zice că ele ar avea representaţiuni identice despre lucruri, şi chiar de aceea nice nu ar exista un judeţ [123] universalmente valid şi cert despre obieptele representaţiunilor. **[124v]**

2) Argumentul de la *diversitatea oamenilor în particulariu* (ο παρα την των ανθροπων διαφοραν, sau după *Diog.* ο παρα τας των ανθρωπων φισεις κατα εθνηκας συγκρισεις). Acest argument se refereşte cătră cel dintâi, ca particulariul cătră universale, şi prin urmare în esenţă nu se distinge de acelaşi, cu atât mai puţin că *Sext. Emp.* se adoperă a demustra espresamente, cu toate că nu-i succede, cum că între oameni şi între celelalte animalie nu ar fi nici o diferenţă, fiindcă acestea ar fi chiar aşa prudenţi, cuminte şi raţiunali ca şi oamenii. Prin urmare noi n-am avea derept ca să dăm representaţiunilor noastre o certitudine mai mare decât representaţiunilor animalielor [124].

3) Argument de la *diversitatea organelor sensuali* (ὁ παρα τας διαφορας τῶν αισθητηριον κατασκεως, sau după *Diog.* ὁ παρα τας τον δισθητηκων πορων διαφορας). Acest argument însă se cuprinde în cele două dinainte. Căci din acea diversitate urmă şi acesta, şi din acesta iarăşi diversitatea representaţiunilor sensuali, fie aceste câştigate prin vedere s[au] auzire, odorare [125] ş.a. Adică scepticii cugetau aşa: că nu e cu putinţă a compara representaţunile sensuali unele cu altele, a le înderepta şi a le verifica unele prin altele, pentru că lucrurile văzute sunt totdeauna un ce diferit de cele auzite, şi dacă vede s[au] aude unul mai ager decât altul, de aci nu urmă că ar vedea s[au] ar auzi mai just şi că representaţiunile lui despre cele văzute s[au] **[125]** auzite ar fi mai

adevărate decât representaţiunea altuia, şi aşa şi în respeptul celorlalţi sensi.

4) Argument de la *diversitatea circustanţelor şi a statelor* [126] (ὁ παρα τας περιστατεις, s[au] după *Diog.* ο παρα τας διαθετεις και κοινως παραλλαγας). Atari circumstanţe şi state sunt sănătatea şi morbul [127], veghiarea şi dormirea, tinereţele şi bătrâneţele, bucuria şi întristarea, ş.a. Toate aceste circumstanţe şi state, ziceau scepticii, ar avea atâta influenţă asupra representaţiunilor noastre şi le-ar schimba aşa, cât noi n-am putea forma nice un judeţ secur şi cert despre lucrurile representate, fiind representaţiunile noastre atât de schimbăcioase.

5) Argument de la *diversitatea locurilor, siturilor s[au] a puseţiunilor* [128] *şi distanţelor* (ὁ παρα τας θεσεις και τα διαστηματα και τους τοπους, s[au] după *Diog.*, la carele însă acest argument e al 7[le], ὁ παρα τας υποστατεις και ποιας θετεις και τους τοπους και τα εν τας τοποις). Adică scepticii ziceau: fiindcă lucrurile în diferite locuri, în diferite situaţiuni, în apropiere şi în depărtare ne apar altmintrea, de aceea nu putem judeca despre dânsele cu securitate [129]. **[125v]**

6) Argument de la *mestecătura şi comuniunea lucrurilor* (ὁ παρα τας επιμεξιας, s[au] după Diog. ὁ παρα τας μιξεις και κοινωνιας). Scepticii ziceau: "Noi nu cunoaştem, nu percepem pre nice un lucru curat şi fără de vreuna amestecare. Lumina şi aerul, căldura şi frigul, umiditatea şi seceta ş. a. adaug totdeauna câte ceva cătră lucruri, şi prin aceasta schimbă şi representaţiunile noastre despre atari lucruri, p[er] e[xemplum] căldura face apa fluidă, şi pre alte lucruri frigul le face solide. Cine poate să decidă care e natura lor cea adevărată?"

7) Argument de la *cantităţile şi compuseţiunile lucrurilor* (ὁ παρα τας ποσοτητας και συμβασιας των ὑποκειμενων / = συνθεσεις), după §129 sau după Diog., la care acesta e al 8[le] argument, ὁ παρα τας ποσοτητας η θερμοτητας η ψυχροτητας κ.τ.λ.) Adică scepticii

ziceau: un lucru mai mare ce se naşte din altul mai mic, prin comparaţiune, de multe ori ne apare ca altul de tot, sau face în noi una impresiune diferită de impresiunea celui mai mic. Aşa firele de sabul se sunt aspre unul către altul, iară un acerv întreg se sunt moale. Puţină mâncare şi beutură e plăcută şi folositoarie, multă **[127]** face greaţă şi poate strica. Aşadară nice despre aceste încă nu putem judeca cu certitudine.

8) Argument de la *relaţiunile lucrurilor* (ὁ απο του προς τι, sau după Diog., la care acesta e al 10[le] arg[ument], ὁ κατα την προς αλληλα συμβιησιν). În acest respept, scepticii ziceau că atât representarea însăşi, cât şi predicatele ce atribuim lucrurilor în puterea representaţiunilor noastre, precum greu şi uşor, înalt şi bas, tare şi debile [130], luminat şi întunecos ş.a. nu esprimă altceva decât numai neşte relaţiuni ale lucrurilor unele către altele şi către noi înşine, carile şi altmintrea încă sunt foare schimbăcioase, încât natura lucrurilor toată rămâne nedeterminată, verice predicăm noi despre dânsele. Prin urmare nice nu putem judeca despre dânsele cu certitudine.

9) Argument de la *cele ce se tâmplă adeseori şi arareori* (ὁ παρα τας συμεχεις η σπανιους εγκυρησεις, s[au] după Diog. ὁ παρα το ενδελεχες η ξενον η σπανιον. Scepticii ziceau: cele ce se tâmplă arareori ne apar de mai multe ori miserabili şi chiar teribili, iară pre cele **[127v]** ce se tâmplă în toate zilele abia le considerăm. Aseminea lucrurile care la început ne erau stricătorie s[au] neplăcute, prin deprindere se fac nestricătoarie s[au] chiar necesarie. Prin urmare judeţul şi în acest respept încă e necert.

10) Argument de la *diversitatea instituţiunilor, morilor* [131], *legilor, fabulelor, şi părerilor oamenilor* (ὁ παρα τας ἀγωγας και εθη και τους νομους και τας μυθικας πιστεις και τας δογματικας υποληψεις, s[au] după Diog., la care acest argument e al 5[le], ὁ παρα τας αγωγας και τους νομους και τας μυθικας πιστεις και

τεχνικας συνθηκας και δογματικας υπολυψεις). După acest argument, judeţele noastre de aceea încă sunt necerte, pentru că ele sunt determinate cea mai mare parte prin instituţiunile, morii şi legile omeneşti cu cari suntem deprinşi din copilărie, cu toate că sunt diferite la diferite popoară. De aci vine şi diferenţa cea mare care se află în judeţele oamenilor despre ce e bun şi rău, de cuvenienţă şi de ruşine, iertat şi neiertat, aseminea şi fabulele despre zei precum şi despre monştrii şi eroii timpurilor antice. Chiar şi părerile cele contra**[128]**dictorie ale filosofilor dogmatici supra obieptelor fisice şi morali demunstră că *omul nu poată despre nimică cu certitudine şi că-i caută a-şi reţine asensul* [132].

§ 154. Continuaţiune

Acesta e aşadară resultatul celor 10 argumente sceptice despre cari zice *Sest* (§ 38 şi 39) că se pot reduce la trei: de la subiectul judecătoriu (απο του κρινοντος), de la obieptul judecat (απο του κρινομενου) şi de la amândouă tot de una dată (εξ αμφοιν), şi în urmă chiar la unul, adecă la al 8[le] (απο του προς τι), fiind basat fiecare pre acest cuget, că noi nu putem judeca lucrurile decât numai după certe relaţiuni, prin urmare natura lor cea adevărată rămâne pentru noi totdeauna un secret. Aşadară cele 10 argumente ar fi una specie de inducţiune, carea, precum se înţelege, nice una dată nu poate fi completă, prin urmare nice nu poate să devină ceva în controversa dogmaticilor şi a scepticilor.

Altmintrea, acele argumente au valoare propriamente numai în contra filosofilor ce apără *empirismul* s[au] *sensualismul*, pentru că în adevăr **[128v]** diversitatea representaţiunilor şi a părerilor omeneşti, precum şi influenţa ce are asupra aceloraşi organaţiunea noastră şi mai ales sensii noştri, trebuie să aducă în mare confusiune pre acei filosofi. Iară dacă luăm că e ceva originariu în mintea omenească şi că universariul şi necesariul ce se află în cunoştinţa omenească depinde de la legalitatea cea originarie a activităţii noastre, atunci acele argumente nu probă nimic

în contra acestei asumțiuni, ci numai presupun necontenit (per petitionem principie) că nu poate să fie nimică universale şi necesariu, derept acea diversitate empirică.

Pre semne au sânțit şi scepticii neajunsul acelor argumente. De aceea scepticii mai târziu au adus către aceleşi alte 5.

§ 155. Argumentele scepticilor târzii

Aceste argumente s-au luat după *Sext. Emp.* (h y p. p y r r h. I, 164 - 9) şi *Diog. L.* (IX, 88 şi 89).

1) *De la repugnanța părerilor* (ὁ απω της διαφωνιασ), de carea se ținea şi al 10[le] arg[ument] al scepticilor vechi.

2) *De la argumentarea în nefinit*, aşa cât să nu se poată demunstra nemică deplin **[129]** şi deajuns (ὁ εις απειρον εκβαλλων sau ὁ απο της εις απειρον ἔκπτωσεως). Acest argument ar avea valoare numai sub această presupusețiune, dacă n-ar fi nimică cert nemediat pentru conştiență, ca să se poată întemeia pre aceasta ca pre un principiu fiecare demunstrățiune.

3) *De la relativitatea representațiunilor* (ὁ απο του προς τι), care e identic cu al 8[le] al scepticilor vechi.

4) *De la asumțiunea s[au] presupusețiunea certor pusețiuni* (ὁ ὑποθετικος sau ὁ εξ υποθεσεως). Acest argument e numai refutațiunea *"petitionis principie"*, eroare destul de însemnată, dar carea se poate încungiura.

5) *De la demustrațiunea în cerc* (ὁ δι' αλληλος η δι' αλληλον). Acest argumenta aseminea e numai refutarea eroarei ce se zice *"orbis in demustrando"*.

Către aceste *Sext. Emp.* mai adaugă un argument, al cărui autore nu e cunoscut. Adecă, dacă ar fi cu putință a cunoaşte ceva (καταλαμβανεσθαι), aceea s-ar cunoaşte sau prin sine însuşi (εξ

εαυτου), sau prin **[129v]** altceva (εξ ετερου). Ci fiindcă nu e cu putință nice una, aşadară cade şi acea prepusețiune.

Aşadară această argumentațiune era una dilemă, în carea toată puterea depindea de la probațiunea asumțiunii. Acum scepticii, după Sest [133], deduceau pre cel de întâi, că nu s-ar putea cunoaşte nimica prin sine însuşi s[au] că nu ar fi nimica cert nemediat din repugnanța părerilor (εκ της διαφωνιας), iară pre celălalt din cel de întâi, căci fără de ceva cert nemediat nu poate să fie nimica cert nice mediat, fiindcă atunci fiecare probațiune ca verificarea unuia prin altul sau ar căuta să se întoarcă in cerc (să fie dialelă), sau să proceadă în nemărginit [134].

De aci se cunoaşte că acest argument din urmă nu era vreun argument nou, ci era numai repetițiunea celor anteriori, prin una combinațiune dilematică. Aşadară nice prin acest arguemnt încă nu era probat cum că nu ar fi nice un adevăr şi certitudine în cunoştința omenească, şi că prin urmare am trebui să ne lăpădăm de tot județul decisiv s[au] să ne reținem asensul absolutamente.

§ 156. Formulele sceptice

Formulele sceptice sunt certe espresiuni s[au] prover**[130]**bie, prin cari îşi arătau scepticii vechi modul filosofării. Se află aceste formule insemante la *Sext. Emp.* (h y p. p y r r h. I, 187 - 208 şi la *Diog. L.* (IX, 74 - 7). Sunt următoariele:

1) Ου μαλλον s[au] ουδεν μαλλον, *nu mai mult s[au] nimic mai mult. Sest* zice că ar trebui să fie deplin aşa: ου μαλλον τοδε η τοδε, *nu mai mult aceasta decât ceea*; Αγνοεω, τινι μεν τουτων χρη σογκατατιθεσθαι, τινι δε μη, *nu ştiu căreia din aceste (opusețiuni) că asânț şi căreia să nu asânț.* Această formulă unii sceptici o esprimau prin întrebare, ca să nu se vadă că ar voi să afirme ceva printr-însa, adecă aşa: τι μαλλον τοδε η τοδε, *de ce să fie mai mult aceasta decât aceea?*

2) Ταχα – εξεστι – ενδεχεται – *doară, e permis (licet), se poate.* Aceste trei espresiuni înseamnă tot aceeaşi, şi după esplicaţiunea lui *Sest* ar trebui să se deplinească aşa: Ταχα και ου ταχα = ταχα μεν εστιν, ταχα δουκεστιν, *doară e aşa, doară însă nu e aşa;* εξεστι και ουκ εξεστι = εξεστι μεν ειναι, εξεστι δε μη ειναι, *e permis a asume că e, e permis a asume că nu e;* ενδεχεται και ουκ ενδεχεται = ενδεχεται μεν ειναι, ενδεχεται δε μη ειναι, *poate să fie dară poate şi să nu fie.* **[130v]**

3) Επεχω, *eu reţin* s[au] *susţin,* adecă asensul (sustineo adsensum. *Cic.*). După *Sest* aceea espresiune înseamnă: Ουκ εχω ειπειν, τινι χρη των προκειμενων πιστευσαι η τινι απιστησαι, *nu pot să spun cărei din cele de faţă (raţiuni s[au] puseţiuni) să dau crezământ s[au] să nu dau.*

4) Ουδεν ὁριζω, lat. *nihil definio* sau *non liquet, nu definesc, nu determin, nu decid nimică.* Scepticii esprimau această formulă şi aşa: Παντα εστιν αοριστα, *toate sunt nedeterminate.* Aceasta însă nu se înţelege dogmatice s[au] obieptive, ca şi cum nedeterminătura s-ar cuveni lucrurilor ca proprietate, ci numai sceptice s[au] subieptive, adecă aşa: ταντα μοι φαινεται αοριστα, toate mi se par ca nedeterminate.

5) Ακαταληπτω sau ου καταλαμβανω, *nu cuprind, nu precep, nu înţeleg.* După *Sext.* această formulă sună aşa: Ὑπολαμβανω, οτι αχρι νυν ουδεν κατελαβον εγω των παρα τοις δογματικοις γητουμενων δια την των αντικειμενον ισοσθεναιαν, *mi se pare că derept ecilibriul s[au] puterea ecare a raţiunilor opuse, până acum n-am înţeles nimică din cele cercetate de dogmatici.* Aceasta o esprimau scepticii şi cu această **[131]** formulă: Παντα εστιν ακαταληπτα, *toate sunt necuprinse, şi are înţelesul anterioarei.*

6) Παντι λογῳ λογος ισος αντικειται, *fiecărei raţiuni se opune altă raţiune ecare, ad[ică] chiar aşa de tare.* Se cuvine însă a adăuga şi aci, după *Sest*: ως εμοι φαινεται, *precum mi se pare*, pentru ca să

nu cugete cineva cum că acea propuseţiune ar fi una aserţiune dogmatică. *Sest* numeşte această propuseţiune principiul scepticismului (αρχη της Εκεψεωσ).

Notă. Echilibriul raţiunilor scepticii numiau: ισος θέμεια, nedecisiunea resultantă din acelaşi αοριστια, nezicerea nice aşa, nice ba, αφασια, neplecarea spre un aparte mai mult decât spre cealaltă, αρρεψια şi repaosul sufletului cel neclătit resultante din aceeaşi αταραξια, precum şi cumpătul sufletului cel moderat unit cu aceasta, μετριοπαθεια [135].

§ 157. Şcoala peripatetică

Scoala peripatetică a lui *Aristotele* şi a următorilor lui, şi filosofia lui, se numeşte *peripatetică* şi aceşti filosofi *peripatetici,* sau **[131v]** de la preumblare (περιπατειν, ambulare), pentru că *Aristotele* învăţa preumblându-se cu disciplii săi în liceu, sau de la înseşi aceste conversaţiuni ambulatorie, cari se numiau περιπατοι şi se împărţiau în *conversaţiune de dimineaţă* (περιπατος ἑωθινός) şi *conversaţiune de seară* (περιπατος δειλινό). (*Cic.* a c a d. I, 4. *Gell.* n o c t. a t. XX, 5. *Diog. L.* V, 2).

§ 158. Aristotele

Aristotele din Stagira (Arist. Stagirites) s-a născut la 384 a.C [136]. Tatăl săt, *Nicomach,* era medicul regelui din Macedonia. E probabile că dintru întâi l-a învăţat tatăl său şi că tatăl său i-a dat direptiunea mai ales spre ştinetele naturali. După moartea tătâne-său a fost educat în casa unui *Prosen* din *Atarneu,* în Asia Mică iară cursul ştienţific l-a terminat în şcoala lui *Platone*, în care a umblat, precum spun, de la al 17 până la al 37[le] an al vieţii sale. Totuşi, la urmă s-a desfăcut unirea care era între aceşti doi filosofi mari. Causa desfacerii a putut să fie

Aristotel

ambițiunea sau natura lor cea diferită fiindcă *Platone* era mai aplecat spre idealism, **[132]** *Aristotele* spre realism.

După moartea lui *Platone*, oarecâtva a petrecut în *Atarneu* și în *Mitilene*. Când era de 41 de ani l-a chiemat regele *Filip* ca să fie educătoriu lui *Alesandru*, fiiului săt, care post l-a și acceptat și l-a purtat, cu mulțămirea amânduror. *Alesandru* l-a ajutat mult în cercetările lui naturalistice, însă nu-i părea bine de ce își comunică filosofia cu alții, ci încă nu numai cu vorba, ci și prin scripte. Diferite circumstanțe l-au costrâns preArist[otel] ca să desfacă de curtea regească și de *Alesandru*.

La 50 de ani s-a întors în *Atena*, acolo a deschis una școală în liceu, școala *peripatetică* (§ 157). Dimineața învăța esoterice pre cei mai încrezuți, după amiazăzi învăța urmând un metod mai poporariu, fiindcă ascultătorii erau amestecați [137].

După ce a învățat în curs de 13 ani, cu mare aplaus din partea tuturor, archiereul *Eurimedonte* s[au] precum il numesc alții *Demofil* l-a acusat de nereligiositate. Deci el a lăsat *Atena*, precum spunea, ca să nu **[132v]** dea ocasiune atenienilor ca să păcătuiască a doua oară în contra filosofiei, cum au păcătuit când au condămnat pre *Socrate*. Din *Atena* s-a dus în *Chalcide* în Eubeea, la cumnații despre mum-sa, unde a murit la anul 322 a.C.

Notă.

Ammonii s. Philoponi vita Aristotelis Gr. et lat. cum *Nunnesii* ss choliis de vita, moribus, philosophandi ratione, scriptis, auditoribus, successoribusque Aristotelis, Leiden 1621.

Guarini, vita Aristotelis, în traducerea biografiilor lui Plutarch.

Patricii discussiones peripateticae, Basileae, 1581. Cuprind multe notițe asupra vieții, carapterului, scriptele, filosofia, discipolii și cohertătorii lui Aristotele.

§ 159. Operele lui Aristotele

Ce se ține de operele lui *A[ristotel]*, nice cei vechi nu se uniau asupra numărului, titulilor, ordinei, autenției și altor proprietăți ale operelor acestui filosof. Cu atât mai puțin se unesc cei noi. Se și află aceste opere încă și astăzi întru un stat foarte necritic, cu toate că s-au editat de multe ori, **[133]** de *Sylburg, Casaubon, Pacius, Duval* și *Buhle*. Ediținea acestuia din urmă, necompletată, are titlul: *Aristotelis* opp. gr. cum nova vers. lat. ed. Joh. Theoph. Buhle, Zweibrücken 1791. În urma acestora au ieșit Aristotels gr. et lat. ex recensione Imm. Beckeri ed. Acad. reg. Boruss. Berlin 1831 și Aristotelis opera omnia gr. et lat. ed. *Ambros. Firmin Didot*, Parisiis 1848 [138].

Scriptele lui *Arist[otel]* erau parte *exoterice*, parte *esoterice*, ca și învățăturile lui orali. Precum spune *Ammonius Hermeae* ad Arist. categ., un vechi comentatoriu al lui Aristo[tel], scriptele cele exoterice aveau formă dialogică, ca și dialogii lui *Platone*, iară în cele esoterice vorbia autorele în persoana proprie. Cicerone încă zice (ep. ad Att. IV, 16. XIII, 19) că *Arist[otel]* și-a compus operele exoterice în formă dialogică. Exotericele au perit toate, din cele esoterice

încă au perit unele, şi e probabile că unele nu sunt autentice şi din cele ce i se atribuiesc. Aşa e p[er] e[xemplum] *Poetica*, numai fragment din una operă mai mare, aşa e şi *Politica*, numai fragment. *Ciriac Strozza*, un **[133v]** învățat nobile florentin, a voit a o completa, adăugând cartea a 9[a] şi a 10[a].

Etica către *Eudem* şi *Retorica* mai mică, dedicată lui Alesandru M[acedon], probabilmente sunt suposite. *Metafisica* încă nu-şi are de la *Aristotele* nice numele, nice complesul şi forma cea de astăzi [139].

Între cărțile *fisice* încă se află unele spurie, precum cartea despre plante, a 10[a] carte din istoria naturală, cartea despre mund şi fisiognomica. Celealalte, specialmente fisica proprie şi despre suflet, sunt autentice. Cărțile logice încă sunt autentice, afară de partea ultimă, despre *categorii*, carea se numeşte *Ipoteoria* şi traptă despre *postpredicamente*.

Cărțile logice s-au numit mai târziu *Organul aristotelic*, pentru că le considerau ca pre un instrument pentru toate celealalte ştiențe, de aceea şi profesorii logicei de la universități se numiau *profesores organi*.

Operele lui *Arist[otel]* sunt foarte grele de a se înțelege, parte pentru că *Aristotele* scrie pre scurt şi precis, parte pentru ter**[134]**minologia tehnică, parte pentru că textul e foarte corupt.

Această coruptiune vine, afară de alte cause comuni, şi de la întâmplările acestor scripte. Cărțile lui *Arist[otel]* au ajuns mai întâi în mâinile lui *Teofrast* [140], ca ereditate, acesta le-a lăsat discipolului său *Neleu* din Scepsi. Erezii acestuia, fiind supuşi regelui din Pergam şi temându-se ca să nu fie costrânşi a da numitele opere pentru biblioteca regească, le-au ascuns în pământ, unde s-au stricat de umezeală şi de vermi. După aceea le-au cumpărat un adunătoriu de cărți avut, *Apelicone* din Teos, cu un preț foarte mare, le-au dus în Atena în bibliotecă şi şi-au luat copie despre dânsele, completând ce lipsia, pre cât s-a putut. Când fu luată Atena de *Sila*, acesta a trimis la Roma toate cărțile lui *Arist[otel]* din bibl[ioteca] lui *Apelicone*. Aici a făcut nouă copii de pre dânsele un

grec numit *Tiranione*, pre care l-a fost aservit *Lucul* în al treile bel mithridatic. Asemine copii au făcut şi *Andronic* **[134v]** din *Rod*, care a şi împărțit scriptele lui *Arist[otel]* în aşa numite *pragmate*, pentru ca să le pună în ordine după compesul lor. Din aceste vicisitudini, pre cari le descrie *Strabone* în g e o g r. cartea 9[a] şi *Plutarch* în biografia lui *Sila*, se poate cunoaşte cât au trebuit să sufere cărțile lui *Arist[otel]*. Cu atât e aşadară mai mare scădere că nu şi-au aflat până acum cărțile acestui filosof un critic şi editoriu capace în tot respeptul, pentru că şi edițiunile din urmă încă au destule scăderi [141].

§ 160. Doptrina lui Aristotele

1) *Aristotele* considera filosofia ca pre una ştineță despre principiele şi causele lucrurilor (επιστημη τον αρχων και των αιτιων των ουτιων) şi, cum spun alții, o împărția în *logică*, *fisică* şi *etică* sau după alții în *teoretică* şi *praptică*. Pre cea teoretică o împărția în logică şi fisică, pre cea praptică in etică şi politică (*Diog. L.* V, 28. *Plutarch* d e p l a c i t. p h i l o s. I proaem. coll. *Cic.* d e f i n. V, 4). Nu e însă cert cum a împărțit *Arist[otel]* filosofia anume, căci cartea lui Περι φιλοσοφιας a perit, şi în celelalte scripte ale lui se află urme despre amândouă împărțirile. **[135]**

2) Logica se desvolta cu atâta succes şi aşa de pre larg, cât şi astăzi încă-şi ține forma aristotelică, şi *Kant* a zis că logica de la *Arist[otel]* până în zilele aceste n-a făcut nice progres, nice regres, şi că a r fi ieşit *absolută* din mâinile lui *Arist[otel]*. Laudă pre mare, pentru că *A[ristotel]* nice n-a enumerat toate speciele de silogismi în a sa logică absolută, au făcut şi unele erori în ordinea silogismelor. Apoi el a traptat în una parte a logicii sale şi despre *categorii*, şi propune 10 categorii, după arbitriu, fără să arete principiul lor.

3) *A[ristotel]* şi-a început cercetările de la obieptele naturii, ca apoi să ajungă cu specula-țiunile sale până la cunoştința rațiunii ultime a

lucrurilor. Însă n-a distins destul de acurat fisicul şi empiricul de cel metafisic şi transcendentale, şi aşa a produs una sistemă speculativă carea e compusă din elemente prea ete-rogene şi carea cu derept cuvânt se poate numi *empirism tran-scendente,* căci Aristotele începe cu filosofarea de la esperienţă, ca de la unica fântână a cunoştinţei, apoi se încearcă prin **[235v]** demustraţiune, ale cărei legi le desvoltase în logică, a se înălţa până la cunoştinţa *fienţei supreme*, carea are să fie "mişcătoriul" prim (το πρωτον κινουν) s[au] raţiunea primitivă a toată schimbarea din lume şi a toată mişcarea universului.

4) *Sufletul,* zice *Arist[otel],* e principiul carele însufleţeşte în adevăr pre corpul cel naturale şi vitale, de aceea îl şi numeşte *entelechia.* El atribuia suflet tuturor fienţelor organice, totuşi credea că sânţirea se cuvine propriamente sufletului animalielor şi cugetarea sufletului omenesc. Iară *mintea* (νους), ca pre un principiu superioare al sufletului omenesc, pre care (principiu) îl numia şi raţiune (λογος), o împărţia în teoretică s[au] cunoscătoarie şi praptică s[au] lucrătoarie şi considera ca producte ale minţii cunoscătoarie pre toate representaţiunile pre carile *Platone* numeşte *ideie* şi le deducea din una fântână supranaturală. *Aristotele* atribuieşte nemurirea sufletului numai în respeptul acestei lucrări superiori.

5) Din respept *etic, A[ristotel]* distingea trei bunuri: bunurile sufletului, b[unurile] corpului şi bunurile esterne, şi da preferinţă celor **[136]** de întâi, fără să se lapede pre celealalte două. El considera fericitatea ca pre un scop naturale al adoperaţiunii omeneşti (τελος, bun suprem) şi compusă din cele trei bunuri, dar mai ales din bunurile sufletului. Între aceste iarăşi da preferinţă virtuţii, fiindcă acesta nu e nimic altceva decât acea lucrare perfeptă a sufeltului, prin carea acesta nice face prea mult, nice prea puţin, ci ţine măsura dereaptă (μεσότης) pretutindenea şi în toate.

6) *A[ristotel]* procedea şi în respept *politic* de la ideea *ferici-tăţii*, şi fiindcă după a lui părere fericitatea nu se poate ajunge deplin altmintrea decât numai prin unirea cea socială a oamneilor sub dominaţiunea legilor

coactive, de aceea el considera ca condiţiuni necesarie spre efeptuarea acelei idei mai întâi societatea do-mestică, în carea admitea şi servitutea, ca fundată în natură, apoi so-cietatea civilă s[au] statul, ce se desvoltă din cea domestică.

Aristotel

7) În stat distingea trei constituţiuni: *vasilia* (dominaţiunea regilor). *aristocraţia* (dominaţiunea nobililor) şi *politia* (dominaţiunea cetăţanilor), şi zicea că aceste **[136v]** tustrele sunt derepte până când dominătorii caută binele şi folosul public, iară îndată ce caută aceştia numai binele şi folosul lor privat, aceste constituţiuni degeneră în *tiranie, oligarhie* şi *demo-craţie*. De aci deducea cum că e unul din negoaţele cele mai principali ale statului, ca să crească pre cetăţani atât corporalmente cât şi spiritualmente aşa, cât toţi cetăţanii să se înveţe şi să deprindă a căuta şi a face binele public, prin virtute şi prudenţă.

8) În *Poetica* sa *Aristotele* face şi cercetări *estetice,* ci fiindcă această operă a ajuns la noi foarte coruptă, nu poate cunoaşte teoria lui asupra artei frunoase în totalitatea ei. Totuşi, se vede că *A[ristotel]* a rămas credincios sistemei sale empirice şi întru aceasta, fiindcă el zicea că artea frumoasă e numai imitare (μμησις το συνολον), şi apoi espune diferitele mijloace, obiepte şi bunuri ale imitării, pentru ca să se arate ambitul artei frumoase.

9) *Aristotele* distinge *mintea lucrătoarie* (νους ποιητικός η παων) și *mintea pasivă s[au] pătimitoarie* (νους παθητικος η πασχων) **[137]** și zice că mintea cea lucrătoarie din etern e *Dumnezeu*, causa cea de întâi a toată mișcarea din lume, căci dacă se arată mișcare în toată natura, atunci caută să fie și un mișcătoriu prim, și findcă această mișcare e foarte înțelegătoarie (de coelo II, 4), mișcătoriul prim trebuie să fie mintea supremă (metaph. XVI, 7). Dară mișcarea supremă e eternă, deci și mișcătoriul prim încă trebuie să fie etern, apoi nice nu e necesariu mai mult de un singur mișcătoriu prin etern (Phys ic. VIII, 6).

Acest mișcătoriu etern e numai singur fericit prin sine însuși, ba încă și cel mai fericit din toate ființele, și tot de una dată sorgintea fericității pentru toate ființele celealalte (Politic. VII, 1).

10) *Scopul statului* e ca una mulțime de oameni deajuns spre a se apăra pre sine însuși să trăiască ca un tot organic, sub legi ecari, liberă, fericită și în conformitate cu rațiunea, acum și întote timpurile venitoarie, așa încât să nu comande nice un om altui om, ci să comande legea tuturor și fiecăruia în parte. Ethic. ad Nicomach. V, 6: *"Societas in communione vitae **[137v]** posita, et proportione et numeri ratione satis magna, hominum liberorum, aequo jure et lege degentium: civitas est"*. Politic. IV, 12: *"Porro qui legem solum praeesse vult, is velle videtur, Deum ac leges imperare. Qui autem vult hominem, is etiam belluam adjungit; cum praesertim tale quid sit cupiditas et iracundia, ut et magistratus et optimus quisque a recta vita detorqueantur. Lex vero nihil aliud est, quam mens a cupiditatibus libera"*.

11) Condițiunea vieții politice e dereptatea permutativă și distributivă în toată rigoarea ei. Scopul celei de întâi e ecaretatea cea mai completă și în pacte, al celeilalte a determina cu acurateță proporțiunea între merit și remunerație, culpă și pună. Însă deplin fericit e numai acel stat, și numai până atunci până când subsistă între

cetățani nu numai dereptul și dătoria, ci și amiciția. (Ethic. ad Nicom. V, 4. VIII, 9).

12) Funțiunea pricipelui e ca să fie apărătoriul și conservătoriul legilor (Eth. ad Nicom. V, 6). Așadară numai unul ca acela e apt spre a fi dominătoriu, căruia dă derept spre acesta puterea spiritului. Din contră, cel ce n-are nice una nedependență spirituală **[138]** acela a născut ca să fie serv, căci se cuvine pretutindenea ca să domine cel cu minte preste cel fără de minte și grecul preste barbar.

Notă 1. Aceasta era una dogmă comună la greci și înainte de *Aristotele*, ca grecul să domine pre barbar și cel mai cu minte și mai tare preste cel mai neînțelept și mai debile. La începutul belului peloponesiac, zic atenienii către lacedemoneni: *"Nice un stat nu caută la direptate când este ca să câștige ceva și cu puterea, căci cel ce are putere ca să constrângă, acela n-are nevoie de deciziune judecătorească"*. Întru alt loc, către melii: *"A fi derept e dătoriu omul numai către ecarele său. Din contră, cel ce are putere destulă în mâinile sale, acela meargă până unde poate, și cei mai debili sunt nevoiți a se pleca. Așa au făcut toți oamenii, cu permisiunea zeilor, carii încă nu sunt de altă părere, pentru că și Ercule încă au răpit turma lui Gerione, fiindcă era mai tare decât acesta"*.

Notă 2. Unii filosofi afirmă că *Arist[otel]* a recunoscut nemurirea sufletului, alții neagă. **[138v]** De cei din urmă se țin: *Alesandru din Afrodisiu, Gregoriu din Nisa, Averoe, Alfarabiu, Sim. Porțiu, cardinariul Caietan, Scot* și *Herven.*

De cei de întâi se ține *Francesc Piccolomini* și toți filosofii creștini carii au voit să unească pre *Aristotele* cu *Platone*.

Pomponațiu zice: "N-am aflat nimică în *Aristotele* ce m-ar convinge cum că sufletul e nemuritoriu, dară aseminea n-am aflat iarăși nimică ce m-ar convinge că e muritoriu".

§ 161. Vicisitudinile filosofiei lui Arist[otel]

Filosofia, precum şi scriptele lui *A[ristotel]*, a fost supusă la multe vicisitudini. La an[ul] 1210 teologii de la Universitatea din Parisii au condămnat două cărți ale lui A[ristotel] ca să se ardă şi au proibit fiecăruia nu numai a le lege, a le espclica şi a le traduce, ci nice măcar a le *ținea în minte dacă cumva le-ar fi les.* Mai târziu iarăşi au anatemat pre cei ce n-ar voi să creadă în *Aristotele* chiar aşa de firme ca în Biblie şi în Papa. Causa a**[139]**cestei procedure curioase a fost *teologia* lui *Aristotele,* căci nu se puteau uni dacă *A[ristotel]* a fost teist s[au] ateist, cu toate că ateist de cert n-a fost, precum se vede din locurile citate sub 9) şi din altele mai multe.

Fabula întâie, cum că *Arist[otel]* s-ar fi făcut evreu, în urma conversațiunii ce a avut în Atena cu un evreu, a fost fabricată probabilmente de un rabin, carele, ca un mare estimătoriu al lui Aristotele, va fi crezut că *Arist[otel]* a trebuit să-şi capete înțelepciunea dela un evreu bătrân, preum au zis unii şi despre *Platone*, cum că a fost discipolu lui Ieremia profet.

Filosofia lui *A[ristotel]* şi-a pierdut dominațiunea în şcoale de la secl[ul] 16, mai ales în forma ei cea scolastică, în carea au fost îmbrăcat-o scolasticii în evul mediu.

După esilarea lui *Arist[otel]* din şcoale, au început a studia şi a comenta cu predilecțiune pre *Platone*, însă în timpurile mai nouă au început iarăşi a studia pre *A[ristotel]*, precum se vede din edițiunile acestui filosof (§159). **[139v]**

§ 162. Cărțile lui Aristotele [142]

Volumen I (edit. Firmin Didot)

I. *Organum*

a) *Categoriae* (κατηγοριαι).

b) *De interpretatione* (περὶ ἑρμηνειας).

c) *Analytica priora* (ἀναλυτικα προτερα). Libr.2.

d) *Analytica posteriora* (ἀναλυτικα ὑστερα). Libr.2.

e) *Topica* (τοπικα). Libr. VIII.

f) *De sopfist. elenchis* (περὶ σοφιστικ. ἐλεγχων). Cap. 34.

II. *De arte rhetorica* (τεχνη ῥητορικη) Libr. III

Rhetorica ad Alexandr. (ῥητορικη προς Ἀλεξανδρον). Cap. 38.

III. *De poetica* (περὶ Ποιητικης). Cap. 27.

IV. *Politica* (πολιτικα). Libr. VIII.

V. *Oeconomica* (οἰκονομικα). Libr. II.

Volumen II

I. *Ethica ad Nicom.* (ἠθικα Νικομ.). Libr. X.

II. *Moralia magna* (ἠθικα μεγαλα). Libr. II.

III. *Ethicor. Endemiorum* (ἠθικον. Εὐδήμιων). Libr. VII.

IV. *De virtutib. et viciis* (περὶ ἀρετων και κακίον).

V. *Naturalis auscultationis* (φυσικησ ἀκροάσεως). Libr. VIII

VI. *De coelo* (περὶ οὐρανου). Libr. IV.

VII. *De generatione et corruptione* (περὶ γενεσεως κ. φθορᾶς) Libr. II.

VIII. *Metaphysicorum* (τῶν μετὰ τα φυσικα). Libr. XIII. **[140]**

Volumen III

I. *De animalibus historiae* (π. τα ζῷα ἱστορίαι). Libr. X.

II. *De partib. animalium* (π. ζῴων μοριων). Libr. IV.

III. *De animalium incessu* (π. πορείας ζῷῶν). Cap. 19.

IV. *De animal. generatione* (π. γενεσεως τῶν ζῷῶν). Cap. 19. L. V.

V. *De anima* (π. ψυχῆς). L. III.

VI. *De sensu et sensibili* (π. αἰσθήσεως και αἰσθητῶν). C. 7.

VII. *De memoria et reminiscentia* (π. μνήμης κ. ἀναμνήσεως). C. 2.

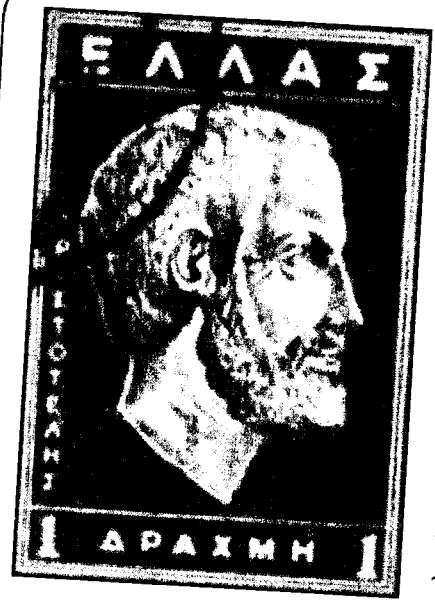

Aristotel.
Imagine filatelică

VIII. *De somno et vigilia* (π. ὑπνου και ἐγρηγορσεως). C. 3.
IX. *De insomniis* (π. ἐνυπνίων). C. 3.
X. *De divinatione per somnium* (π. τῆς καθ᾽ ὕπνον μαντικῆς). C. 2.
XI. *De animalium motione* (π. ζῷων κινησεως). C. 11.
XII. *De longitudine et brevitate vitae* (π. μακροβιοτητος κ. βραχυβιοτητος). C. 6.
XIII *De juventute et senectute, de vita et morte* (π. νεοτητος καὶ γήρως, περὶ ζεης καὶ θανατου). C. 6.
XIV. *De respiratione* (π. Ἀναπνους). C. 21.
XV. *Meteorologicorum* (μετεωρολογικων). Libr. IV.
XVI. *De mundo ad Alexandr.* (π. κοσμου προς Ἀλεξανδρ.). C. 7.
XVII. *De coloribus* (π. χρωματων). C. 7.
XVIII. *De audibilibus* (π. Ἀκουστων).
XIX. *De spiritu* (π. Πνευματος). C. 9.
XX. *De Xenophane, Meliso, Zenone et Gorgia*. C. 6. **[140v]**

.....
.....
.....

contra dereptății: "Cum duas (inquit) in partes *justitiam* divisisset, alteram *civilem* esse dicens, alteram *naturalem*, ultramque mox subvertit: quod illa civilis sapientia sit quidem, sed justitia non sit; naturalis autem illa, justitia sit quidem, sed non sapientia".

§ 195. Filone din Larisa şi doptrina lui [143]

Filone din Larisa (Philo Larisaeus), un filosof academic, disciplu lui *Clitomach* şi sucesore în Atena pre la 100 a.C. A învățat şi în Roma, aseminea ca şi în Atena, filosofia şi retorica. Între discipliі lui era şi *Cicerone*. *Cic.* acad. I., 4. II, 4. 6. tusc. II, 3. de N. D. I 3. de orat. III, 28 etc.

Din scriptele lui n-a rămas nimică. Despre un parte combătea pre stoici, zicând că criteriele lor despre adevăr sunt nesuficienți, iară despre altă parte se pleca mai mult spre partea dogmaticilor vechi, de la *Platone* până la *Arcesila* şi se adopera a se desface de scepticismul academicilor mai noui, de la *Arcesila* [144] şi *Carneade* [145] **[141]** de aceea nice cunoştea vreuna diferență esențială între Academia vechie şi nouă. Totuşi, l-au considerat ca fundătore unei academii nouă, care ar fi a patra, dacă se consideră a fi *Carneade* ca fundătorele Academiei a treia.

Epicureismul

§ 196. Epicur

Epicur din *Garget*, lângă *Atena* (Epicurus Gargettius s[au] Atheniensis) s-a născut pre la 342 şi a trăit până la 271 a.C. Cu toate că părinții lui erau pauperi, totuşi E[picur] n-a rămas fără de învățătură, nice în copilăria lui. Mintea lui s-a deşteptat de timpuriu, când era de 12 s[au] 14 ani. Magistrul de gramatică îi esplica din *Teogonia lui Esiod* v. 116 s. a.: *"Înainte de ce s-ar fi inceput lucrurile era caosul, după aceea s-a făcut pământul"* ş. a. şi copilul l-a întrebat: *"Dar caosul de unde este?"*, şi fiindcă magistrul nu i-a putut da răspuns mulțămitoriu, s-a dus la filosofi şi a început a studia în şcoala lui *Senocrate*.

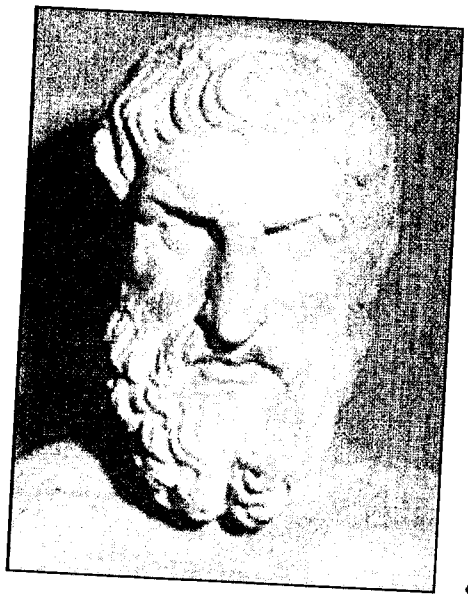

Epicur

E[picur] a început a învăța mai întâi **[141v]** în *Mitilene* şi în *Lampsac*, după aceea a fundat şcoală în *Atena*, pre la 300 a.C., care era căutată de mulți, era aşezată întru una grădină pre care *E[picur]* a testat-o sucesorilor săi, pentru ca nu numai să-i propage învățătura, ci să o şi pună în lucrare, în conversațiuni sociali bine regulate. Testamentul lui se află la *Diog. L.* (X, 16 - 22). De aceea următorii lui se numiau şi *Philosophi ex horto* şi şi *horti epicurei*, însemnau una viață plăcută s[au] chiar voluptoasă s[au] locul unde petreceau atare viață.

Epicur a scris mult (*Diog. L.* X, 26 - 8), cele mai multe însă au perit. Epicuri fragmenta libr. II et XI de natura, voluminibus papyraceis ex Herculano erutis reperta, probabiliter restituta, lat. versa, scholiis et commentariis illustrata a Car. Rosinio. Ex T. II. voll. herc. Emendatius ed. suasque adnott. I. C. Orellius, Lips. 1818.

Afară de aceste se află la *Diog. L.*, în cart. 10, care traptă numai despre *Epicur*; trei epistole care se ascriu acestuia, dimpreună cu cele 44 κυριαι δοξαι, *ratae sententiae* ale lui, pre care epicureii considerau ca **[142]** pre neşte adevăruri neîndoite şi le învățau chiar de rost. Căci nice una şcoală n-a rămas aşa credincioasă fundătorelui său ca şcoala

lui *Epicur*; de aceea şi-a câştigat această şcoală cele mai puține merite pentru ştienţă. Mai târziu numele *epicureu* a ajuns a fi nume rău, pentru că epicureii nu oservau cumpătul prescris de magistrul lor şi duceau una viață excesivă.

§ 197. Doptrina lui Epicur

Despre *Epicur* se zice că, de a şi avut un carapter amabile, n-a avut însă talente mari şi cunoştințe lățite. El şi-a compus sistema sa din sistemele altora, anume în partea teoretică din sistema lui *Leucip* şi *Democrit*, iară în partea praptică din a lui *Aristip*, modificându-le şi combinându-le după modelul său.

1) Despre *filosofie* zicea *Epicur* cum că este adoperațiunea de a produce una viață fericită, prin rațiuni şi conversațiuni: "Επικουρος ελεγε την φιλοσοφιαν ενεργειαν ειναι λογοις και διάλογισμοις τον ευδαίμονα βιον περιποιουσα". *Sext. Emp.* adv. math. XI, 169. **[142v]**

2) În locul logicii el punea *canonica*. Nu o considera însă ca parte a filosofiei, aşa cât filosofia lui consistea propriamente numai din fisică şi etică şi canonica era prope-deutică pentru amândouă. *Sext. Emp.* adv. math. VII, 14. 15. *Diog. L.* X, 29 - 31. *Cic.* acad. II, 30. Sen. ep. 89.

3) Criteriele cele originarie ale adevărului sunt, după canonică, sensii şi representațiunile cele chiare şi certe în sine, ce depind de la sensi (αισθησεις φαντασιας, εναργειας). Cari fiecare din aceste representațiuni stă în legătură mecesarie cu obieptul carele o produce s[au] o căşună, fiindcă din toate obieptele ies neşte părticele (απορροιαι - απόστασεις), care se unesc de fac neşte imagini (τοποι, ειδωλα), pre cari le luăm în noi, aşa cât chiar prin acele ne representăm obieptele. Din percepțiuni repețite de multe ori se nasc şi atari representațiuni, prin care ne representăm ceva, şi fără de percepțiune, şi înainte depercepțiune

(προληψεις, *anticipationes*), însă nu representațiuni s[au] cunoștințe înăscute, cum esplică *Cic.* d e N. D I, 17.

Deci județele, părerile s[au] asum**[143]**țiunile noastre (δοξαι, υποληψεις) numai atunci sunt adevărate, când se întăresc prin percepțiuni sensuali, cel puțin când nu sunt contrazise de aceste (επιμαρτυρουμεναι - αντιμαρτυρουμεναι). Din contră, sunt false când nu sunt întărite prin acele, sau când sunt contrazise deplin de aceleşi (ουκ επιμαρτυρουμεναι – αντιμαρτυρουμεναι).

Iară criteriele după care ne îndereptăm în apetițiuni şi aversiuni sunt afeptele (παθη) care se deşteaptă în noi prin obieptele percepute şi sau se unesc cu natura noastră (οικεια), sau îi repugnă (αλλοτρια). Acele se numesc *plăcere* (ηδονη), aceste *durere* (πονος - αλγηδων). Pre aceste efepte le are omul în comun cu animaliele. *Sext. Emp.* a d v. m a t h. VII, 203 - 16. VIII, 9. *Diog. L.* X, 31 - 4. 46 - 55. 147. *Plut.* d e p l. p h i l. IV, 8. 9. *Lucret.* IV, 46 ss. *Cic.* d e N. D. I., 16. 17. d e f i n. I, 7.

4) Din una canonică atât de pauperă ca filosofie fundamentală, nu putea să se nască decât numai un *sensualism* teoretic şi praptic împănat cu diferite ipotesi. Deci

5) Epicur zicea: sensii ne arată că sunt corpuri compuse şi mobili. De aci el **[143v]** conchidea că tebuie să fie ceva din care acele sunt compuse şi în care se mişcă. Corpurile sunt compuse din *atomi* (ατομοι, *copora individua, simplicia, minima*), nemărginit diferiți în forme, mărime şi greutate şi se mişcă în *deşert* s[au] *spațiu* (κενον, τοπος, *inane, spatium*).

6) Iară atomii se mişcau din etern în spațiu, în jos şi perpendicularmente, cu celeritate ecare. Aşadară ei nu s-ar fi putut uni dacă nu s-ar fi abătut *casualmente* oarecând şi oarecând de la acesată mişcare a lor. Dară după ce s-au abătut, atunci au putut să se unească atomii unii cu alții şi aşa să se nască corpuri şi lumi nenumărate, care însă toate sunt

peritoarie, fiind atomii aplecați necontenit a se întoarce la mişcarea lor cea originarie, prin urmare a se despărți unii de alții.

Portret din secolul al XVIII-lea

7) De aceea tot ce esistă e compus din atomi, *sufletele* încă sunt compuse dn atomi diferiți, între carii precumănesc însă atomii cei ce fac ca [sic] mai rotunzi şi mai fini decât toți, şi de aceea şi sufletele sunt muritoarie.

8) Tot aseminea învăța şi despre zei, că au ra-țiune şi corpuri ca cele omeneşti, **[144]** dară mai fine şi mai nedestructibili, că duc una viață eternă şi fericită în spațiele inter-mundia (μετακοσμια, *intermundia*), altmintrea însă nu ieu nice una parte la formarea şi la gubernarea mundului, nice nu le pasă de purtările oamenilor, pentru că aceasta i-ar împlea de solicitudine, le-ar fasce necomoditate şi le-ar tulbura fericirea. *Sext. Emp.* h y p. p y r r h. I, 155, III, 187. 218 ss. a d v. m a t h. VII, 213. VIII, 319, IX, 25 ss. *Diog. L.* X, 38 ss. *Stob.* e c l. I, p. 66. 306 ss. Herr, *Lucret.* I, 149 ss. II, 61 ss. V, 157 ss. *Cic.* a c a d. II, 38. d e N. D. I, 16 ss. d e d i v. II, 17. Sen. d e b e n e f. IV, 19.

9) În respeptul etic procedea de la această cugetare, că toate fiențele viețuitoarie caută plăcerea, prin urmare plăcerea pentru dânse[le] e bunul suprem. Totuşi, ca să deie preferință omului înaintea altor animarie, făcea diferență între plăcerea sufletului ceea ce se află în mişcare (ηδονη εν κινησει) şi între cea aşezată s[au] netulburată (ηδ. καταστι ματικη

[sic]) şi zicea că aceasta din urmă consistă întru a fi liber cu totul de durere şi de verice tulburare (αταραξεια και απονια = παντος του αλγουντος υπεξαιρεσις). Deci dacă voieşte omul să lucre ca un înțelept s[au] prudente, el va căuta specialmente ca să-şi câştige această plăcere, iară pre **[144v]** cealaltă numai întru atât, întru cât se uneşte cu acesta. Adevărata fericitate s[au] eudemonică consistă în posesiunea acestei plăceri. Prin urmare chiar aceasta e şi bunul suprem al omului. De aceea prudența (φρονησις) e cea de întâi virtute cardinală, pentru că ne face participi acelui bun. Fiecare altă virtute, p[er] e[xemplum] temperanța s[au] dereptatea, e subordinată ei şi de aceea nice nu are preț absolut, nedependente de la acel scop. Tot aceasta se poate zice şi despre amiciție.

Apoi, fiindcă pre om face nefericit mai ales frica, iară credința deşartă nu e altă decât frica de zei s[au] demoni, de aceea se cuvine a recomănda filosofia ca pre una liberătoare de credința deşartă, fiecăruia ce voieşte să ajungă la fericire [146].

§ 198. Filosofia la romani

Grecii antici, voind să întunece pre romani, le-au împlut istoria de fabule şi au zis că Roma şi Italia au fost barbară **[145]** înainte de ce ar fi învățat de le greci. Despre filosofia romană zic comunemente şi scriptorii moderni că e fiica celei greceşti. Unii zic că şi *Numa* ar fi fost disciplu a lui *Pitagora,* cu toate că au trăit înainte de Pitagora cu 100 de ani. Romanii cei vechi s-au declărat în contra ştiințelor şi a artelor grece, precum şi în contra filosofiei, şi acesta au făcut-o din ura ce aveau către subtilitățile greceşti şi din amoare către instituțiunile lor națiunali romane [147].

Censorii romanilor i-au scos de mai multe ori din Roma pre filosofii şi retorii greci. La anul 162 a.C., subt consulatul lui *C. Fanniu Strabone* şi *M. Valeriu Messala*, un senat consult au decretat ca să aibă grijă pretorele *Marcu Pomponiu* ca oarecari filosofi şi retori să se departe din urbe. (*Gell.* N. A. XV, 11).

Roma suverană

Cultura romană

Aseminea au pățit prela mijlocul secl. 2 a.C.cei trei deputați ateniani și filosofi: academicul *Carneade*, peripat[eticul] *Critobau* și stoicul *Diogene* [148]. **[145v]** Catone Censorele au propus senatului că nu e bine că pre acești soli să-i sufere atâta în urbe, unde amețesc capetele tinerilor cu toată specia de secături, și îi abat atât de la studiul legilor romane, cât și de la esercițiul în arme. De aceea, să se deie drumul cât mai curând acestor soli și să se retrimeată la Atena. Acolo pot să învețe pre copiii grecilor și filosofia și retorica, iară pentru romani așa ceva nu e de folos.

Tot așa s-au declărat mai târziu și censorii *Domitiu Aenobarb* și *Liciniu Crass*, că li s-au spus cum că sunt nește oameni carii au introdus una învățătură nouă și și-au pus numele *retori latini* (eos sibi nomen impotuisse latinos rhetores *Gell.* 1. 1.), că junimea romană s-ar duce la aceștia și ar petrece acolo zile întregi. Dar maimarii noștri au așezat foarte bine ce să învețe copiii lor și la care școale să meargă. Așa innoitură nu e de folos, pentru că e contrarie morilor și consvetudinilor vechilor romani. **[146]** De aceea ei și-ar ținea de dătorie a face cunoscută a lor displăcere oficioasă, atât celor ce țin atari școale, cât și celor ce le caută.

Totuși filosofia grecească sau introdus la romani, atât de cătră filosofii greci carii au mers la Roma, p[er] e[xemplum] *Filone, Antioch, Penețiu, Polidoniu* ș.a. cât și de cătră romanii carii învățau în Atena și în Grecia. Aceștia au adus cu sine la Roma scriptele lui *Platone, Aristotele, Epicur, Zenone* și ale altor filosofi renumiți, care se aflau în bibliotecile patricilor romani. *Enniu* (născut în *Rudiae* din Calambia, mort 169 a.C.), părintele poesiei latine, a introdus cel de întâi în Roma filosofia lui *Pitagora.*

În urmă, romanii au prefăcut filosofia greacă și latinește. Așa au făcut *Amafaniu, Rabiriu, Catrin, Lucrețiu, Cicerone, Seneca,* ș.a. încât mai fiecare sectă greacă avea următori între romani, dar mai ales epicureismul și stoicismul, pentru tendința lor poporarie și praptică.

Romanii au avut chiar și imperatori filosofi, carii au gubernat sta**[146v]**tul după filosofie. Așa au fost *Antonin* și *Iulian.*

A romanilor e meritul că au ajuns la popoarăle Europei și filosofia grecilor, căci aceste probabilmente n-ar avea nice una cunoștință despre acea filosofie, dacă nu și-ar fi lățit romanii armele și limba preste Europa și dacă n-ar fi scris latinește romanii, mai ales *Cicerone,* asupra filosofematelor grecești.

§ 199. Romanii de școală stoică

1) *Publ[ius] Cornel[ius] Scipione Africanul*, mort 183 a.C., eroele ce au stricat Numanția și Cartaginea și carele învățase filosofia și literatura greacă în Sicilia. Acesta au dus în Roma pre *Panețiu*, istoricul și filosoful (*Vellej.* II, 13).

2) *C. Laețiu* și *C. Furiu*, amici ai lui Scipione Afri[canul].

3) *Catone Censoriul* s[au] cel mai **[147]** bătrân, mort 117 ani a.C., au învățat limba greacă la bătrânețe și au ascultat în Tarent pre*Nearch*, pitagoreul, pre timpul belului punic al doile (*Cicer.* de senect. cap. 12).

4) *C. Tuberone* (Q. Tubero), nepotul lui Emil. Paul Macedonicul, tatăl lui *Scipione Afric[anul]* mai tînăr.

5) *C. Muciu Scevola* (Q. M. Scaevola), augurele; de la acesta au luat mai mult Cicerone și în casa acestuia s-au făcut aceea ce au fost.

6) *Stoici* au fost și contemporanii lui Cicerone: *Catone Jun[ior], Favoniu* și *M. Brut,* cel ce au ucis pre Cesare.

§ 200. Romanii epicurei

Între epicurei se numără *Cicerone* pre*C. Veleju, C. Cassiu, C. Catiu, L. Torcat* (Torquatus) și *Tit. Pomponiu Attic.*

Lucrețiu Car [149] au descris și au esplicat în versuri filosofia lui Epicur, **[147v]** în cartea *De rerum natura. L. Amafaniu* încă a esplicat în parte

fisica lui Epicur (*Cic.* Acad. quaest. I, 2. Tuscul. quaest. IV, 3).

C. Oraţiu Flac (Q. Horatius Flaccus), subt *August*, încă au fost epicureu şi însuşi se numeşte pre sine porc din turma lui Epicur (Epicuri de grege porcus), şi în adevăr el se arată foarte frivol în mai multe ode ale sale. Cu toate aceste, scriptele lui cuprind nu numai una doptrină cum să se poarte oamenii cu prudenţă, ele nu recomanda numai viaţa privată cea pacifică şi mediocritatea de aur, ci cuprind şi una adevărată doptrină morală. Ele spun cum că cei buni nu voiesc a pica din amoarea virtuţii (oderunt peccare boni virtutis amore), şi arată că romanii s-au făcut cei mai virtuoşi şi mai bărbaţi nu după învăţătura lui Epicur, care s-au introdus mai târziu la romani, ci după învăţătura şi datinele cele bune ale vechilor romani, la care îi şi îndeamnă ca să se întoarcă. **[148]**

§ 201. Romanii de alte şcoale

Mai puţini următori au avut şcoala lui *Pitagora, Platone, Aristotele*, fiindcă teoriile acestor filosofi erau prea speculative pentru romanii cei pragmatici. Totuşi, *Cicerone* zicea că *Nigidiu Figul* era pitagoreu. *M. Terenţiu Varone* şi *Cicerone* se numesc pre sine academici. *Cicerone* şi-au trimis pre fiiul săt la Atena ca să asculte pre peripateticul *Cratip* (Rixner).

Luc. Lucull, învingătoriul din *Mitridate* şi *Sulla*, dictatore, au adunat multe cărţi din Atena, din Pont şi de pre aiurea şi au făcut bibliotece în *Roma*. *Tiramione*, libertul lui *Sulla*, au contribuit mult de s-au conservat cărţile lui *Aristotele*, cu toate că romanii nu ţineau la *Aristotele*.

§ 202. Cicerone

Cicerone (Marcus Tullius C.) s-a născut la *Arpin*, nu departe de Roma, la anul 107 **[148v]** sau 108 a.C. şi, după datina romanilor de atunci,

Cicero

a învățat mai întâi acasă, de la dascăli greci, între cari era și *Archia*, poetul precare l-a apărat *Cicerone* intru una orațiune ce au rămas până astăzi, mai târziu în Atena și Rod.

Scopul lui *Cicerone* era ca să se facă oratore și politic, cu toate aceste lectura și traducerea operelor lui *Platone* și *Senofante* i-au împlut inima de amoarea filosofiei.

Între filosofii de la carii au învățat el au fost academicii *Filone* și *Antioch* și stoicii *Diodot* și *Posidoniu*. Cu cei de întâi ținea pentru că erau mai liberali în filosofia speculativă, iară cu cei din urmă pentru că doptrina lor cea praptică se unia mai bine cu sentimentul lui morale și cu pusețiunea lui civile (*Cic.* ep. ad div. XIII, 1. ad Attic. II, 1. 20. Acad. II, 4. de Nat. D. I, 3. de divin. II, 1).

Cicerone au mers pre toate gradele, până la consulat, au ajutat pre mulți **[149]** privați ca advocat și republicei mare folos [sic], au salvat republica de conjurațiunea *Catilinaria*, de aceea s-au și numit *Pater Patria*. În urma acestora s-au retras de la funțiunile publice, costrâns de violența unor mari beliduci, carii își propuseseră a rărturna republica. Retras de la funțiunile politice, el s-au ocupat numai cu stiențele și specialmente cu filosofia.

El au espus în limba latină doptrinele diferitelor școale grecești despre cunoștință, despre bunul suprem, ființa divină ș.a., în formă dialogică ca *Platone*, dar întru un mod al său propriu, unde face pre filosofii greci de se dispută unii cu alții, pentru ca să atragă pre lectori cu atât mai mult.

Adevărat că romanii, pentru aceste studie nu-i mulțămiau, ci încă unii îl numiau în batjocură *Graeculus* și *Scholasticus*, totuși el și-au câștigat mari merite prin aceleși, și posteritatea îi e dătătorie multă recunștință, fiind**[149v]**că dânsul au contribuit mai mult decât vericare roman, de s-au lățit și s-au conservat studiul filosofiei în Europa."Căci cine poate computa (zice *Krug*) câte capete europene s-au deșteptat spre filosofare mai întâi prin scriptele lui, atât le-au les toți învățații?".

§ 203. Continuațiune

Cicerone a murit an. 43 s[au] 44 a.C., ucis la mandatul triumvirului *M. Antoniu*. Biografia lui *Cicerone* au scris-o *Plutarch*. Operele lui s-au editat de multe ori. Însemnăm: *Ciceronis* opera uno volum. comprehensa. Ex recensione *I. A. Ernesti* studiose recognita ed. *C. F. A. Nobbe*, Lips. 1827. 4. Edițiunea cea mai nouă e a lui *Firmin Didot* din Parisi.

Despre meritele lui *Cicerone* în filosofie și despre filosofia lui au scris: *Gautier de Sibert*, examen de la philosophie de *Ciceron* în "Mem. de l'Acad des inscr." T. 41 și 43. *Meinersii* orat. de philosoph. Cic. ejusque inuniversam philosophiam meritis. *Raph. Kühner* M. T. Ciceronis in philosophiam ejusque **[150]** partes merita, Hamb. 1825.

Rixner (Geschichte der Philosophie B. 1. § 46. Sulzbach 1829) zice că *Cicerone* n-au fost cap originale, prelângă toate talenele sale cele mari, că i-au lipsit și profunditatea sentimentului, că el a traptat filosofia numai ca pre una știență subsidiară pentru oratoria sa, ca pre un instrument pentru gloria literarie sau ca mijloc de consolațiune în calamitățile sale, apoi că *Cicerone* au fost numai un *eclectic*, fără să aibă principie solide. De aci au urmat că el nu putea să fie în pace cu sine însuși și de aceea au pățit și în filosofie ca în politică, că au perit când delibera ce ar fi de făcut [150]

§ 204. Continuațiune

Aceste imputațiuni le ridică însuși *Rixner*, fără să oserve, unde spunea că *Cicerone* au scris una operă despre republ[ică] în 6 cărți, din care avem numai fragmente editate de *Angelo Mai* în 1822 ex codice rescripto Bibliothecae Vaticana, și că această operă se distinge de operele lui *Platone* și *Aristo**[150v]**tele* asupra politicei, fiindcă acești filosofi au

propus ideea statului celui mai perfept numai teoretice, iară *Cicerone* au arătat (de rep. I, 46) cum că acestă idea la romani au fost şi pusă în lucrare, precum se cunoaşte din înseşi cuvintele pre cari le pune în gura lui Scipione (l.c.): *"Sic enim decerno, sic sentio, sic affirmo, nullam omnium rerumpublicarum aut constitutione aut descriptione, aut disciplina conferendam esse cum ea, quam patre nostri nobis jam inde a majoribus tradiderunt"*.

Seneca

Întru alt loc (Tuscul. quaest. I, 7. IV, 2) dice Cicerone că el nu şti nimică despre una lege adusă din Grecia, din contră, susține că înțelepciunea romanilor, civile şi religioasă, nu e împrumutată de la străini, ci mai vârtos una ereditate a părinților.

Apoi romanii n-aveau op să ieie înțelepciune de la greci, pentru că ei **[151]** au fost din timpurile vechi cei mai virtuoşi, prin urmare şi mai înțelepți decât grecii. Nota carapteristică a romanilor au fost gravitatea, costanța şi buna credință. La greci înțelepciunea era, aşa zicând, numai ereditatea şcoalei *socratice* şi *stoice*, nota carapteristică a lor era frivolitatea, neconstanța şi *graeca fides*, precum spune însuşi Cicerone (orat. pro Flacco. 15): *"Nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum consilium, nullam denique testimonii fidem in graecis hominibus esse"*.

Romanii au luat înțelepciune, şi mai ales religioasă, de la greci şi alți străini pre la finitul republicei, când erau gia corupți, şi aceeaşi, în loc să le ajute, le-au căşunat căderea.

§ 205. Continuațiune

Operele filosofice a lui *Cicerone* sunt însemnate de însuşi *Cicerone*, la înce**[151v]**putul cărții a doua *De divinatione*, în ordinea cum au urmat, una după alta.

§ 206. Seneca şi doptrina lui [151]

1) Filosofia e amoarea şi afep-tațiunea înțelepciunii, precum ara-tă însuşi numele. Dânsa e unită cu virtutea: *"Philosophia sapien-tiae amor est et affectio, ut ipso etiam nomine fatetur. Nec ergo philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus. Cohae-rentque haec ambo inter se"* (epist. 89. § 3).

2) Numai etica are propria-mente valoare. Fisica e numai una speculațiune oțioasă şi numai joc operos (epist. 106. § 11): *"Phisica dum perscrutamur quid aliud nisi latrunculis lu-dimus et in supervacuis sub-tilitas nostra teritur, non faciunt bonus ista sed doctos, et paucis opus est ad bonam mentem literis"*.

3) Tot ce e onest e bun, tot ce e neonest e rău, iară bun e **[152]** ceea ce e conforme naturei rațiunali, rău ce e contra acesteia. Epist. 118. § 9: *"Bonum est quod ad se impetum animi secundam naturam movet, et ita demum petendum est, si sit honestum, honestum autem solum bonum perfectum, quo beate vita completur, cujusque contactu alia quoque bonefiunt.* It. Epist. 76. § 6*: "Sola recta ratio proprium hominis bonum est, caetere illi, cum animalibus (brutis) comunia sunt. Hanc ergo cum perficit, laudabilis est, et*

finem naturae suae attingit, imo hac solum est in homine, quod unum est hominis".

4) Cele două principie ale tuturor lucrurilor sunt D-zeu şi materia. D-zeu e făcătoriul şi lucrătoriul, materia inertele şi pasivul. D-zeu şi spiritul sunt una, căci D-zeu e spiritul cel ce lucră în noi şi prin carele noi viem şi lucrăm. Toate sufletele noastre sunt părțile spiritului cosmic. E p i s t. 63. § 24: *"Universu* ***[152v]*** *ex materia et deo constant. Potentius autem est quod facit, quod est deus, quem materia quae deum patitur. Quem in hoc mundo locum deus obtinet, hunc in homine replet animus, quod illic est materia hoc in nobis est corpus, serviant ergo deteriora melioribus".*

5) Zeii şi oamenii fac un tot, uniți prin rațiune şi între dânşii e comuniune. E p i s t. 92. § 25.: "Ratio diis hominibusque communis, in illis quidem consummata in nobis vero consummabilis; quid est ergo cur existimes in hominem divini aliquid existere, qui dei pars est? Totum hoc quo continemur ex unum est, ex deus; hinc itaque et socii dei sumus et membra". E p i s t. 41. § [!]: *"Prope a te deus est, tecum est, intus est. Ita dico, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator et custos".* E p i s t. 73: *"Miraris homines ad deos* ***[153]*** *ire? Deus ad homines venit, imo, quod propuis est, in homines!"*

6) Înțeleptul trăieşte nu până când poate, ci până când i se cuvine. E p i s t. 70: *"Sapiens vivit quantum debet, non quantum potunt. Nihil autem existimat sua reperre, faciat (vitae) finem aut accipiat. Citius mori vel tardius ad rem non pertinet, bene mori vel male ad rem partinet; bene autem mori est, effugere male vivendi periculum".*

7) Dacă crezi că nu-ți mai poți purta viața, părăseşte-o, numai să o părăseşti cu cuvenință. Viața e ca una fabulă, unde nu se caută cât ține, ci cum se joacă şi cum se fineşte. E p i s t. 77: *"Quomodo fabula sic vita, non quamdiu sed quam bene actu sit, refert; nihil autem ad rem pertinet, quo loco definas (neque enim certus officiorum numerus*

definitur, quaem debeas explere) quocunque loco voles, desine, tantum bonam clausulam impone". **[153v]**

8) În cât e moartea numai un eveniment naturale şi un caz, p[er] e[xemplum] una tempestate sau cutremur de pământ, e fără de folos a ne teme de dânsa, pentru că omul tot nu se poate păzi de orice caz. D e n a t u r. q u a e s t. II, 59. VI, 2. Iară în cât moartea e una lucrare liberă, omul să are atendă numai la aceea, ca să se facă şi actul morței cum se cuvine. E p i s t. 70: *" Placet? vive; non placet? licet mori, h. e. eo reverti, quo venisti. Non deerit ad mortem ingenium, qui non defuerit animus. Si licet moriari sine dolore, si non licet, fac, quemadmodum potes".*

9) Certor suflete ieşirea din viață e folositoarie, căci e lucrul cel mai bun a ieşi din viață pentru aceia carii nu se mai reîntoarce [sic] la sineşi nice una dată: *"Quibusdam ingeniis vitae exitus remedium est; nam optium est arbire ei, qui ad se rediturus est nunquam".* **[154]**

§ 207. Epictet şi doptrina lui

Epictet din *Ierapole*, în Frigia (Epictetus Hierapolitanus; anul naşterei şi al morții lui e necunoscut) [152], mai înainte au fost serv, prin acesta însă sufletul lui n-au căzut, din contră, el au purtat jugul servituții cu atâta bărbăție, cât domnul său s-au mirat de purtarea lui cea virtuoasă şi l-au iertat. După ce s-au făcut liber, el au trăit în Roma, în cea mai mare paupertate, totuşi ocupat necontenit cu studiul. Doptrina lui se poate reduce la următoariele:

1) Problema filosofiei, una, e *praptică* ad[ică] întărirea şi conservarea energiei rațiunali, ca aceasta să lucre totdeauna conformitere cu natura sa, alta *teoretică*, ad[ică] elevarea ştirii deasupra contradipțiunii ce se află în cunoştința comună, compusă numai din representațiuni confuse, care n-au mai multă legătură între sine decât firele de grîu ale unui acerv (*Arriani* d i s s e r t. E p i c t e t i I, 15. II, 11). **[154v]**

2) Cunoştinţa cea adevărată, care singură dă mulţămire netulburată, e convicţiunea cum că tot omul şi ca individuu e una parte necesarie şi neperitoarie a universului etern, ce consistă din zei şi din oameni, şi prin urmare neperitoriu. (*Arriani* d i s'sert. E p i c t. II, 5).

3) Omul perfept nu şti numai din spusele altora cum că Joue e părintele zeilor şi al oamenilor, ci dânsul e convins despre acesta nemediat în conştienţa sa şi lucră după această convicţiune, de aceea dânsul şi e totdeauna fericit în sine însuşi. Ibid. III, 24.

4) Modul cel derept de a se folosi cu lucrurile mundului estern şi cu viaţa pămîntească consistă întru a se interesa numai pentru jocul vieţii, cum fac copiii când se joacă cu herburile, ca adecă să-l joaca fiecare cum se cuvine, fără să caute mai departe la herburi, dacă au în sine vreun preţ au ba. (Ibid. IV, 7). **[155]**

5) Filosoful are cu D-zeu absolutamente numai aceeaşi voinţă, el nice una dată nu vituperă fatul, nice nu se plânge în contra cursului cosmic, căci el şti cum că celui onest nu poate să-i lipsească nice un bine, nice poate să deie de vreun rău, pentru că în contra voinţei lui D-zeu şi a legilor esterne ale mundului nice se întâmplă ceva, nice poate să se întâmple, nicăieri şi nice una dată.

§ 208. M. Aureliu Antonin [153]

Marc Aureliu Antonin (Marcus Aurelius Antoninus Philosophus) s-au născut la an. 119 s[au] 121 d.C., s-au deprins din tinereţe în toate artele şi ştienţele care se cereau de la un roman bine educat. Magistrii lui au fost: *C. Sest* din Cheroneea, *Iuniu Rustic*, *Claudiu Maxim, Cinna Catul*, mai toţi romani şi stoici. Au avut magistri şi din alte şcoale. El au continuat studiul filosofiei şi după ce s-au făcut imperatore, ceea ec s-a în[în]tâmplat la an. 161 d.C. Cartea lui numită Εγχειρίδιον υφ' εαυτοῦ προς εαυτόν, pre care **[155v]** au scris-o mai mult în castre şi pre cale,

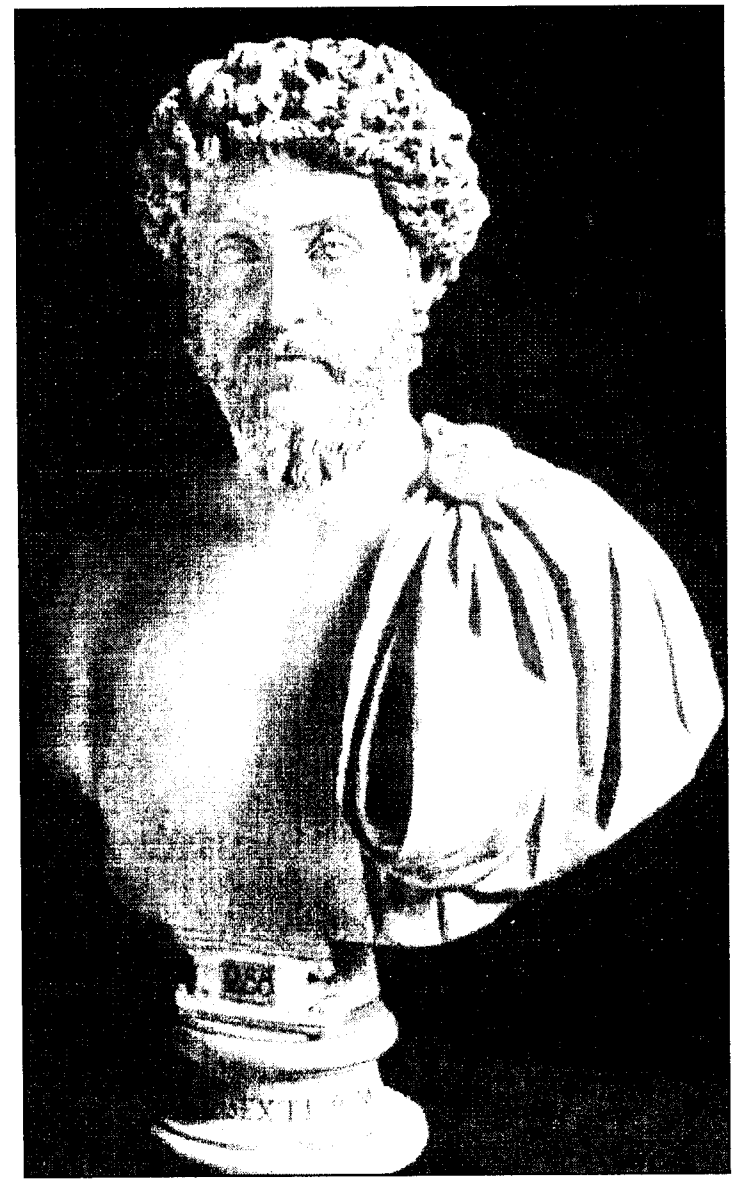

Marcus Aurelius

cuprinde una doptrină ce seamănă cu doptrina stoicilor, şi în generariu are carapterele stoicismului. Cu toate aceste, întrece pre stoici cu blândeța şi cu amabilitatea (Krug). Au murit la an. 180, gelit de toți romanii pentru bunăt[at]ea lui.

§ 209. Doptrina lui

1) Omul nu e numai un individuu izolat, ci e membrul unei mari societăți dominate de una ființă supremă, prea înțeleaptă şi bună. Această ființă e de a se considera ca părintele tuturor oamenilor, carii chiar de aceea sunt obligați a se ama unii pre alții, cum se amă copiii unuia şi aceluiaşi părinte, sau ca frații. Tot din acestă rațiune, omului se cuvine a considera tote cele ce i se întâmplă ca pre neşte trimiteri înțelepte şi părinteşti ale acelei ființe, şi a-şi supune cu totul voința sa privată voinței aceleiaşi, ca legiferului suprem.

2) Sufletul omului e esen**[156]**țialmente una cu spiritul ce domină şi însufleteşte mundul. Căci el se intuită şi se cunoaşte nu numai pre sine însuşi, ci şi pre universul lucrurilor, carele au fost, e şi va fi. Conceptul lui cuprinde toate timpurile şi spațiile, străbate presentele, trecutul şi venitoriul şi investigă eterna esență, precum şi facerea cea temporale şi răsăritul tuturor lucrurilor. Cartea XI, 1.

3) Precum îşi trimite soarele lumina în toate părțile, fără ca acesta să-şi părăsească sorgintea sa, aşa îşi lățeşte şi divinitatea puterea sa preste tot universul, aseminea şi sufletul puterea sa preste tot corpul. VIII, 6.

4) Bun în sine e ceea ce mulțămeşte pre sufletul rațiunale, adecă esența dereptului, rațiunalelui şi decorului. Ce mulțămeşte strămurul animale, propriamente nu e bun, ci numai plăcut sensului şi de aceea bunului întru toate subordinat. III, 6.

5) Fericitatea omului consistă **[146v]** în bunătatea inimii lui, ceea ce-şi află bucuria numai în adevăr şi dereptate. VIII, 18.

§ 210. Crescente şi Cels

Crescente (Crescens), *cinic* din secl. II şi *Cels* (Celsus), *epicureu* din secl. III, amândoi au fost nemici creştinismului, în contra căruia au scris şi cărți.. Adevărat că împărații cei de nou întorşi la creştinism, răpiți de un fanatism mai mult ipocrit decât piu, s-au adoperat a le nimici de tot. Sunt însă în zilele noastre nu puțini teologi şi filosofi carii ar dori ca acele să nu se fi nimicit, pentru ca să le poată compara cu scriptele adversarilor lor, *Iustin* şi *Origene*.

Totuşi, *Origene* au conservat însemante fragmente din cartea lui *Cels*, scrisă în contra creştinismului, sub titlul ἀληθεῖς λόγοι

§ 211. Peregrin Proteu şi Demonace [154]

Peregrin Proteu (Peregrinus Proteus) din *Pariu* în Misia şi *Demonace* (De**[157]**monax) din Atena, amândoi cinici din secl II. Cel de întâi s-au ars pre sine de viu la jocurile olimpice.

§ 212. Apoloniu din Thiana [155]

Apoloniu din Thiana Capadociei au trăit sub *Nerone* până la *Traian* şi *Adrian*.

Filostrat (carele au descris viața lui *Apoloniu* la mandatul împărătesei *Iuliei* a lui *Alesandru Sever*, din scriptele lui *Damis* din Niniu, unui disciplu al lui *Apoloniu*) spune că acest *Apoloniu* au percurs tot orientele care era cunoscut atunci, toată Asia Minore, Grecia, Italia şi Ispania, au fost inițiat în toate regiunile şi misteriele, precum şi în artele cele secrete ale manticei şi ale magiei, prin care el era în grad să facă multe cure mirabili, şi-au şi câştigat mare autoritate. El au reformat multe urbi, numai prin epistolă, şi au aşezat mai multe periculoase revolte, numai prin a sa aparițiune personală în public, fără să vorbească un cuvânt. **[157v]** În

urmă s-au aşezat în *Efes*. Acolo una dată s-au răpit în estase, şi fiind în acest stat, au văzut şi au profetat uciderea lui *Domițian*, chiar în minutul în care aceeaşi se pătra în Roma. El au profetat şi pestea cea era să erumpă în *Efes*, şi care au şi erupt, numai prin agerimea odoratului său.

Patronii etnicismului susțineau că *Apoloniu* au fost mai mult decât om, că el au fost un demone încărnat, carele au venit ca să apere etnicismul antic de cădere, prin a sa doptrină şi fapte miraculoase. Creştinii, din contră, susțineau că minunile şi faptele lui *Apoloniu* au fost numai minciuni şi imposture. Totuşi, nu numai *Filostrat*, nu numai *Apuleju* şi *Lucian*, ci şi *Atenagora* şi *Origene* atestă că unele cure fericite şi unele profeție ale lui Apoloniu au fost reali. De aceea l-au şi numit făcătoriu de minuni (θαυματουργός).

Doptrina lui seamănă cu dop**[158]**trina *pitagoreicilor*. El zicea că *mantica* (donul divinațiunii) şi *magia* (puterea de a domina preste puterile sanative ale naturei cele secrete şi lucrătoarie şi în depărtare) sunt semnele esențiali şi prerogativele adevăratului şi afine lui D-zeu filosof. Iară la acest stat poate să ajungă cineva urmând una viață după preceptele lui *Pitagora*.

§ 213. Alți filosofi pitagorei

În secl. II numără istoria filos[ofiei] pre următorii:

Anasilau din *Larisa*, subt *August*, au învățat fisică şi medicină şi au fost alungat din Italia, ca suspect de magie.

Moderat Gaditanul şi *Nicomach Perasin* [156], amândoi subt *Nerone*, au perfepțiunat aritmetica lui *Pitagora*, pre baza *ideielor platonice* şi a *categoriilor lui Aristotele*.

Sotione din *Alesandria*, magistru al lui *Seneca*.

Secund din *Atena* şi *C. Sestiu* **[158v]** (Q. Sextius), un roman, nepot al renumitului *Plutarch* din Cheronea, s-au adoperat a esplica filosofia după principiele lui *Pitagora*. Pre *Sestiu* îl laudă *M. Aureliu* în Enchirid. L. I cum că au învățat multe bune. Şi *Seneca* laudă pre *Sestin* epist. 59.

108. Au oservat însă mai mulți dintre cei mai noui cum că sentințele morali ale lui *Sestin* s-au modificat cevaşi după creştinism, probabilmente de *Ruffin*. Aceştia sunt pitagoreii noui.

§ 214. Plutarc din Cheronea [157]

Plutarc din Cheronea (Plutarchus Cheronensis), născut la 50 d.C., au învățat în *Atena* de la *Amoniu din Alesandria*, de aceea s-au adoperat şi dânsul a împăca filosofia lui *Platone* cu a lui *Aristotele*, cum au făcut magistrul său. Au profesat filosofia şi dânsul, fiind în Italia şi mai ales în Roma. *Traian* l-au ridicat la demnitatea de *vir consularis* roman – mai înainte fusese archonte în patria sa –, **[159]** l-au făcut prefept Iliricului. *Adrian* l-au făcut procuratore toatei Greciei. La bătrânețe s-au făcut şi preot al lui *Apolone*. Au murit pre la an. 120 s[au] 130 d.C.

§ 215. Operele şi doptrina lui

Plutarch au scris ca la 300 de opere. Jumătate (125) s-au conservat, deşi unele nu sunt genuine.

Comunemente, se împart în *istorice* (vitae paralelae, ad[ică] viețile grecilor şi romanilor iluştri, cea mai bună operă a lui) şi *etice* s[au] *morali*.

În aceste morali el traptă mai întâi despre *obiepte morali*, precum sunt virtutea şi vițiul, despre progres în virtute, că virtutea s poate învăța, despre verecundia falsa, despre garulitate şi curiositate, invidie şi ură, amici şi adulători ş.a., apoi traptă şi despre obiepte *politice*, *pedagogice*, *mitologice* şi *istorice-filosofice*, încă şi speculative: despre caz, fat, demoni, superstițiune (de care nici însuşi nu era liber, precum se vede din cartea lui *De Iside et Osiride)*.

Traptînd despre atari obiepte, **[159v]** el face şi comentațiuni asupra diferitelor doptrine platonice (quaestiones platonicae – de animae procreatione in Timaeo), într-alt loc bate pre stoici şi pitagorei (de

stoicorum repugnantiis – quod stoici absurdiora, quam poetae dicunt - de communibus notitiis adversus stoicos – adversus Colotem – ne svaviter quidem vivi posse secundum Epicurum). Aduce şi filosofematele altor filosofi.

Cu toate aceste, meritul lui pentru filosofie nu e mare. Polemica lui nu e totdeauna acomodată.

§ 216. Masim din Tir

Masim din Tir (Maximus Tyricus), filosof neoplatonic din secl. II d.C., au trăit supt *Antoniu* şi supt *Comod*, au învățat filosofia şi retorica în Roma şi în Grecia. Au urmat lui *Platone*, totuşi cu libertate. De la dânsul au rămas 41 disertațiuni filosofice retorice.

§ 217. Doptrina lui

Între filosofematele lui e de însemnat **[160]** doptrina lui despre demoni. *Platone* incă vorbeşte pre alocurea despre demoni, nu propune insă vreun a *demonologie* proprie, în care ar trapte dinadins despre demoni. Iară *Masim* se adoperă a demustra esistența demonilor în formă. El zice că obieptele sunt 5, care cuprind pre toate lucrurile esistenței, adecă ființe:

1) nepătimitoarie şi pătimitoarie;
2) nemuritoarie şi muritoarie;
3) rațiunali şi nerațiunali;
4) sânțitoarie şi fără de sânțire;
5) însuflețite şi neînsuflețite.

Din aceste 5 opusete el desvoltă 5 clăşi de ființe, care formă una *scară*, aşa cât nu se poate lua din dânsa nice una clasă, nice un fustel, fără să se strice toată scara. Această scară au apucat-o mai târziu şi naturaliştii şi fisicoteologii, pentru ca să poată conspepta totul naturii.

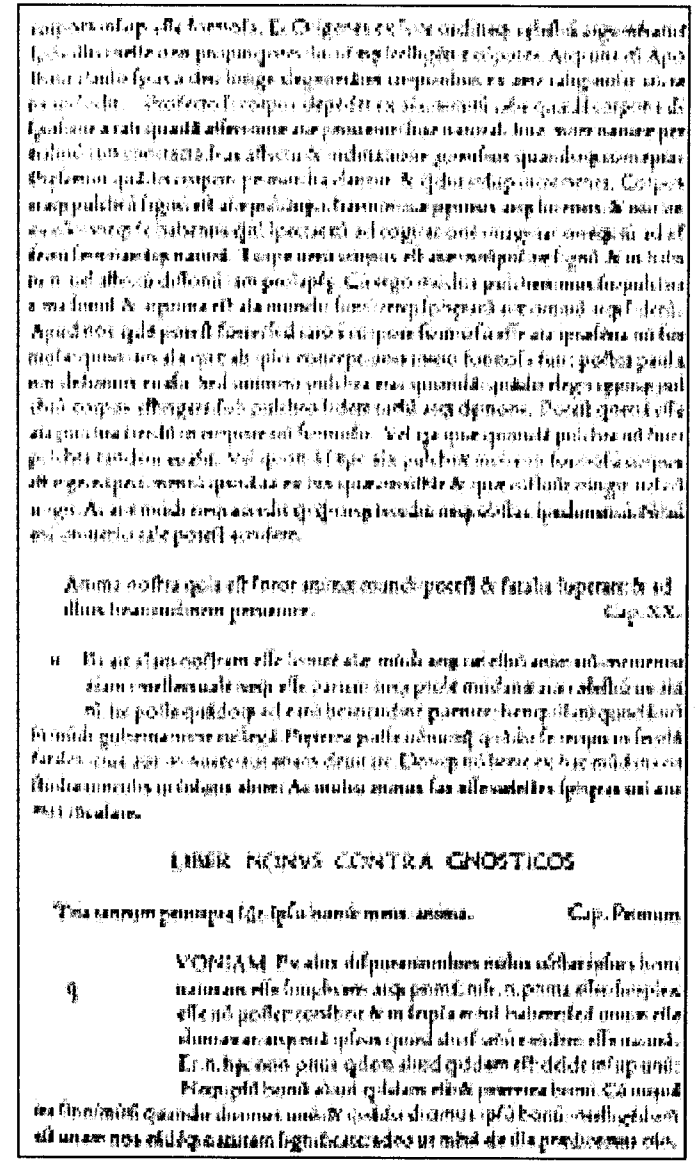

LIBER NONVS CONTRA GNOSTICOS

Cap. Primum

Opera plotiniană, în traducerea lui Marsiglio Ficino, ed. Veneția 1492

După scara lui *Masim*, ființele stau în modul urm[ător]. În clasa s[au] pre fustelul:

1) *Divinitatea*, ca una fiență **[160v]** nemuritoarie şi npătimitoarie.

2) *Demonii*, ca ființe nemuritoarie şi pătimitoarie.

3) *Oamenii*, ca ființe muritoarie şi părtimitoarie.

4) *Animariele*, ca ființe nerațiunali, deşi sânțitoarie.

5) *Plantele*, ca ființe însuflețite, cu toate că nepătimitoarie, întrucât ad[ică] ele nu sâmt nice durere, nice plăcere.

Din această scară, făcută după cum se vede numai după arbitrariu, *Masim* considera cum că caută să fie demoni, şi apoi le determină proprietățile şi funțiunile mai departe.

§ 218. Amoniu Saca [158]

Amoniu Saca (Amonius Saccas), născut în *Alesandria*, din părinți creştini, unde au şi învățat pre la finitul secl. II şi începutul secl. III, mai târziu s-au întors la etnicism. El au avut mare aplecare spre filosofia plato**[161]**nică, întru care atâta progres au făcut, încât unii îl țin de fundătore al şcoalei *aleasandrine, eclectice* s[au] *neoplatonice*, ci cu nedrept, pentru că el i-au dat numai un sbor mai mare. El, adecă, nu s-au mulțămit numai cu studiul de a împăca filosofia lui *Platone* cu a lui *Aristotele*, ci pre aceste le-au mestecat şi cu filosofemate pitagoreice şi orientali.

Între şcolarii lui, cărora le-au espus separat învățăturile sale cele mai ascunsse, au fost, cei mai distinşi: *Longin, Eremniu, Origene* (atât etnicul cât şi creştinul) şi *Plotin*. Aceştia au făcut şi papt că-i vor ținea doptrina în secret, ceea ce totuşi n-au făcut.

§ 219. Plotin [159]

Plotin (Plotinus) s-au născut la an. 205 în *Licopoli* din *Egipet*. Asta se şti din *Porfiriu*, care i-au scris biografia, pentru că el credea a fi

degrădare pentru natura lui cea superioară, demonică ,a spune că s-au născut pământean şi murito**[161v]**riu. Corpul şi sufletul lui s-au desvoltat pre încet, când era de opt ani încă sugea. Numai în al 28^{le} an al vieții sale au intrat în şcoalele filosofilor, dar nice unul nu-l mulțămea. În urmă l-au dus cineva la *Amoniu Saca*. Pre acesta l-au ascultat 11 ani şi s-au inițiat deplin în filosofia lui cea fanatică.

S-au însoțit şi cu espedițiunea împăratului *Gordian* asupra perşilor, ca să cunoască pre magii din Persia şi pre gimnosofiştii Indiei. Ci fiind bătut *Gordian*, s-au întors.

La anul 40 al vieții sale au ieşit în public, ca profesore de filosofie în Roma. La început ținea ascunsă doptrina lui *Ammonius Saccas*, după aceea, aflând că *Heremniu* şi *Origene* au publicat-o, le-a urmat şi el, şi la 49^{le} an au dat-o în scris.

Era ca un filosof la modă în Roma, şi aceasta pentru afabilitatea şi oficiositatea lui. Împăratul *Galien* i-au dat teritoriul unei cetăți destructe din Campania, ca acolo să facă **[162]** republică *platonică* după ideiele sale, dar n-au putut, pentru că miniştrii împăratului nu i-au susținut proieptul, apoi şi oamenii destinați pentru colonie parte s-au lângezit, parte au murit din cauza dietei celei aspre care o cerea *Plotin* de la dânşii, fiindcă *Plotin* ajuna mult, petrecea noptile întregi priveghind şi meditând şi se îmbrăca după moda lui *Pitagora* şi voia ca şi colonii să țină asemenea dietă. El însuşi s-au lângezit de ajunările, meditările şi suferințele cele multe, s-au umplut de bube pre mâini, pre picioare, i s-au înflat gâtul şi de acest morb au şi murit în al 66^{le} an al vieții sale, cu acete cuvinte: *"Acum merg să duc îndărăt pre d-zeul cel din mine la divinitatea universului"*.

§ 220. Doptrina lui

Momentele principali ale doptrinei lui *Plotin* sunt următoariele:

1) *Plotin* au voit să-şi pună filosofării sale un scop mai înalt decât alți filosofi, adică să ajungă la atare uniune cu D-zeu, încât să-l poată vedea

vedea nemediat cu ochii spiritului său. Ca să poată ajunge la acest scop, el au plecat **[162v]** de la ideiele lui *Platone*, totuşi nu s-au ținut numai de aceste, ci le-au mestecat parte cu ale sale proprii, parte cu ipotesi pitagorice şi orientali de ale magistrului său.

Mai întâi el a luat una *ființă originarie*, despre aceasta învăța că nu e vreun lucru sau ceva, prin urmare nice nu se poate determina prin predicate. Cu toate aceste el o cugeta ca unitate obsolută, bunătate şi perfepțiune absolută, ca identitate a firii şi a cunoaşterei, ca principiu al tuturor lucrurilor. Pre această ființă el o numia D-zeu, fără să determine ştiențific cum şi prin cine s-ar putea cunoaşte atare ființă [160].

Însă pentru dânsul nice nu era vreuna necesitate atare determinare ştiențifică, pentru că dânsul credea cum că omul poate să ajungă la atare intuit prin simplificarea sufletului, prin una dietă riguroasă, unită cu una meditațiune continuă, către care se poate ajunge, şi dialeptica ca propedeutică filosofică.

2) Din acest *Un* originariu **[163]** se derivă toate cele posibili şi reali, se derivă însă nu în timp, ci din etern, cum se derivă lumina din soare, fără ca acelaşi să peardă ceva din firea sa s[au] să se schimbe, şi anume din dânsul se naşte mai întâi *inteligința* (νους), ca ceva etern, care cu perfepțiunea e mai aproape decât toate, care intuită (vede față la față) pre *Unul*, şi afară de această intuitațiune nu mai doreşte nimic.

Din aceasta se nasc iaruşi *sufletul* (ψυχη), care nu e alta decât cugetul sau *aptuositatea rațiunale* (λογος) a inteligenței şi produce şi dânsa alte suflete ulteriori.

Aşadară spațiul şi timpul, materia dimpreună cu forma sa, natura s[au] mundul, în genere tot ce e reale, e produptul inteligenței, ceea ce obieptivă prin a sa intuitare posibile cel întemeiat în unul, şi prin aceea îi dă compesul şi forma realelui.

De acea *Plot[in]* încă distinge un *mund inteligibile* (κοσμος νοητος) şi *mund sensibile* (κοσμοσ αισθητος) şi pre acesta

[163v] consideră ca pre una imagine a celui de întâi, în care se află toate neperfepțiuneile şi relele, fiindcă imaginea nu poate fi nice una dată ca originariul (protptipul) său. Acestă propusețiune însă, ca şi altele mai multe, era luată numai după arbitriu, deoarece poate să fie şi imaginea chiar aşa de perfeptă ca originariul său şi mai perfeptă.

3) Şi *răul*, după *Plot[in]*, consistă în acea neperfepțiune, care, ce e derept, e necesarie, ca tot ce se ține de mund. Totuşi, omul poate să-l învingă şi culpa lui consistă chiar întru aceea că nu-l învinge. Iară omul poate să învingă răul prin *simplificarea sufletului* (άπλωσις), care-l face partecipe *Unului*, ad[ică] *unindu-l* cu acesta şi aşa *identificându-l* (ἕνωσις).

În această unire s[au] identificare consistă *virtutea superioară s[au] adevărată*, prin care omul se face şi perfept şi beat. Cel ce nu o are, încă trebuie să şi-o câştige, curățindu-se prin exerciții şi disciplină. Această *curățire* (καθαρσις) se poate numi *virtutea inferioară s[au] politică.*

4) *Rațiunii adevărate trebuie să fie dat originariamente tot adevărul*. Căci dânsa numai aşa poate să cunoască toate, şi în adevăr să cunoască fără să uite ceva şi să se rătăcească în cercetarea sa, căci tot adevărul îşi are scaunul său în rațiune şi trăieşte şi cugetă în dânsa. Şi apoi, unde ar fi ceva mai venerabile şi mai sublime decât acestă fire preafericită, prin care este tot ce este în adevăr? Deşi mai e ceva deasupra rațiunii, aceea totuşi e din dânsa. De e ceva dupre rațiune, aceea e rațiunea însăşi. Nice nu poate fi nimică mai demn de credință decât atestatul rațiunii despre sine însăşi. De aceea *adevărul propriu* nu e convenienta cu altul, ci cu sine însuşi. Căci el nu spune nimică alta decât ceea ce e insuşi, şi de aceea o spune. Cine voieşte aşadară să combată rațiunea, "când nu poți să afli mai adevărat decât adevărul, oricât vei căuta?" E n n e a d. V. Libr. V. c. 1.

§ 221. Porfiriu [161]

Porfiriu din *Tir*, născ[ut] la 233, †300, au în**[164v]**vățat în *Atena*, apoi în Roma, la *Plotin*, unde au descris viața acestuia și i-au ordinat operele în *eneade*. Au învățat și în școala lui *Origene*, celui creștin, cu toate aceste au rămas credincios etnicismului, pre care l-au și apărat în scris în contra creștinismului. Opera lui în contra creștinismului au cuprins 15 cărți. Din aceste se află acum numai fragmente la *Eusebiu, Ieronim, Augustin* ș.a. Se află adunat și traduse în I s t o r. e c c l e s. a lui *Schöckh*, P. 4. p. 345 seqq. *Porfiriu* combătea creștis mul în acestă operă cu multă amărăciune și arăta că e una septă religioasă fanatică (cu toate că și dânsul era un filosof fanatic). De aceea acestă operă s-au și ars în public din ordinul lui Teodosiu II, la 436, fiindcă și atunci se credea că acesta ar fi cea mai bună refutațiune a atăror opere.

§ 222. Iamblich [162]

Iamblich din *Chalcide în Colesiria* (Iam**[165]**blichus Chalcidenus), filosof neoplatonic din secl. 3 și 4 d.C., au învățat de la *Anatoliu* și *Porfiriu*. Acesta l-au inițiat în filosofia cea fanatică a școalei platonice, pre care *Iamblich* au desvoltat-o mai departe, până ce au prefăcut-o în *demonologie* și *teurgie* formală.

El determina foarte acurat diferitele clăși ale demonilor, cum se arată și cum lucră aceștia, propunea și mijloacele și formulele de a-i cita, ca să vină numaidecât și să împlinească cele comăndate. El învăța cum pot oamenii să facă nește lucrări secrete și plăcute zeilor și cum să-și facă proprie nește simboale care numai zeilor sunt cunoscute, însă atât de eficaci, încât cu ajutoriul acelora să se poată aduce și zeii din ceruri pre pământ.

Întru această artă atât era I[amblich] de esercitat, încât disciplii lui îl numiau *magistru divin și minunat* (διδασκαλος θειοτατος, θαυμασιος)

§ 223. Proclu [163]

Proclu (Proclus Xanthius s[au] Lycius), născut în Constantinop[ole] dar educat în *Sant* din Lycia. Avea talent distint, de aceea preoții etnici l-au tras în partea lor de mic, ca să-l prepare spre a fi una dată apărătoriu etnicismului ce cădea. I-au inspirat credința că *Apolone* și *Minerva* tare îi sunt propici.

Fiind una dată foarte lânced, i s-au arătat *Apolone* și l-au sanat, prina atingerea capului. Mai târziu i s-au arătat și *Minerva* și i-au impus ca să meargă la *Atena*, clineta ei, și să-și continuie acolo studiele.

Proclu, ieșind de sub disciplina părintească, au ascultat mai întâi pre grămăticul *Orione*, retorele *Leon Isaurul*, matematicul *Erone* și pre filosoful *Olimpiodor* în Alesandria. Apoi au mers la *Atena*, după măndatul Minervei, acolo au învățat de la neoplatonicii *Plutarch* (din Atena) și *Sirian*. Aici s-au desprins și cu dieta pitagorică, au învățat toa**[166]**te artele magice și teurgice, încât știa mai bine ceremoniele tuturor zeilor decât preoții lor. El se închina zeilor tuturor popoarălor și ținea sărbătoariele tuturor, mai ales ale egiptenilor.

Esculapiu încă l-au sanat de un reumatism periculos.

§ 224. Doptrina lui

Doptrina lui nu diferește în esență de a neoplatonicilor *Amon. Saca, Plotin, Porfiriu, Iamblich, Plutarch* (din Atena) și *Sirian*. Speculațiunile transcendenți și fantasmatele neoplatonice au ajuns la culmea lor în acest filosof.

El învăța că *credința* (πιστις) e un mijloc neapărat necesariu pentru cunoștința adevărului și că acestă credință e un don divin. El susuținea că poate să ajungă, prin filosofia sa, nu numai la cunoștința lui D-zeu, ci și ca să facă lucrurile cele mai mirabili în natură. Așa, filosofia lui n-au fost altceva decât una teologie supranaturalistă, pre**[166v]**făcută în teosofie

şi teurgie. Misteriele, în această doptrină teosofică, s-au comunicat prin una catenă de bărbați renumiți, începînd de la *Ermete Trismegist*. *Proclu* era cel din urmă ochi în această catenă.

Proclu împărția pre *Unul* cel originariu mai întâi în trei părți, ca *Plotin*: νους, ψυχη şi λογος, apoi pre fiecare din aceste trei principie, iarăşi în trei, aşa cât el câştiga una continuată treime a treimilor (trias triadum), pre care o numia προοδος, *progressus* s[au] *processus* şi παραγεσθαι, *traduci* s[au] *produci*.

Biografia lui *Proclu* au scris-o *Marin*, sucesorele lui în şcoala din *Atena*.

§ 225. Enesidem [164]

Enesidem din *Gnos*, în Creta (Anesidemus Gnossius s[au] Alexandrinus), unul din cei mai renumiți sceptici ai antichității, pre la finitul secl. I şi începutul II d.C.

Asupra filosofematelor lui sunt **[167]** numai fragmente la *Sext. Emp.* (hypp. pyrrh. I. adv. math. VII), la *Eusebiu* (praep. evang. XIV), *Diog. Laërt.* (T. IX) şi la *Fotiu* (bibl. cod. 212). Din aceste se cunoaşte că mai ales *Enesid[em]* au desvoltat mai departe argumentele sceptice ale lui *Pirone* şi *Timone*.

Enesidem imputa academicilor neconsecința, că unele le-ar declăra de probabili dogmatice şi altele neprobabili, şi cu toate aceste le-ar da asentiment, ceea ce nu face nice un *pironic*.

El a atăcat şi conceptul *causalității*, zicând că nu se poate precepe cum să se nască un lucru din altul şi prin altul, apoi arată şi erorile ce comiteau în deducerea fenomenelor determinate din certe cause.

Unii zic că *Enesid[em]* n-au luat serios argumentele sceptice şi provoacă la disciplii lui, carii ar fi zis că *Enesid[em]* consideră pre aceste argumente şi metodul sceptic numai ca pre una cale către filosofia *eraclitică*. **[167v]**

§ 226. Sest Empiricul [165]

Sest (Sextus), de origine necunoscută, probabilmente grec, deşi numele-i e latin (hypp. pyrrh. I, 152. III, 199. 213.), au vieţuit la finitul secl. II. şi la începf utul] III în Alesandria, Atena şi pre aiurea.

Ca medic, s-a ținut în curarea morbilor de şcoala empiricilor, de aceea s-au numit *Empiricul*. În filosofie s-au ținut de şcoala scepticilor, precum arată cele două opere care au rămas de la dânsul. Titlul celei de întâi e: Πυρρονειων ὑποτυπωωσεων βιβλια τρία (institutio-num pirrhoniarum libri III), al celeialalte: προς τους μαθηματικους ενδεκα (adversus mathematicos libri XI).

§ 227. Doptrina lui

În cartea s[au] opera întâi, *Sest* nu espune numai scepticismul lui *Pirone*, ci toată filosofia sceptică.

Mai întâi el distinge trei clăşi de filosofi: *dogmatici*, carii cred **[168]** că au aflat gia adevărul, *academici* (de la *Arcesila* şi *Carneade*), carii neagă că s-ar putea afla adevărul şi *sceptici*, carii nu fac nice una, nice alta, ci numai caută necontenit adevărul, şi de aceea ar trebui să se numească propriamente *zetetici* (căutători, cercetători s[au] investigători).

În urma acestora *S[extus]* împarte filosofia sceptică în două: una parte *generală* şi alta *specială*. Ceea traptă despre sceptică în genere, ceasta contemplă din punt sceptic părțile filosofiei: logica, fisica şi etica.

Sceptica, după *Sest*, nu e altă decât puterea s[au] desteritatea (δυναμις) de a opune în tot modul posibile percepțiunile şi cugetele sau fenomenele şi cugetele (φαινομενα και νοουμενα) unele altora, adecă de a opune pre un fenomen altui fenomen, pre un cugetat altui cugetat, pre un fenomen cugetetor şi vice versa.

Opunându-le aşa, el află cum că opusele, ca raţiuni, îşi ţin cumpăna derept puterea cea ecare a lucrurilor şi a raţiunamente**[168v]**lor (δια την εν τοις αντικειμενοις πραγμασι και λογοις ισοσθενειαν) şi prin aceasta ajunge mai întâi la *epocă* (εποχη), ad[ică] la dubitaţiune s[au] reţinerea asentimentului, şi în urmă la *atarasie*, ad[ică] la repausul cel neclătit al sufletului.

Aşadară *scopul* scepticii e, parte, acest *repaus al sufletului*, unde e vorba despre părere şi judeţ (εν τοις κατα δοξαν), parte una moderaţiune (μετριοπαθεια) în cele ce se ţin de necesitate s[au] ce vin de la necesitate (κατηναγκασμενοις). I, 25.

În opera II, scrisă în *contra matematicilor*, se adoperă şi mai mult în contra dogmaticilor şi voieşte a-i scoate din toate puseţiunile lor.

Prin *matematici* nu înţelege numai pre aceşti învăţaţi carii se numesc acum aşa, ci şi pre cei ce se ocupau cu gramatica, retorica, musica şi cu alte ştienţe şi arte, care atunci se numeau enciclice (εγκυκλια μαθηματα – εγκυκλιος παιδεια).

Cu toate aceste, el n-au putut să **[169]** învingă deplin pre dogmatici. Multe aserte şi demustraţiuni ale lui sunt numai sofisterie, precum e p[er] e[xemplum] că nu se poate învăţa, defini, demustra nimică. Acest asert însuşi l-au refutat prin operele sale.

Sest mai zice (Ipoti p. I, 9): "Noi, scepticii, nu intrăm în cercetări cum apar fenomenele şi cum se cugetă cele cugetate (πως φαιμεται τα φαινομενα η πως νοειται τα νοουμενα), ci noi le luăm pre aceste simplicemente, aşa cum ne vin", cu toate că chiar această cercetare era cea mai necesarie pentru un sceptic.

§ 228. Filone [166]

Filone din Alesandria (Philo Alexandrinus), filosof ebreu, au vieţuit şi au învăţat în Alesandria în secl. I a. şi d.C.

El unia cu erudaţiunea ebraică cunoştinţa filosofiei grece, mai ales pitagorice, platonice şi stoice. Totuşi, cea platonică îl atrăgea mai mult. El avea ca scop a perfepţiuna ebraismul, cel puţin a-l glorifi**[169v]**ca în ochii contemporanilor săi celor învăţaţi.. De aceea se adopera ca să demustre că doptrinele celor mai renumiţi înţelepţi ai grecilor, şi anume ale lui *Platone*, s-ar afla gia în cărţile vechi ale ebreilor, şi ca să poată demustra acest asert, era necesitat de multe ori a se ajuta cu una interpretaţiune alegorică a acelor cărţi, pre carea apoi au adoptat-o si filosofii creştini, mai ales *Origene*. *Filone* era în adevăr învăţat şi ager cugetătoriu, dar filosofarea lui era de multe ori numai argutare şi fantasiare.

§ 229. Doptrina lui

Capetele filosofiei lui, precum se cunosc din mai multe scripte ale lui (quod deus sit immutabilis – de mundi opificio – de confusione lingvarum – de somniis – de praemiis et poenis etc. coll. *Euseb.* praep. evang. VII, 13. IX, 6. XI, 15. 18) sunt următoarele:

Dumnezeu şi materia sunt din etern, cela ca un principiu actuos, formativ şi vivificătoriu, aceasta ca un principiu **[170]** pasiv, receputoriu de formă şi de viaţă. Totuşi, fiindcă materia fără D-zeu n-ar putea să aibă nice formă, nice viaţă, de aceea dânsa se poate considera şi ca un nefiente (μη ον),. prin urmare luat nu absolut, ci numai relativ.

D-zeu însă e fientele (cel ce este ον κατ ' εξοχυν) în adevăr, care însă nu se poate ajunge de nice una minte, căci el trebuie cugetat ca nefinit.

De aceea D-zeu e una inteligenţă nemărginită, aşa zicând, lumina originarie din care au ieşit inteligenţele mărginite ca razâ.

În D-zeu e cuvântul, logul (λογος εν διαθετος – logul cel pus internamente), cel ce conţine ideea tuturor lucrurilor posibili şi de aceea se şi poate numi *mundul ideale* şi *imaginea lui D-zeu*.

După acest model s-au format mundul reale, prin cuvântul lui D-zeu cel creatoriu (λογος προφορικος – după narațiunea mosaică: "Zis-au Domnul să fie ... şi s-au făcut" ş. a.).

Acest λογος îndoit cugetat, în uni**[170v]**re cu D-zeu, au format aşadară, gia după *Filone*, una specie de trinitate în una ființă divină (doptrina trinității platonică filonică).

§ 230. Filosofia la evrei

Evreii antici n-au avut filosofie. *Moise* (1470 a.C.) au fost conducătoriu şi legelătoriu, dar n-au fost filosof. *Profeții* au fost demagogi, oratori poporari, în şcoalele lor nu s-au format filosofi. Înțeleptul *Solomone* au spus multe bune, dar filosof chiar tot atât de puțin au fost, ca şi ceialalți *moraliști gnomici*. *Fariseii* legali, *saduceii* liberali şi *esenii* s[au] *eseii* cei contemplativi aveau una asemânare tare depărtată cu *stoicii*, cu *epicureii* şi cu *pitagoreii*. Ebreii s[au] iudeii s-au inițiat mai târziu în filosofie, precum arată scriptele lui *Filone* din Alesandria (§[228-229]), ci îndată s-au cufundat în visuri cabalistice şi în subtilitățile rabinice, care mai mult au stricat filosofiei decât au folosit. **[171]**

§ 231. Filosofia cabalistică

Filosofia cabalistică (de la *Caballa*, doptrina quam discipulus ex ore magistri accipit s[au] excipit; tradițiune orală) e una mestecătură fantastică de filosofie şi teologie, sau propriamente de speculațiuni mistice şi visuri teosofice, născută în oriente şi mai ales la iudei, după căderea Ierusalimului şi a ebraismului [167].

Asupra originei acestei ştiențe s[au] arte iudeii multe au fabulat, dar fundamentul ei e fără îndoială doptrina emanațiunii, cea orientală.

Adecă, după cabalistică, toate lucrurile s-au desvoltat din una ființă originarie divină, ieşind din aceasta pre grade necontenit de mai puțină perfepțiune.

Acea ființă se numeşte *ensoph* s[au] lumina primitivă nemărginită, şi gradele evoluțiunii se numesc *sephiroth*, râuri de lumină s[au] sfere luminate, care sunt 10, probabilmente după cele 10 sfere **[171v]** pitagorice. Totuşi, cabaliştii iau numai 4 munduri, după numărul celor 4 elemente, pre care le numesc *Aziluth, Briah, Iezirah* şi *Aziah*. Fiecare superiore e basat pre cel inferiore, dar e mai perfept decât acesta. De aceea în *Aziluth* se află unite toate elementele, în unire supremă şi cea mai curată, aşa cât în acest mund nu e nice una schimbare, nice un neajuns.

Pre omul primitiv s[au] pre cel de întâi născut fiiu al lui D-zeu îl numesc *Adam Kadmon* sau şi *Messiah*, prin care au emanat toate celelalte din D-zeu şi emană necontenit, aşa cât D-zeu e una causă imanentă a tuturor lucrurilor. De aceea, tot ce esistă are natură spirituală, pentru că aşa numita materie s-au născut numai prin condensațiunea luminei ce iese din *ensoph* şi e, aşa zicând, cărbunele substanței divine.

Se zice că aceată filosofie demonologică magică teurgică s-au născut la **[172]** finitul secl. I sau la începutul secl. II d.C. Autorii ei se țin a fi rabbi *Akibha* şi disciplul acestuia, *Simeon Ben Iochai*. Celui de întâi se ascrie cartea *Iezirah*, cestuialalt cartea *Sohar*, care sunt fântânile acestei filosofii.

Mulți s-au ocupat cu această cabalistică, dintre italiani *Pomponațiu, Ficin, Pic de Mirandula* [168], apoi foarte mulți germani eruditi.

§ 232. Gnosticii

Gnosticii (de la γνῶσις, cunoştiență), ad[ică] cunoscători, ar trebui să fie toți filosofii. Subt numele de gnostici se înțeleg însă neşte fanatici,

carii în secolii primi ai bisericei creştine, în aceasta şi în afară de aceasta, au făcut confusiuni, amestecând ca neşte fanatici sistemate religionarie de ale orientalilor cu filosofia greacă şi cu ideie de ale creştinilor.

Cei mai însemnați au fost: *Simon Magul*, *Menandru* Samariteanul, *Cerint* Iu**[172v]**deul în secl. I, *Saturnin* Sirul, *Vasilede*, *Carpocrat* şi *Valentin*, toți din Alesandria, *Marcione* din Sinope, *Bandesane* şi *Cerdone*, amândoi siri, în secl. II, în urmă *Mane* Persul, de la carele se trage secta manicheilor.

§ 233. Doptrina gnosticilor [169]

Spre a ne forma oarecare concept despre fantasmele acestor oameni, aducem numai pre gnosticul *Basilide*. El zice că D-zeu cel suprem au generat mai intâi şepte eoni perfepți, pre carii el îi numeşte minte, cuvânt, prudență, înțelepciune, putere, pace şi dereptate, apoi din aceştia iarăşi s-au generat alții, numiți îngeri, şi din aceştia iarăşi alții, tot mai puțin perfepți, până când la urmă s-au făcut 365 de ordini de îngeri, al căror domn şi preşedinte comune e un spirit bun, dar cu toate aceste nu perfept. Acesta se numeşte *Abraxas*, care nume ar avea **[173]** şi putere fermecătoarie, dacă l-ar tăia cinev în peatră şi l-ar purta ca amulet. Aceste arată că gnosea s[au] gnosticismul au fost numai un joc arbitrariu de fantasie, din care nu se poate scoate nice una filosofemă.

Notă. *Eonii*, de la αιων, *aevum*, durațiunea vieții, timp lung şi eternitate, în limba gnosticilor însemna ființe pururea durătoarie, de natură supraumană, ființe de mijloc între D-zeu şi oameni, cari s-au numit şi *demoni*, *genii*, *îngeri* ş.a. şi carii s-ar împărți în diferite clăşi şi ordini [170].

EPOCA III

§ 234. Filosofia la creştini [171]

Creştinismul au esercitat însemnată influență asupra evoluțiunii filosofiei, cu toate că nu i-au dat filosofiei una materie de tot nouă, căci adevărurile principali ale moralei şi religiunii ce se află în documentele creştinilor îmbrăcate rărăriteşte-jidoveşte, erau cunoscute rațiunii filosofătoarie de mult **[173]** înainte de a se naşte creştinismul.

La început nice creştinilor nu le păsa de filosofia etnicilor [172], nice acestora de creştinism. Pre încet, însă, creştinii, mai ales învățătorii religiunii, au început să sânță necesitatea de a-şi apropia erudițiunea şi filosofia etnicilor, parte pentru ca să-i bată pre aceştia cu propriile lor arme, parte pentru ca să deie creştinismului una formă filosofică şi prin aceasta să-l facă mai plăcut etnicilor.

Spre acest scop ei au aflat mai acomodată filosofia lui *Platone*, care, fiind cea mai ideală şi mai lățită între popoare, se părea a se putea combina mai uşor cu creştinismul. De aceea se şi află la părinții bisericei creştine, începând de la *Iustin*, martirele, ideie platonice amestecate cu creştineşti. Ba unii au zis că *Platone*, deşi n-au fost inspirat, totuşi şi-au luat ideiele **[174]** din cărțile cele inspirate ale evreilor.

Dintre filosofii etnici puțini s-au făcut creştini, din contră, sau ignorau această religiune, sau o disprețiau ca pre una superstițiune, chiar o şi combăteau.

Dar după ce au început etnicismul să meargă spre cădere şi după ce au adoptat religiunea creştină şi împărații romanilor, atunci au amuțit pre încet şi şcoalele filosofilor etnici şi au făcut loc şcoalelor creştine. În aceste s-au propus îndelung una filosofie foarte de puțină însemnătate, căci filosofia era gia în cădere când au început creştini a se ocupa cu studiul ei, şi cu cât cădea mai tare împeriul Roman, morii, artele şi ştiențele

celealalte, cu atât cădea mai tare şi filosofia, aşa cât acea ruină universală au tras cu sine şi creştinismul.

Toată erudițiunea şi ştiența creş**[174v]**tinilor, în secl. 7 şi 8, consistea în aşa numitele *septem artes liberales*, dintre care *dialeptica*, ca una suplentă a filosofiei, era numai un instrument miserabile de a-i deprinde pre învățații de atunci a se certa între sine.

După ce s-au mai reformat şcoalele creştinilor, de la *Carl M[agnul]* încoace, ele au început a se interesa şi pentru filosofie. Studiul acesteia s-au mai ajutat şi prin comerciul creştinilor cu arabii şi cu maurii musulmani, ale căror filosofemate, mestecate mai ales cu *aristotelism*, mult i-au îndemnat pre creştini.

Din aceste s-au născut aşa numita *filosofie scolastică*, care a dominat preste toată Europa de la secl. 9 - 16.

Aceasta n-au fost un produpt curat al rațiunii filosofătoarie, ci mai ales una mestecătură de teologie creştinească şi de filosofie, în carea predomina teologia, derept ierarchia **[175]** eclesiastică ceea ce domnia asupra cugetelor în Europa. De la secl. XIV au început a se emancipa cugetarea tot mai mult, şi oamenii a filosofa şi asupra creştinismului însuşi şi a-l esamina după pricipie filosofice, precum se va arăta în acest period.

§ 235. Iustin

Iustin Filosoful s[au] Martirele (Iustinus Philosophus s[au] Martyr) s-a născut etnic în *Sichem* s[au] *Flavia Neapole*, în Samaria, la an. 89, după alții 103 s[au] 119, şi ca creştin fu ucis în Roma, la an. 163 s[au] 165, precum spun, la măndatul lui *Marc Aureliu* Imper[ator], pre care l-au sedus ca să facă acest omor filosofii etnici şi mai ales cinicul *Crescente*.

§ 236. Doptrina lui [173]

Iustin se vede că au luat parte de la *Platone*, parte de la *Filone Iudeul*.

Iustin susține, atât în a doua *Apologie*, p. 50. 51. 83, cât şi în *dialogul* cu *Tri**[175v]**fone* Iudeul, că toată filosofia adevărată şi pretutindene s-au născut numai din inspirațiune divină şi că unii filosofi greci, anume *Platone*, au scos din cărțile lui Moise şi ale... [!?] ("Se cade să zic – zice Rixner – că toată filosofia greacă s-au născut la început din fîntîni orientali, şi că atunci n-avea nice una căusă să facă pre *Platone* disciplu evreilor, în contra a toată istoria").

Iustin demustra că *mundul presente trebuie să aibă început*, prin aceasta că presentele de acum nu s-ar fi putut naşte nice una dată dacă spre aceasta ar fi fost neapărat decursul unui trecut nemărginit. De unde resultă că timpul trecut până acuma n-au putut să fie nemărginit, şi prin urmare mundul au trebuit să aibă început.

Notă. Pre *Iustin* îl numesc şi cel de întâi *filosof creştin*. Alții iarăşi dau această onoare lui *Atenagora*. *I[ustin]* au scris una *Apologie* (pre la 140, 150) către împăratul *Antoniu Piul* şi către fiii săi adoptivi, *Marc Aureliu* şi *Luciu Ver*, alta pre la 160, către cești doi din urmă. Au mai scris un λογος προς Ελληνας, alt λογος παραινετικος şi una carte περι Μοναρχιας, în care arată că credința întru un D-zeu e mai vechie decât politeismul.

§ 237. Clemente Alesandrinul [174]

Clemente (Titus Falvius), născut poate în *Atena*, ca etnic, dar au învățat în *Alesandria*, ca preot creştin, în locul magistrului său *Pantän*, în şcoala catechetică, de unde s-au şi numit *Alesandrinul*. Anul naşterii nu se şti; la 200 au renunțat postului său, la 220 au murit.

Acest *Clem[ente]* au fost cel de întâi între învățătorii creştini, care au adus la unire mai de aproape filosofia şi creştinismul şi au creat una filosofie creştină. Înaintea lui încă s-au adoperat *Iustin* şi *Atenagora* şi alți creştini învățați, să aplice unele doptrine etnice la creştinism, dar **[176v]** *Clemente* au făcut aceasta în mai mare întindere.

Adecă, tendința lui principală au fost ca să arate cum că creştinismul se distinge de toate celelalte religiuni, atât prin rațiunabilitatea sa în genere, cât şi specialmente prin a sa precedență morală, şi de aceea e şi cel mai demn dintre toate. De aceea el compara învățăturile creştinismului cu ale filosofilor etnici, mai ales cu ale lui *Platone*, ca să arate consunanța lor. Chiar de aceea şi zicea că se cuvine a uni filosofia cu credința în revelațiunea divină. Căci şi filosofia încă vine de la D-zeu, şi la etnici ținea locul revelațiunii, de aceea cel ce disprețuie filosofia şi voieşte a se ținea numai de credință, acela disprețuie un don divin pentru celălalt, şi face ca omul ce nu lucră via şi totuşi voieşte să culeagă **[177]** struguri. De aceea susținea şi *Clemente* că logul divin s-a vărsat preste toți oamenii, şi chiar aceasta ar fi causa de se uneşte filosofia cu creştinismul.

Totuşi, *Cl[emente]* au voit mai mult, prin operele sale, a recomănda etnicilor creştinismul, decât a perfepțiuna filosofia. Nice în operele lui nu e ordine logică şi legătură, semn de cap sistematic ce se ține de principie, ci numai una rațiunare vagă, susținută cu citațiuni din filosofii greci şi din scripturile sacre ale creştinilor [175].

Notă. Operele lui *Cle[mente]* sunt: *Protrepticus s[eu] exhortatio ad gentes*, *Paedagogus*, *Stromateon libr. VIII*.

§ 238. Origene [176]

Origene (Origenes), născut la 185 din părinți creştini în una urbe necunoscută, în Egipet, au învățat mai întâi de la tatăl său, *Leonide*, pre care l-au ucis *Septimiu Sever* derept **[177v]** credința creştină, apoi au învățat filosofie de la *Amoniu Saca*.

Fiind atunci tare persecutați creştinii de împărații romanilor etnici, *Origene* au peregrinat dintru un loc în altul. Din *Alesandria*, unde au fost căzut în presupus de erese, au fost esilat în formă. De acolo s-au dus a doua oară în *Palestina*, la 231, unde au fost pus profesore de teologie, filosofie şi matematică şi au învățat cu mare aplaus. Din *Cesarea* Palestinei au fugit în *Cesarea* Capadociei, persecutat de împărat[ul] *Masimin*. După uciderea lui *Masimin*, iaruşi s-au întors in Palestina, de acolo au călătorit în Grecia, Arabia şi au murit în *Tir* la 252, s[au] 253, s[au] 254.

Acest *Origene* au fost fără îndoială unul dintre cei mai învățați şi mai ageri bărbați ai timpului său atât înte creştini cât şi între etnici. Pentru diligența şi constanța sa îl numiau Αδαμαντινος **[178]** şi Χαλκεντερος.

§ 239. Doptrina lui

Ce au lucrat ca teolog nu se ține de istoria filosofiei. Ca filosof au urmat neoplatonicilor, ca unul ce învățase de la *Amoniu Saca*.

El au aplicat neoplatonismul la creştinism, parte pentru ca să afle sensul scripturilor creştineşti, parte pentru ca să deducă doptrina creştinească din pricipie superiori, şi prin aceasta să o justifice în contra învățaților etnici. De aceea au şi introdus el atâția sensi în cuvintele S[fintei] Scripturi.

Precum, adecă, e compus omul din trei părți: din *corp*, *suflet* şi *spirit*, aşa are şi S[finta] Scriptură întreit sens:

1) *unul literale* s[au] *istoric gramatic*, acesta e *corpul Sîntei Scripturi*; **[178v]**

2) unul *morale s[au] etic*, acesta e *sufletul S[fintei] S[cripturi]*;

3) unul *spirituale s[au] mistic*, ce are să fie *spiritul S[fintei] S[cripturi]*.

Afară de acest întreit sens, *Orig[ene]* mai distingea un sens *alegoric*, relativ la biserica creştină vizibilă, şi altul *anagoric*, relativ la împărțirea cerească nevizibilă, fiindcă şi *Platone* au fost distins un mund vizibile sau

sensibile şi altul numai cugetabile s[au] suprasensibile, în care sunt ideiele ca prototipe ale lucrurilor.

În cartea în contra lui *Cels* zice şi mai mult, că adecă soarele, luna şi stelele se roagă lui D-zeu chiar ca oamenii şi adoră pre fiiul lui D-zeu ca pre mediatoriul lor, fiindcă *Platone* zice că tot universul e un animal raţiunale (ζοον λογικον) şi atribuieşte viaţă şi raţiune **[179]** şi corpurilor cereşti (*Orig.* a d v. C e l s. I, 5).

În cele patru cărţi despre principie (περι αρχων), unde espune raţiunile superiori s[au] filosofice ale credinţei creştine, afirmă cum că *Isus* şi *apostolii* ar fi avut, afară de doptrina lor cea publică s[au] comună, şi alta superioară şi mai ascunsă, pre care nu o cumineca poporului, precum au avut *Pita-gora*, *Platone* şi alţi filosofi vechi una doptrină esoterică şi alta exoterică.

Notă. Orig[ene] au scris mult. Operele lui sunt editate de mai mulţi.

§ 240. Augustin [177]

Augustin (Aurelius Augustinus) s-au născut la 354 în *Tagaste*, în Africa, din tată etnic şi mamă creştină, au învăţat în *Madaura* şi *Cartagine*, au profesat grama-tica, retorica şi filosofia în Tagaste, Cartagine, Roma şi Milan, au murit la 430 ca episcop în *Hippo Regius* din Africa. **[179v]**

§ 241. Doptrina lui

Augustin au ţinut îndelung cu manicheii, apoi a fost sceptic, în urmă au căzut în misticism şi supranaturalism. El au avut talent mare şi cunoştinţe multe, dar n-au avut judecată solidă. Sistema lui (dacă poate să aibă sistemă atare om) e una amestecătură curioasă de erudiţiune etnică şi de dogmatică creştină. Filosofiei mai mult au stricat *Aug[ustin]*, decât au folosit. El e acela care, prin a sa autoritate, au introdus în biserica creştină

dispreţiarea raţiunii şi mărginirea cugetării libere, drept ce l-au şi declărat de sânt.

Augustin e propriul autore al doptrinei că natura omenească e stricată de tot prin păcatul ereditariu, aşa cât omul nu poate să facă nimică bun de puterea sa, ci trebuie să le aştepte pretoate de la graţia cea liberă a lui D-zeu. **[180]**. El a introdus în biserica creştinească doptrina despre *predestinaţiune* (praedestinatio), care susţine că fiecare om e predestinat să fie sau condămnat şi pierdut, s[au] fericit, pentru că D-zeu aşa au voit. Această doptrină propriamente nu e alta decât *fatalismul*.

Augustin din Hippo

Spre acaesta se rapoartă şi doptrina lui despre libertatea voinţei cea plină de contradipţiuni, care arată că *Aug[ustin]* nicidecât nu era unit cu sine însuşi. Să comparăm numai următoriele declăraţiuni ale lui. D e S p i- r i t u etc.: *"Creatus est homo cum libero arbitrio voluntatis"*, c. 20; *"si servi sunt peccati (scil[icet] homines), quid se jactant de libero arbitrio?"* c. 33; *"liberum arbitrium illa media vis est, quae vel intendi ad fidem vel inclinari ad infidelitatem potest"*. D e g r a t. e t l i b. a r b. c. 3: *"Velle et nolle propriae voluntatis est"*; c. 15: *"semper est*

Augustin din Hippo

in nobis voluntas libera, sed non semper est bona"; **[180v]** c. 21: *"operatur Deus in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates quoqunque voluerit, sive ad bona sive ad mala"*. Epist. 107: *"Liberum arbitrium ad diligendum deum primi peccati (scil[icet] adamitici) granditate perdidimus"*. Epist. 215: *"Fides sana catholica non liberum arbitrium negat, sive in vitam malam sive in bonam"*. De civit. Dei l. XIV, c. 11: *"Arbitrium voluntatis tunc est vere liberum cum vitiis peccatisque non servit"*. Contra duas ep. Pelag. l. IV, c. 3: *"Non posse captivam voluntatem, nisi dei gratia, respirare in salubrem libertatem"*.

Notă. Operele lui *Aug[ustin]* s-au editat mai de multe ori: de *Erasm* în *Basilea* 1528-9, 10 vol. şi 1569. 11 vol. fol., de teologii din *Lovaniu*, apoi de benedictini în Parisi.

Sistema folosofică-teologică a lui Aug[ustin] se poate lege în ordine în cartea *Cornelii Jansenii* Augustinus s. doctrina S. Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina etc., Leuwanden 1640. fol. **[181]**

§ 242. Tertulian [178]

Tertulian (Quintus Septimius Florens Tertullianus), un scriitoriu al bisericii creştine, preot în Cartagine, în secl. II şi III d.C., rigorist etic,

nemic al eresilor, cu toate că şi dânsul au căzut în prepus de erese, se memoră aci între filosofi nu ca filosof, ceea ce n-a fost, ci ca nemic al filosofiei, despre care zicea că e inventul diavolului – ceea ce zic încă şi astăzi mulți misologi – şi fântâna proprie a tuturor eresiilor. (Apolog. c. 47; de praeser. haeret. c. 7; adv. Marcin. V, 19).

Tertul[ian] a zis: *"Haereticorum patriarchae philosophi"* şi în locul raţiunii filosofătoarie, căreia în lucrurile credinţei nu-i da nice una jdecată, au pus una aşa numită *regula fidei*, bazată pre una revelaţiune propagată oralmente, ad[ică] pre una tradiţiune sântă, care ar servi şi de regulativ pentru interpretarea tuturor scripturilor.

Totuşi au recunoscut şi *Ter**[181v]**tulian* cum că religiunea şi cultul nu sunt obiepte de coacţiune: *"Humani juris et naturalis protestatis est, unumquemque, quod putaverit, colere; nec alii obest aut prodest alterius religio, sed nec religionis est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat, non vi, cum et hostiae ab animo libenti expostulentur"*.

§ 243. Lactantiu [179]

Lactantiu (Lucius Caecilius Lactantius Firmianus) se numără între filosofii creştini din secl. III şi încep[utul] al IV. Au profesat ştienţa în Nicomedia, pentru elocinţa lui l-au numit *Ciceronele creştin*, şi pre derept, fiindcă au fost foarte departe de cel etnic. Pentru filosofie nu şi-au câştigat nici un merit.

Notă. Cartea lui principală e: *Institutionem divinarum Libb. VII et libri de ira atque opificio dei*. In monasterio Sublacensi 1465 fol. **[182]**

§ 244. Iulian împăratul [180]

Iulian (Flavius Claudius Iulianus), născut la 331, de la 360 singur împărat al romanilor, mort la 363, au fost mare amic al filosofiei

neoplatonice, care au fost învățat-o de la *Masim*, *Crisantiu* şi de la alți neoplatonici. Fiindcă această filosofia nu era amică creştinismului, de aci au urmat că discipIul ei s-au abătut de la dânsul şi s-au întors la etnicism, de unde s-au şi numit *Apostata*. De aceea se şi arată el în operele sale (orațiuni, epistole, satire, ş.a.) apărătoriul atât de însuflețit al filosofiei neoplatonice şi al etnicismului.

Acestui roman cu minte şi cu inimă înaltă se cuvine loc şi în ordinea filosofilor, atât pentru cultura lui filosofică, cât şi pentru virtuțile lui. Ca împărat, el se aseamănă cu *Traian* **[182v]** şi cu *M. A. Antonin*. Ca roman, poate e unicul care au văzut că acum geniul romanilor are să se lupte mai mult pentru esistență, decât pentru imperiu. El şi-au propus a le salva pre amândouă.

Constantin M[agnul] au fost privilegiat în contra romanismului pre toate elementele străine, el au fost sanționat sistema corupțiunii cu legiuni de deregători cu slarie enormi, cu contribuțiuni grele, nesuportabili, care au ruinat pre popor şi imperiul. Străinismul privilegiat şi corupțiunea sanțiunată de împăratul *Constantin* se conjuraseră în contra națiunalității şi a tuturor reminescențelor romane. *Iulian* au crezut că va pune [m]argine acestei ruine universali şi va salva naționalitatea romană, dacă *va reînvia vechia virtute romană*. Ce e derept, el s-au înşelat, dar **[183]** numele şi memoria lui vor rămânea, până ce va avea vreun preț lupta pentru națiunalitate şi pentru esistența unei națiuni, căreia umanitatea are a-i mulțămi pentru ideea libertății şi principiele vieții sociali şi politice.

§ 245. Sinesiu

Sinesiu din Cirene, contemporan lui Proclu şi aseminea neoplatonic. Au învățat filosofia de la *Ipatia*, fiica lui *Teone*. La îndemnul patriarhului *Teofil* s-au baptizat şi la an. 410 s-au făcut episcop *Ptolemaidei*. Totuşi, el s-au ținut şi după aceea de persuasiunile sale, cu toate că acelea erau contrarie creştinismului. Aşa p[er] e[xemplum] el nu credea [în] învierea

morților şi zicea că sunt numai fabule unele din cele ce se predicau atunci poporului.

Notă. Ideiele şi persuasiunile lui se află adunate în: *Synesii opera, quae extant omnia.* Gr. et Lat. ed. *Dionys. Petavius.* Par.1612.1631. 1633. *Heineccius* di**[183v]**sputatio de philosophis semicristianis. Halle 1714. Imnii lui arată că au fost cu totul plotinian.

§ 246. Alesandru din Afrodisia [181]

Alesandru din Afrodisia (Alexander Aphrodisiacus s[au] Aphrodisiensis), filosof *peripatetic* din secl. 2 şi 3, disciplu al lui *Ermin* şi *Aristocle*, au trăit şi-au învățat parte în *Atena*, parte în *Alesandria*, şi i-au întrecut pre toți peripateticii contemporani cu agerimea, cu erudițiunea şi cu renumele, precum şi cu mulțimea operelor ce au scris.

Între operele lui se află *Cartea despre suflet*, în care arată că sufletul nu e substanță (ουσια), ci numai una formă a corpului organic (ειδος τι του σοματος οργανικου), de unde apoi deducea cum că sufletul nu e nemuritoriu.

Altă *Carte despre fat şi libertate*, în aceasta combate doptrina stoi**[184]**cilor şi a *determiniştilor* şi apără *nedeterminismul* în contra lor.

Afară de aceste au scris una mulțime de comentarie prețioase asupra opereleor lui *Aristotele*, aşa cât au fost recunoscut ca cel mai escelente comentatore a lui *Aristotele* şi de aceea s-au şi numit *Eseget*.

Notă. Următorii lui s-au numit *alesandrei*, mai târziu *alesandrişti*, nu *alesandrini*. Catalogul operelor lui se află în *Casini* biblioth. arab. hispan. V. I, p. 243 seqq. Din comentariile lui mai multe sunt gia tipărite, altele zac manuscripte ascunse în biblioteci, parte în originale, parte în versiuni latine şi arabice. Cele tipărite se află în edit. bipontină T. I. p. 287 seqq. a operelor aristot[elice]. Cartea de suflet şi de fat şi

libert[ate] s-au editat, dimpreună cu operele lui Temistiu, de Friscavellus în *Veneția* 1534. 4. **[184v]**

§ 247. Simpliciu [182]

Simpliciu din Cicilia (S[implicius] Cilix) au vieţuit în secl. VI supt *Iustinian*, au învăţat filosofia de la *Amoniu* al lui *Ermia* şi de la *Damasciu*, se numără între peripatetici şi e unul din cei mai învăţaţi şi mai ageri comentatori ai lui *Aristotele*. Comentariile lui asupra lui *Aristotele* şi astăzi sunt de mare uz. Ele cuprind fragmente şi din opere astăzi pierdute şi multe notiţe folositoarie.

Simpliciu are şi un comentariu asupra Enchiridiului lui *Epictet*.

Iustinian, răpit de zel fanatic religionariu, au fost proibit de a învăţa filosofia între creştini. Atunci toţi filosofii au fugit la regele *Cosroe* din Persia. Unii totuşi s-au întors, după ce li s-au mai dat ceva libertate în Imperiul Roman. Totuşi, şcoalele **[185]** filosofilor etnici de atunci au început a muri, şi *Simpliciu* se poate considera ca unul dintre cei din urmă filosofi din Imperiul Roman.

Notă. Din comentariile lui S[implicius] sunt tipărite: Commentarius in Aristotelis Categorias. Gr. Venet. 1499. Cum latinis *Iusti Velsii* ad singulas categorias scholiis, Basileae 1551. Commnetarius in Arist. physica. Gr. edit. *Fr. Asulanus*. Venet. 1526. Lat. interpr. *Lucillo Philaltheo.* Ibid. 1543 etc.

§ 248. Filopon [183]

Filopon (de la.φιλος, amic şi πονος., laboare, ad[ică] amatoriu de laboare) *Ioane* (Johannes Philoponus) au trăit în mediul secl. VI.

Filop[on] au combătut pre filosofii etnici contemporani, mai ales pre *Simpliciu*, cu toate aceste au căzut în presupus de erese şi Conciliul

Constantinopolitan din 681 l-au condămnat **[185v]** în formă, dinpreună cu alţi eretici.

Filipon încă au scris comentarie *in Aristotelis* analytica priora, posteriora, physica ş.a. Aceste se află editate în Veneţia de *Andr. Gratioli*, *Rasariu*, *Gentian Hervet*, *Bagolini* ş.a. pre la 1541-1583.

Filiop[on] au combătut şi pre Proclu şi pre alţi neoplatoni neamici creştinismului. Cartea în contra lui *Proclu*: adversus Procli Diadochi pro aeternitate mundi argumenta XVIII solutiones Gr. ed. Victor Trincavellus Venet. 1535. Lat. ex. vers. *Joh. Mahotii* Lugd. 1557. Această carte e foarte preţioasă, pentru că opera lui *Proclu*, contra căreia e scrisă acestă carte, au perit şi complesul ei se poate cunoaşte din aceasta.

§ 249. Boëtiu [184]

Boëtius

Boëtiu (Anicius Manlius Torquatus **[186]** Severinus Boëtius), născut la 470 în *Roma*, din una familie vechie, avută şi ilustră, au fost educat bine, au învăţat apoi în Atena şi după reîntoarcerea sa au purtat mai multe deregătorii. Au fost şi consule în Roma, supt Teodoric, regele ostrogoţilor, şi-au câştigat mari merite către statul roman, totuşi au căzut în prepus de prodiţiune, fiind calumniat de nemicii săi, şi regele ostrogot

l-au aruncat întru un turn din Pavia, unde, după mulți ani de prinsoarie, au fost și amorât la anul 525, după alții la 524 s[au] 526.

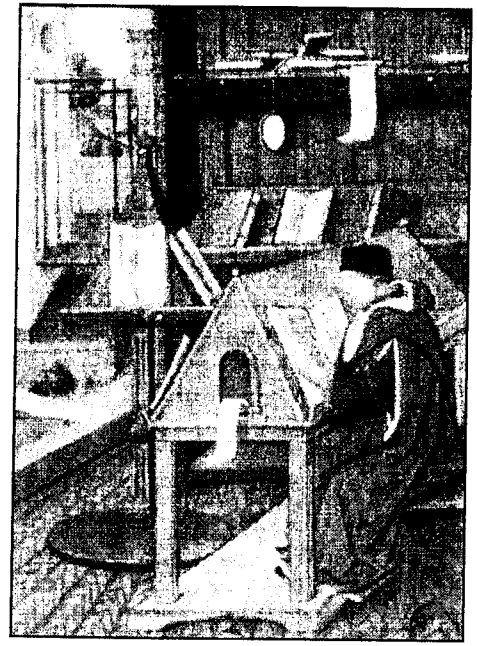

Boëtius

El au comentat pre *Platone* și *Aristotele* și au lățit cunoștința acestora în ocidente. În prinsoarie au scris una operă subt titlu: *De consolatione philosophiae*, parte în prosă, parte în versuri. Această **[186v]** operă e una sprecie de teodicee, în care se adoperă a împăca bunătatea divină cu admisiunea răului și providența divină cu libertatea omenească.

Principiele acestei teodicee sunt următoariele:

1) Providența divină cuprinde în mintea divină planul cursului cosmic, iară fatul arată esecutarea aceluiași în spațiu și în timp. De consol at. philos. Libr. I. Pros. 6.

2) Toate ființele reținuanli urmă judecății proprie când aleg și reprobă, de aceea sunt și respunsabili pentru faptele lor. L. IV. Pros. 2.

3) D-zeu intuită în unitate curată trecutul, presentele și venitoriul, chiar de aceea de prevăzut prevede venitoriul în a sa causă, ca pre unul ce resultă necesariamente din **[187]** cel trecut, dar cu toate aceste nu-l determină prin a sa previsiune, nice nu-l face necesariu. L. IV. Pros. 3.

4) Filosoful adevărat, cel ce cunoaște din ce s-au născut toate și cunoaște și scopul ultim a toată creațiunea, nu poate fi nice una dată nefericit, până când are în vedere această cunoștință.

5) Fericitatea omului s[au] bunul lui suprem e adepțiunea divinității înseși (adeptio ipsius divnitatis L. III. prof. 10), intuitațiunea lui D-zeu (te cernere finis). L. III. metr. 9.

§ 250. Casiodor [185]

Casiodor (Magnus Aurelius Cassiodorus s[au] Cassiodorus Senator) s-au născut pre la 470 s[au] 480 în *Scilaciu* din Italia infer[ioară]. Au purtat mai multe deregătorii supt *Odoacre*, *Teodoric* și succ**[187v]**sorii lor. La 539 au abdicat și s-au retras întru un claustru edificat de sine. Acolo au trăit până pre la 575, ocupându-se parte cu științele, parte cu esercitii religioase.

Au scris multe opere, parte politice, parte istorice, parte teologice, parte filosofice. Unele au perit. E însemnată opera lui *De anima*, dar mai mult *De artibus ac disciplinis liberalium literarum*. Acesta traptă despre cele șepte arte liberali (septem artes liberales), și anume despre dialeptică traptă esplicite. Această operă au servit în școale, de comprendiu, îndelung.

Aceste opere sunt scrise după gustul de atunci, *Casiodor* amestecând refelsiuni filosofice și meditațiuni pie, subtilități dialeptice și declarațiuni mistice, caută mari secrete în numeri, ca *pitagoreii* și ca *Augustin*, adoptă totala corupțiune a rațiunii și a **[188]** voiei omului și dogmată ca *Augustin*, filosofice-teologice.

Cu *Boëțiu* și cu *Casiodor* s-au stins cele din urmă raze ale literaturei clasice în Italia și în tot ocidentele.

§ 251. Petru de Pisa și Paul Varnefried [186]

Boëțiu și *Casiodor* au salvat libertatea sup erioară a vieții științifice subt dominațiunea ostrogoților. În urma lor s-au mai ținut ceva științele în Italia, până la începutul propriu al scolasticismului, prin studiele ambilor

diaconi *Petru de Pisa* şi *Paul Varnefried*. Cel de întâi au fost magistrul lui *Carl M[agnul]* în gramatică, est din urmă cancelariu al lui *Desideriu*, ultimul rege longobard, renumit ca istoric şi oratore. Acesta au făcut una compilaţiune din omiliele ss. părinţi, la mândatul lui *Carl M[agnul]*, ca din acea carte să înveţe po**[88v]**porul când se adună la biserică s[au] la alte adunări publice.

§ 252. Isidor din Cartagena [187]

Isidor din *Cartagena Ispaniei*, mai apoi arhiepiscop de *Ispale* (Hispalis, astăzi *Sevilla*), † 636, s-au distins prin opera *Etymologiarum sive originum Libri XX*, în care traptă despre toate ştienţele timpului său. În această operă el au luat multe bune, din cuvânt în cuvânt, din cărţile celor vechi, cari acum nu se mai află, şi prin aceasta şi-au câştigat merite înaintea posterităţii.

§ 253. Beda Venerabile [188]

Beda, numit *Venerabile* (Venerabilis), anglosaxone (născ. 673, † 735) şi monac în claustrul S. Pretru din *Wermouth*. Are însemnătate pentru istoria filosofiei întru atâta, că şi-a câştigat oarecare cunoştinţă despre filosofie, din unele comentarie a lui *Aristotele* şi din unele opere a lui *Cicerone, Boëthiu, Augustin* **[189]** şi ale altor părinţi ai bisericii, şi această cunoştinţă şi-au câştigat-o el când filosofia era ca sepultă [189] în cărţi. El au lăsat şi oarecâte comprendia compilata din anumite opere, cu care s-au folosit apoi Alcuin.

§ 254. Ioane Stobeu

Ioane Stobeu s[au] de *Stobi* (Johannes Stobaeus), în Macedonia, neoplatonic din secl. 5 s[au] 6 d.C., poate şi mai târziu, căci nu se poate

determina. El şi-au câştigat merite pentru istoria filosofiei numai ca culegătoriu de opere filosofice care sunt prerdute. E probabile că au trăit mai târziu, pentru că nice un scriitoriu nu-l memoră, afară de *Fotiu* în bibliot[eca] sa, (cod. 147) şi de *Suida* în vocabulariul său (s. v. Ιωαννεης Στοβαιος).

Unii au conchis din numele lui că au fost creştin, e însă mai probabile că au fost etnic, fiindcă citâ escerpte numai din scriitori etnici.

Eclogele lui (ανθολογιων εκλογων **[198v]** αποφθεγματων και ὑποθηκων) erau oarecând foarte stimate şi le asemănau cu cornul Amalteei (cornu copia). Totuşi, ele sunt numai una colepţiune fără de plan, care arată căderea filosofiei acelui seclu.

Ediţiunea cea mai bună e: *Joh. Stob.* eclogarum physicarum et ethicarum libri II. Gr. et Lat. ed. *Heeren* Göt. 1792 - 1802, 2 părţi. Are în fine şi una bună *Commentat. de fontibus eclogarum I. Stob.*

§ 255. Ioane Damascen [190]

Ioane Damascen (Johannes Damascenus) numit şi *Chrysorrhoas*, monach din Damasc, secl. 8, şi aşezat întru un calustru din Ierusaleme, s-au distins prin una sistemă teologică (εκθεσις της ορτθοδοξου Πιστεως, *expositio ortodoxae fidei*) care se consideră ca cea de întâi în biserica orinetală. S-au distins şi prin înaintarea studiului filosofiei aristotelice. Anul naşterii lui nu se şti. Se zice că au murit la 750. **[190]**

PERIODUL III

Scolasticismul

§ 256. Filosofia scolastică [191]

Prin *filosofia scolastică* s[au] *scolasticism* nu se înțelege filosofia ceea ce învăța *înțelepciunea scolastică* (sapientia scholastica), diferită încâtva de înțelepciunea vieții cea praptică (sapientia vitae), ci se înțelege *înțelepciunea* ceea ce se învăța *în școalele din evul mediu.*

Această înțelepciune însă nu era un product al filosofiei s[au] al rațiunii singure, dânsa era propriamente una amestecătură de filosofie și teologie, împănată cu filologie, istorie și cu alte științe. Teologia însă avea *summum imperium*, toate celelalte științe erau numai subsidiare și filosofia era *ancila theologiae*, cu carea se serviau preoții ca să facă plausibili înaintea rațiunii dogmatele bisericei (Krug).

Acest period, vorbind pro**[190v]**priamente, e periodul *servituții rațiunii omenești*, căci și geniii cei mai eminenți ai seclului încă tremurau de fulgerile Vaticanului și de carcerile *Inquisițiunii*. Ei n-aveau voie să vorbească și să scrie cum cugetau, de aceea filosofia și rațiunea nice n-au făcut vreun progres în acest lung period. În limba poetică s-ar putea numi acest lung period *somnul rațiunii*, încât și ideiele cele mai mari ale unor bărbați din acest period încă ni se arată numai ca nește visuri, care aveau însemnătate numai pentru cei ce le visau, și pentru aceștia numai atunci când îi duceau la tribunalul incesițiunii sacre, ca să rărpundă la ce visau așa (Campanella, Galilei ș.a.).

§ 257. Continuațiune [192]

Istoricii nu se unesc când e vorba despre *începutul scolasticismului*. Unii îl încep cu *Carl M[agnul]*, în secl. 9, și nu fără cale, căci de i s-au

și pus fundamentul mai înainte, precum se vede din operele lui *Augustin*, **[191]** *Mamert, Boëthiu, Casiodor, Filopon* ș.a., totuși el s-au desvoltat și s-au consolidat în școalele fundate de *Carl M[agnul]*, cu ajutoriul lui *Alcuin* și al altor învățați. Magistrii acestor școale erau toți preoți, și cea mai mare [parte] călugări din claustre. În școale nu se învăța, afară de religiune, altceva decât cele șepte arte liberali: gramatică, dialeptică și retorică (acest curs se numia *trivium* și se făcea în școale inferiori), apoi aritmetica, geometria, musica și astronomia, care se numia *quadrivium* și se făcea în școale supreriori.

În aceste școale se disputau despre toate obieptele, cu ajutoriul unei dialeptice destul de defeptuoase. Metod n-aveau, despre una filosofie proprie nu putea să fie vorbă, după ce rațiunea își pierdu nedeprendența.

Totuși, pre încet au început să sânță necesitatea metafisicei, fiiind aceasta mai afine cu teologia, dar și filo**[191v]**sofii rabbini, ad[ică] evreiești și arabi, i-au costrâns pre creștini ca să se apuce de filosofie mai serios.

Din școalele superiori s-au născut universitățile. În aceste s-au dat întindere mai mare și filosofiei. Aici s-au format bărbați ca *Erigena, Anselm, Roscelin, Abälard, Alesandru de Hales, Albert M[agnul], Toma de Acin, Scot, Occam* ș.a. carii fac onoare seclului lor, deși ideiele lor erau destul de mărginite în multe respepte.

§ 258. Divisiunea acestui period

Acest period încă s-ar putea suptîmpărți în mai mulți preriozi mai mici. S-ar putea lua: 1) periodul de la secl. 9 până în al 11, în care au dominat realismul; 2) periodul de la secl. 11 – 13, în care nominalismul s-au ridicat în contra realismului; 3) periodul de la secl. 13 la mijlocul secl. 14, în care au apucat realismul asupra no**[192]**minalismului, cu ajutoriul filosofiei arabice aristotelice; 4) periodul de la secl. 14 la secl. 16, în care s-au ridicat nominalismul cu nouă puteri, și totdeauna și platonismul, deși în formă alesandrină.

Această divisiune ar facilita conspeptul tentaminilor filosofice din acest period, cu toate că puntele nu se pot fixa cu esacteță, precum nice când au încetat scolastica. Că, de se şi pune secl. 16 de termin finale, ea cu toate aceste n-au încetat pretutinde în acest seclu, ea s-a menținut şi se menține şi astăzi în şcoalele catolicilor, mai ales în cele iesuitice, şi în ale ortodocşilor de pretutindene.

Căderea scolasticii e efeptul instaurării literaturei clasice, la germani şi reformațiunea ecelsiastică. **[192v]**

§ 259. Alcuin [193]

Alcuin

Alcuin (Flaccus Alcuinus), născut în York în Anglia pre la 736, † 804, au fost chiemat de *Carl M[agnul]* spre a întemeia şcoale. Au întemeiat şcoala palatină (schola palatina) în Parisi, în care au învățat şi *Carl M[agnul]*, fiind împărat. Au fundat şcoale şi în *Fulda, Paderborn, Osna-brück, Regensburg* ş.a. Aceste şcoale erau fundate nu numai pentru preoți, ci şi pentru laici, mai ales pentru principi şi nobili. În acete şcoale se învăța nu numai religiunea creştină, ci şi limba latină şi greacă, gramatica, reto-rica, dialeptica, ş.a.

Alcuin n-au fost filosof renumit, totuşi el au preparat deşteptarea s[au] restăurarea studiului filosofic. În operele sale au traptat şi despre obiepte filosofice. El au împarțit pre cele 7 arte în *trivium* şi *quadrivium*.

Despre sine insuşi avea opiniunea că le şti toate.

Notă. Alcuini opp. posti ed. a Quercetano. Parisiis 1617 fol. curatam de **[193]** novo coll. etc. cura Frobeni, Regensburg 1777.

§ 260. Ioane Erigena [194]

Ioane Erigena (Ioannes Scotus Erigena), după unii de origine din *Scoția*, după alți din *Irlandia* (Erigena), după alții din Anglia, au fost chiemat la Parisii de regele *Carl Calvul*, de au învățat în şcoala palatină. Au tradus pre *Dionisiu Aeropagita*, în favoarea numitului rege, dar fiindcă nu ceruse censura Papei, au fost citat la Roma ca să răspundă pentru una mulțime de doptrine eterodoxe, ce au fost descoperit adversarii lui în acea operă. Dar nu au compărut, ci s-au dus în Anglia, unde au fost pus reptore şi profesore la şcoala din Oxford, fundată s[au] restăurată de *Alfred M[agnul]*. Mai mult au smintit însă pre adversarii săi prin doptrina "de praedestionatione, de gratia" şi "de transsubstantione".

§ 261. Doptrina lui

Erigena şi-au espus filosofia în 2 opere prin**[193v]**cipali: πρερι φησεως μερισμου, *de naturae divisione* şi cealaltă *de praedestinatione*. În cea de întâi îşi espune persuasiunile sale despre D-zeu şi natură, după legea necesității eterne, în cea de urmă se adoperă a împăca providența divină cu liberatea omenească. Doptrina lui, cuprinsă în aceste opere, se poate reduce la următoriele:

1) Filosofia, ce e derept, e ştienta rațiunilor tuturor lucrurilor. Totuşi, filosifia şi religiunea (ad[ică] cea creştinească) sunt identice: *"Si ut ait Augustimus, creditur et docetur, non aliam esse philosophiam, aliudve sapinetia studium, et aliam religionem; quid est de philosophia tractare, nisi verae religionis, qua summa et principalis omnium*

rerum causa, Deus et humiliter colitur, et rationaliter investigatur, regulas exponere? Conficitur inde, veram esse philosophiam veram religionem, conversimque veram religionem esse veram philosophiam".

2) La această cunoştinţă **[194]** ajungem urmând cele patru metoduri aristotelice: διαιρετικη (divisoria), οριστικη (definitiva), αποδεικτικη (demüstrativa) şi αναλυτικη (resolutoria): *"Harum prima unum in multa dividendo segregat, secunda unum de multis definiendo colligit, tertia per manifesta occulta demonstrando aperit, quarta denique composita in simplicia separando resolvit".*

3) *Natura* se împarte în: a) *creatoarie* şi *necreată* (quae creat et non creatur); b) în *creată* şi *creatorie* (quad creatur et creat), c) în *creată* şi *necreatoarie* (quae creatur et non creat), d) *nici creatoarie*, nice *creată* (quae nec creat nec creatur), adecă: a) e *D-zeu*, b) *fiiul lui D-zeu* sau *logul divin*, c) *mundul* ca suma realelui, ce s-a născut din nemărginita plenitiune a lui D-zeu, d) e *neposibile*, după vorbele lui *Erig[ena]. "Quarta inter imposibilia ponitur, cujus differentia est, non posse esse".* Aici însă *Erigena* se încurcă învede**[194v]**rat, neputându-se combina cum s-ar putea sub conceptul natură atât cele două estreme, cât şi cele două din mijloc.

4) Fiinţa originarie s[au] divinitatea, ca una realitate nemărginită şi simplicitate necondiţionată, chiar de aceea e necuprinsă, căci fiecare concept numai o ar mărgini. De aceea D-zeu nu cunoaşte lucrurile mediat, prin concepte, ci numai nemediat, prin idee: *"Dei, qui est supra omnem essentiam et intelligentiam, neque ratio est neque intelligentia; neque dicitur neque intelligitur, neque nomen ejus est neque verbum "* (de divis. nat. l. I, p. 38). *" Sed et ex adverso Deus est omne, quod vere est, quoniam ipse facit omnia, et fit in omnibus; omne enim quod intelligitur et sentitur, nihil aliud est, nisi non apparentis apparitio, occulti manifestatio, negati affirmatio, incomprehensibilis comprehensio, ineffabilis* ***[195]*** *fatus, inaccessibilis accesus, non*

intelligibilis intellectus, incorporabilis corpus, supreressentialis essentia, informis forma, incommensurabilis mensura, innumerabilis numerus, carentis pondere ponderatio, spiritualis incrassatio, invisibilis visibilitas, illocalis locatio, carentis tempore tempus, infiniti definitio, et incircumscripti circumscriptio" (de divis. nat. l. III, p. 103).

"Absit autem, ut Deum dicamus seipsum ignorare, quoniam ignorat quid sit: nam hoc ipso immediate scit, se ipsum esse suprer omne quid, adeque esse infinitum, adeo ut etiam in hoc sprecie divinae ignorantiae pulcherrima reluceat sapientia (Ibid. l. II, p. 80, 81).

5) *Toate lucrurile create se întorc în urmă iarăşi la originea lor, la causa originarie cea necreată (et tunc erit Deus simpliciter omnia in omnibus).* Dar şi acum, şi tot**[195v]**deauna e şi au fost D-zeu toate în toate, căci el e esenţialmente şi singur fiinţă universală, căci tot ce e undeva şi oarecând şi ce pare că are una reală fire, e mai ales *El* însuşi.

6) Spaţiul şi timpul, formele determinaţunilor a toatei firei mărginite nu sunt ceva corporale, cu atât mai puţin ceva esenţiale, ci numai ceva *relativ*, care se pune numai cu lucrurile înseşi. Ele sunt aşadară necugeatabili înaintea realităţii şi după aceasta. "Quando peribit mundus hic sensibilis, simul et *tempus* et *locus* necessario peribunt. *Locum* autem hic dico, non rerum definitionem quae semper prermanet in animo, sed *spatium*; sic et *tempus* dico hic non fluxum indesinentem aeternitatis, quae nunquam defluit, sed mensuram motus" (de divis. nat. l. V, p. 240).

7) În resprept praptic, **[196]** Erigena respinge predestinaţiunea omului la beatitudine şi la perire, pentru că voia omului e liberă şi omul o poate folosi şi spre bine şi spre rău, iară de altă parte susţine că toate sunt predestinate prin voia lui D-zeu, chiar şi virtuţile oamenilor, ca efepte ale voiei lui D-zeu. Contradipţiune !

§ 262. Berengariu din Turoni [195]

Berengariu din Turoni (Berengarius Turonensis), născut după 1000. Profesore la şcoala din *Turoni* (Tours) şi de la 1040 archidiacon în *Andegav* (Angers), bărbat liberale şi ager la minte, chiar de aceea au fost şi condămnat ca eretic şi prersecutat, mai ales pentru că combătea dogma transsubstanțiunii în contra lui *Lanfranc*, care o apăra. Au murit la 1080 în insula S. Cosma lângă Turoni.

§ 263. Lanfranc de Pavia [196v] [196]

Lanfranc (Lanfrancus), născut 1005 în Pavia, priore claustrului *Becc* din Normandia, unde au învățat la dânsul şi *Anselm*, apoi arhiepiscop în Cantuaria (Canterbury), unde au murit în 1089.

Acest *Lanfranc* au favorit studiul dialepticei şi uzul ei în teologie, şi însuşi au fost un dialeptic bine deprins. Cu toate aceste, pentru filosofia nu are nice un merit, din contră, apără că filosofia se cuvine supusă teologiei.

Notă. Operele lui *Lanfranc* s-au editat de d'Achery (Dacherius) Parisii 1648.

§ 264. Anselm din Cantuaria [197]

Anselm din Cantuaria (Anselmus Cantuariensis), născut la 1034 în *Aosta* din Pedemunte, disciplu lui *Lanfranc*, apoi călugăr, priore şi în urmă abate în claustrul *Becc* din Normandia, mort la 1109 ca arhiepiscop de Cantuaria.

§ 265. Doptrina şi operele lui [197]

Acest monach şi arhiepiscop încă considera şi trapta filosofia numai ca pre una servitoarie a teologiei. Ca dialeptic, se distingea de

contemporanii săi. S-a ocupat sprecialmente cu partea metafisicei scolastice care se numeşte teologie naturală.

Sunt renumite operele lui *Monologium* şi *Proslogium*. Cel de întâi se numeşte şi *"exemplum meditandi de ratione fidei"*. În acesta espune *Anselm* doptrina despre D-zeu şi despre lucrurile divine, numai din rațiuni naturali, presupunând credința în D-zeu. Pre al doilea îl numeşte şi *"fides quarens intellectum"* şi întru acesta se adoperă a demustra în formă esistența lui D-zeu, şi anume din ideea ființei celei mai bune şi mai mari care se poate cugeta, a ființei realisime, prerfeptisime.

§ 266. Continuațiune

1) Toate lucrurile care au note comuni, le au pre aceste numai prin **[197v]** un comune. Aşădară, precum tot bunul e bun numai prin cel bun, tot frunosul e frunos numai prin cel frumos şi tot marele e mare numai prin cel mare, aşa e şi tot fientele numai prin fire. Firea trebuie să fie prin sine însăşi şi firea *supremă*, precum şi bunul şi frunosul prin carele e tot bunul şi frunosul celălalt, trebuie să fie bun şi frunos prin sine însuşi, ba încă cel mai bun şi cel mai frumos. E aşadară una fire supremă şi aceasta e necesariamente preabunul, preafrumosul şi supremul în sine.

2) Arată *Anselm* că acest suprem e numai *unul* şi

3) Că e ființa *prerfeptisimă*, precum şi vice versa, că ființa prerfeptisimă totdeauna *numai una* poate să fie. Iară ființa prerfeptisimă e numai **[198]** prin aceea prerfeptisimă, că *nu se cugetă nuami* ca ființă prerfeptisimă, ci şi e aşa, prin urmare ființa prerfeptisimă e *reală*.

Monolog c. 3: "Illud prer quod sunt cuncta olia, quoque ipsum solum per se est, maximum omnium est, sive essentia, sive natura, sive substantia dicantur".

Idem în *Prosolog.* c. 2. "Convicitur ergo insipiens, esse in *intellectu aliquid bonum, quo majus cogitari nequit*, quia hoc cum audit, intelligit; et quidquid intelligitur, utique in intellectu est. At certe bonum

id, quo majus cogitari nequit, non potest esse in intellectu solo; si enim quo majus cogitari non potest, in solo intellectu foret, utique eo, quo majus cogitari posset (scil[icet] id, quod tale sit etiam in re). Existis ergo procul dubio aliquid, quo majus cogitari u[t]p[o]t[e], et in intellectu et in re, quod utique sic vere est, ut nec cogitari possit, non esse". **[198v]**

Notă. Leibnitz (în una epistolă către *Bierling* din 1710) scrie aceste despre argumentul lui Anselm: "Anselmi argumento manifeste id saltem boni inest, ut inde constet: Deus esse, si modo sit posibilis. Interim demonstratio non est prerfecta, quia aliquid tacite supponit, nempe naturae divinae possibilitatem realem. Sed non opus erat his ambagibus, suffecisset enim sci argumentari: Ens ex cujus essentia sequitur existentia, si est possibile i. e. si habet essentiam, existit. (Est axioma identicum, demonstratione non indigens). Atqui Deus est ens, ex cujus essentia sequitur ipsius existentia (est definitio); ergo Deus si est possibilis existit (prer ipsius conceptus necessitatem). Ita vides quomodo argumentum reducatur ad syllogismum quemdam primitivum, cujus praemisae sunt axioma identicum et definitio, quae praemisae nullam amplius probationem cupiunt".

Notă 2. Hegel (im Grundrisse der **[199]** Encyclopaedie der philosophischen Wissenschaften S. 97 - 98) zice: " Cugetarea lui *Anselm*, *id, quod majus est omnibus, non in sollo intellectus, sed etiam in re esse debere*, e dereaptă, dar nu trebuie să o închidă în silogism, pentru că prin acesta au luat una aparență falsă, că conceptul precum și obieptivitatea ar sta în sine, cu toate că fundamentul a toată adevărata filosofie au fost de la început și trebuie să fie absoluta identitate a conceptului și a obieptivității".

"Cei ce au obieptat lui *Anselm*, la timpul lor, cum că din una cugetare subieptivă nu se potate deduce nice una obieptivitate, căci subieptive se poate cugeta și ceva fals și neadevărat, aceia n-au înțeles pre *Anselm* (zice *Hegel*), căci Anselm nu vorbește de vreuna cugetare subieptivă, ci

despre una eternă și nestrămutată intuițiune rațiunală, carea are obieptivitate necesariamente din sine însăși".

4) Toate lucrurile văzute și **[199v]** nevăzute sunt create de natura supremă *din nimică*, de aceea și sunt și ordinate așa frumos: "Clarum est igitur, ea omnia, quae facta sunt, *nihil fuisse*, antequam fierent, quantum ad hoc, quia non erant, quod nunc sunt, nec erat, ex quo fierent; *non tamen nihil erant quantum ad rationem facientis* per quam et secundum quam fiebant" (Monolog. c. 9).

5) Sufletul e *nemuritoriu*, pentru că e creat ca să fie fericit în etern, dacă va ținea cele pentru care e creat, și să fie nefericit aseminea în etern dacă nu le va ținea. Apoi nice una din aceste n-ar fi cu putință dacă n-ar fi nemuritoriu: "Sed neque Deum amans anima, aeternum beata, nec Deum contemnens anima aeternum misera esse poterit, si foret mortalis. Omnem ergo animam sic creatam, ut possit et amare et contemnere summun bonum, immortalem esse aportet" (Monolog. c. 72). **[200]**

§ 267. Nominalism și realism [198]

Scolasticii numiau conceptele genurilor și spreciilor *entia universalia* s[au] simplicemente *universalia*, dar nu se uniau între sine în respeptul naturei acestor *universalia*, căci unii ziceau că aceste universalia sunt *lucruri reali* (res). Așa zicea p[er] e[xemplum] *Erigena* și *Anselm*, că ideiele minții divine sunt propriul *reale*, iară lucrurile care se numesc *reali* sunt numai nește aparențe temporali și spațioase ale acelor ideie. Aceștia se numiau *realiști* s[au] *reali* (reales). Din contră, alții, p[er] e[xempum] *Roscellin* ș.a. ziceau că atari concepte nu sunt nimică mai mult decât *nume ale lucrurilor s[au] vorbe* (nomina rerum s[au] flatus vocis) cu care noi ne folosim pentru ca să însemnăm asemănările lucrurilor singularie și să curpindem pre una mulțime de aceste supt un titlu comune, p[er] e[xemplum] supt titlul unui **[200v]** animariu s[au] al unei plante s[au] pietre ș.a. Aceștia se numiau *nominaliști* s[au] *nominali* (nominales).

Nominaliştii s-au disputat cu realiştii în tot decursul evului de mijloc, fără ca să se fie decis vreuna dată această controversă, care după principiele lor nice că se putea. Disputa lor însă nu era numai dialeptică, ci se persecutau, mai ales imputându-şi ereticism înaintea tribunarielor şi a autorităților eclesiastice, încât nu se poate decide carii au fost mai netoleranți şi mai neliberali. Şi de s-au zis despre *nominaliști* că ar fi fost mai toleranți şi mai liberali decât realiştii, aceasta n-au fost după adevăr, căci cea mai mare parte erau nominaliști din adversarii lui *Huss*, carii au stăruit la *Conciliul din Constanța* de s-au ars de viu pentru că ar fi fost *realist*, şi ca atare n-ar putea crede în trans[s]ubstanțiune, ceea ce dânsul nega.

Însemnăm că nominalismul **[201]** nu s-au început în evul mediu, urmele lui se văd şi la cei vechi (§ 104).

§ 268. Roscellin [199]

Roscellin (Johannes Roscellinus), canonic în *Compiegne*, în secl. 11, se consideră ca autorele *nominalismului*. Mai bine se poate zice însă că dânsul au resuscitat lupta între nominalism şi realism, deducând conceptele generice s[au] universaliele numai din limbă şi susținând că pre aceste le-au produs numai necesitatea de a uni cu unul şi acelaşi nume comune (om, iepure, casă ş.a.) pre mai multe lucruri cari au note ecari s[au] asemini. Aşadară universaliele n-ar fi neşte concepte reali în minte, şi cu atât mai puțin lucruri reali afară de minte, s[au] ele n-ar avea realitate obieptivă, ci ar fi numai neşte însemnări ale lucrurilor, prin cari s-ar numi mai multe de una dată (nomina rerum s[au] flatus vocis).

Acest *Roscellin* învăța unele **[201v]** şi în teologie, mai ales despre Trinitate, care nu erau în conformitate cu conceptele dominătoarie şi de aceea se considerau ca eretice. De aceea au şi fost cotrâns de Sinodul din *Suesioni* (Soissons 1092) ca pre acele doptrine eretice să le revoce formalmente, crezând că prin aceasta le vor refuta mai bine.

§ 269. Guiliem de Campreli [200]

Guiliem de Campreli (Guilielmus Camprellensis, de Champreaux), scolastic din secl. 11 şi 12, au învățat câtva timp în Parisii, în claustrul *St. Victor,* nu fără glorie, şi la 1120 au murit ca episop de *Chalons*. Acesta s-au distins ca realist, în lupta cu *Roscellin*, şi mai mult prin disciplul său *Abelard*.

§ 270. Abelard [201]

Abelard (Pierre Abaillard – Pretrus Abelardus; se scrie şi cu *ei* şi *e* în loc [de] *ae* şi *ai*), călugăr benedictin şi renumit filo**[202]**sof scolastic din secl. 11 şi 12, disciplul lui *Champreaux*, renumitului dialeptic, pre care însă l-au întrecut. Istoria calamităților lui nu o espunem, aceasta au scris-o mare parte însuşi în *Historia calamitatum suarum*, însemnăm numai doptrina lui, ce e mai memorabile.

§ 271. Doptrina lui

1) *Abelard* ține una cale de mijloc între nominaliști şi realişti. Universaliele, după a lui părere, nice nu sunt numai cuvinte s[au] numai produse s[au] fundate de inteligența limbei, cum ziceau nominaliştii riguroşi, ci sunt concepte care, ce e derept, se fac numai de înțeles. Cu toate aceste ele au şi realitate, întru atât încât se rapoartă la lucruri reali. De aceea el şi pune tezea: *rem de re preadicari non posse*, ad[ică] se poate în adevăr predica un concept despre alt concept s[au] lucru, dar nice întru un **[202v]** județ nu se poate predica un lucru despre alt lucru, p[er] e[xemplum] putem zice "omul e bun", "Caju e bun", dar nu putem zice "Caju e Titiu".

2) *Etica* lui *Ab[elard]* poartă titlul *Nosce te ipsum*. Din aceasta însemnăm următoriele:

"Peccatum est contemptus creatoris nequaquam facere, velle propter ipsum quod credimus, propter ipsum a nobis esse faciendum, vel non velle dimittere propter ipsum, quod credimus esse dimittendum. Haec culpa est animae, qua damnationem meretur, et apud Deum rea constituitur" (Eth. c. 3).

"Parva inclinatio de se adeo preccatum non est, sed infirmitas tantum ut refrenta et extincta palmam etiam resistentibus pariat, cum voluntatem Dei nostrae praeponimus" (Eth. c. 4).

"Intentio faciendi propter Deum quod convenit, et dimittendi quod non **[203]** convenit, sola in se bona est: opus vero quodcunque nunquam ex se bonum appellatur, nisi si ex bona intentione procedit. Intentionis igitur bonitas est propria, operis vero tantum communicata".

§ 272. Gilbert de la Porrée [202]

Gilbert de la Porrée (Gilbertus Porretanus) din *Vasconia* (Gascogne), filosof şi teolog scolastic din secl. XII. Au învățat în Parisii, urmând în filosofie mai ales lui *Abelard*. Au fost acusat ca eretic de *Bernard*, călugărul abate de la *Clairvaux*, şi au fost constrâns să revoce. Au scris una operă *De sex principiis*, ca introdupțiune în doptrina lui *Aristotele* de categorii, care însă e mai oscură şi decât aceasta.

§ 273. Ugone de Sant Victore [203]

Ugone de Sant Victore (Hugo a Sancto Victore), numit aşa de la claustrul *S. Victor* în Parisii, unde au fost el călugăr, s-au născut la 1096 în Flandria, după unii, du**[203v]**pre alții în Sasonia, † la 1140. Au scris mai multe opere. Au urmat lui *Augustin* şi lui *Boëthiu*, mai ales celui de întâi. Despre scolastică zicea că cuprinde mai multe vorbe decât lucruri. Era aplecat spre *misticism*.

§ 274. Doptrina lui

1) *Sufletul* e una substanță fisică făcătoarie de viață, mult mai subțire decât aerul şi focul, seamănă cu corpul şi totuşi nu e corporea, ci e de tot spirit, încât are rațiune, ca în om, în care sufletul şi spiritul sunt aceeaşi, deşi nu înseamnă aceeaşi. Căci corpul omenesc nice nu poate să custe, nice să se nască fără de rațiune. (*Hugo* de anima I, 4. 5. 9. 10).

2) *Sufletul*, ca spirit, e aseminea tuturor lucrurilor. El investigă şi cuprinde natura tuturor lucrurilor. Seamănă cu pământul solid prin **[204]** sens, seamănă cu apa fluidă prin imaginațiune s[au] fantasie, seamănă cu aerul nevizibile şi toatepătrunzătoriu prin rațiune, seamănă cu eterele perlucid şi lucitoriu prin înțeles, seamănă, în fine, cu ceriul cerurilor prin minte s[au] inteligență.

3) Puterea vitală e în inimă, puterea animală e în creeri, şi de aci dă viață celor cinci sensi ai corpului, conduce limba şi mişcă membrii corpului. Iară ventriculii creerilor sunt trei: unul anteriore, de la care depinde tot sensul, şi altul posteriore, de la care vine toată mişcarea, în urmă al treilea, intre amândoi, de la care toată rațiunea şi memoria (Ibid.C. 113).

4) Trei sunt ordinătorii universului: *D-zeu*, *natura* şi *arteficele*, şi anume, ceea ce face D-zeu, care au făcut şi natura, nu face natura, nice arteficele, iară ceea ce face natura face şi D-zeu, iară arteficele auneori operă cu D-zeu fără **[204v]** de natură, ca făcătoriul de minuni, iară auneori cu natura fără de D-zeu, ca magul, auneori cu natura şi cu D-zeu, ca fisicul cel înțelept.

§ 275. Ioane de Salisbury [204]

Ioane de Salisbury (Johannes Sarisberiensis sau J. Parvus) s-au dus din Anglia la Parisii la 1137, unde au ascultat pre *Abelard, Robert de Melun, Guil. de Conchis* şi pre alți scolastici. S-au ocupat specialmente cu studiul clasicilor. Avea predilepțiune şi pentru *Aristotele*, cu toate

aceste au cunoscut defeptele filosofiei aristotelice scolastice şi reproba pre contemporanii săi, carii se ocupau numai cu una dialeptică seacă şi cu una ontologie întunecătoarie la minte. Îşi bătea joc şi de nominalişti. Au murit la 1180, ca episcop de Chartres.

Între operele lui se distinge: *Polycraticus seu de nugis curi alium et vestigiis philosophorum Libr. VIII* şi **[205]** *Metalogicus Libr. IV*. În aceste opere, care se abăteau de la ale scolasticilor, atât cu stilul cât şi în respeptul cugetării, el arată că scolasticii şi curtenii de atunci se ocupau numai cu nimicuri, şi câtă diferență era între aceştia şi între bărbații timpurilor antice clasice.

§ 276. Petru de Navara s[au] Lombardul [205]

Petru de Navara, dintru un burg de lângă Navara, comunemente *numit Petru Lombardul* (Petrus Lombardus), renumit filosof şi teolog scolastic din secl. XII, mort la 1164, diciplul lui *Abelard*. El încă au profesat filosofia şi teologia în abația S. Genovevei din Parisii, unde în urmă au fost şi arhiepiscop..

S-au făcut renumit mai ales prin opera numită *Magister sententiarum*. În acestă operă el propune teologia dogmatică după *Augus**[205v]**tin*, cum făceau şi alți contemporani scolasstici. El însă aduce şi obiepțiunile filosofice în contra dogmatelor şi se adoperă a le combate, parte cu argumente filosofice, parte, unde acestea nu ajungeau, cu autorități eclesiastice.

Această operă, ce e derept, n-au înaintat filosofia nemediat, cu toate aceste dânsa au deşteptat spiritul filosofătoriu şi au arătat necesitatea filosofiei, măcar ca a unei dialeptice.

Tot în acest timp au mai scris şi alții asemini sistemate teologice: aşa *Libri sententiarum seu quaestiones theologales* de *Robert Pulleyn*, profes[or] în Oxford (†1150), *Robert de Melun, Hugo de Rotomag* (Rouen, † 1164), *Petru de Poitiers* (†1205), totuşi, celebritatea şcoalei

de Parisii s-au decis pentru opera Lombardului, a căreia autoritate au şi durat până la *S. Toma de Acin*, care şi însuşi au făcut comentariu asupra ei, şi cei ce o studiau se remunerau cu grad în teologie. **[206]**

§ 277. Filosofie arabă

Arabii au avut la început numai poeți, mai ales fabulişti. Ca sabeişti sau astrolatri, unii se ocupau şi cu astronomia sau astrologia, nu însă cu filosofia. Ei au început să cunoască filosofia greacă, iudaică şi creştină la începutul secl. VII d.C., după ce au introdus la dânşii *Muhamed* una formă de religiune mai bună la an. 622 (fuga profetului de la Mecca la Medina, începutul *Hegirei*) şi după ce au fundat un imperiu care s-au lățit preste toate părțile mundului antic.

Filosofia au început la dânşii mai ales de la secl. VIII şi IX, supt califii din casa Abasidelor: *Almansur, Almohdi, Harun Alraschid* (pre timpul lui *Carl M[agnul]*), *Almamun* şi *Almotasem*. Aceştia au fundat şcoale erudite, au adunat bibliotece, au făcut de s-au tradus una mulțime **[206v]** de cărți în limba arabică, şi de ale grecilor, mai ales pre ale lui *Aristotele*, pre care le-au şi comentat.

Pre acele cărți ei le căpătau însă schimbate şi stricate de şcoala neoplatonică, şi nu în adevăr originalie. De aci au urmat că şi traducerile şi comentariele lor erau false. Aşa s-au format una *filosofie arabică* s[au] *muhamedană-scolastică*, care avea multă asemânare cu cea *creştinească-scolastică*, cu diferență că amândouă serviau la douoă diferite teologii positive. De aceea *filosofia arabică* s[au] *maurică* n-au putut să facă vreun progres însemnat [206].

Această filosofie n-au putut să mulțămescă indigențele spiritului, prin a sa dialeptică frivolă, de aceea au degenerat şi dânsa, ca şi filosofia occidentalilor, în *misticism* şi *panteism*. **[207]** Totuşi, şi ea au deşteptat studiul filosofării între filosofii Arabiei, încât aceştia au format şi aşa numite *şcoale filosofice* s[au] *septe filosofice*, mai multe.

Filosofii acestor şcoale unii urmau mai mult neoplatonicilor, erau idealişti şi apărau eternitatea mundului. Aceştia se numiau simplicemente *filosofi*. Un ram al acestora se par a fi aşa numiții *sophis* s[au] *sufis*, răr pândiți astăzi în Prersia şi India. Alții, numiți *medabberini* s[au] *cuvântători* (raționicinători în formă dialeptică), se țineau mai mult de *Aristotele*, de aceea s-au numit şi *preripatetici*. Aceştia se adoperau a demustra începutul mundului în contra celor anteriori şi se țineau mai strâns de Coran.

Între filosofii arabi încă sunt unii *eschaariți* (ortodocşi) alții *moteseliți* (eterodocşi s[au] disentienți). Cei de întâi **[207v]** se țin nu numai de Coran, ci şi de tradițiune, ceşti din urmă resping de tot tradițiunea şi acomodă Coranul după părerile lor.

Unii filosofi arabi, (p[er] e[xemplum] *Alidschi* în a sa carte metafisică *Mewakif* sau *Mauakef*) numără 73 de septe filosofice.

Filosofii mai renumiți la arabi au fost: *Abubecr* sau *Tophail, Alfarabi, Algazali, Alkendi, Amidi, Averhoes, Avicenna* sau *Ebn Sina, Dschordschani, Eschaari, Fachreddin, Habru, Nasireddin* şi *Teftasani* (*Krug* Lexicon. V. I. s.v. *Arabische Philo-sophie*).

Notă. Despre filosofia şi filosofii arabi au scris mai mulți, p[er] e[xemplum] *Olai Celsii* historia lingvae et eruditionis arabum, Upsala 1694. *Fabricii* diss. de studio philosophiae Graecae inter arabes, Altdorf 1745. *Solandri* disertatio logica arabum, Upsala 1721. *Renaudoti* de barbaricis Aristotelis librorum versionibus disquisitio (in Fabr. bibl. Gr. T. XII). **[208]**

§ 278. Alkendi [207]

Alkendi s[au] *Alkindi* (Abu Iusuf Ebn Eshak Alkendi) din Basra, de lângă Sinul Prersic, renumit filosof, matematic şi medic din secl. 8 s[au] 9, au viețuit subt califii *Alraschid* şi *Almamun* şi se numără între cei de

întâi filosofi arabi. Arabii înşişi îl numiau simplicemente *filosoful* şi-i mai dau şi alte nume onorifice.

El au comentat mai ales operele lui *Aristotele*, sprecialmente *Organul*. Recomănda matematica, ca pre una propedeutică a filosofiei şi se adopera a regula medicina matematice.

§ 279. Alfarabi [208]

Alfarabi (Abu Nasr Muhammed Ebn Tarchan al Farabi), născut în Balah, provincia Farab. Unul din cei mai de întâi filosofi arabi din secl. 9 carii au studiat filosofia greacă.

Au învățat în Bagdad de la *Johann Mesuch*, unde au întrecut pre toți **[208v]** conşcolarii săi cu talentul şi cu diligența. El au învățat nu numai filosofie, ci şi matematică, fisică, astronomie, astrologie şi medicină. L-au invitat la curțile lor mai mulți principi asiați, supt splendide condițiuni, el însă au respins toate invitările şi au viețuit ca privat, numai pentru ştiență. Au murit la 954.

Scriptele lui sunt logice, fisice, metafisice şi politice, cea mai mare parte comentarie asupra operelor *aristotelice*. Cele logice atât erau de aprețiate, cât îl numiau *al doilea magistru al rațiunii*, după *Aristotele*.

§ 280. Avicena [209]

Avicena (Abu Ali al Nosain s[au] Ibn Sina al Schaiich al Raiis), născut în Bochara, din părinți avuți, au învățat în Bagdad filosofia, medicina şi alchimia, au apucat în grația califului şi la onori, prin una cură fericită a fiiului lui. Au murit, zic unii, la 1050.

Din scriptele lui sunt tipări**[209]**te una parte în Veneția 1523, în 5 vol., şi în particulariu Metaphysica per Bernardinum Venetum, Venet. 1493.

Gravură din sec. al XVI-lea

În aceasta el se ocupă mai ales cu ființa în sine, despre care zice că nu se poate declăra, precum nu se poate declăra nice posibilele, realele şi necesariul. Totuşi, el deducea din conceptul necesariului că ființa necesarie n-are nice una causă, ci că atare ființă e numai una, adecă D-zeu.

§ 281. Algazali [210]

Algazali s[au] *Algazel* (Abu Hamed Muhammed Ebn Muhammed Ebn Achmed al Gazali), născut la 1072 în Tos s[au] Tus, din părinți negutători avuți. Au vieţuit în 11 şi 12 secl., au profesat în Bagdad cu mare aplaus, după aceea însă s-au lăsat de magisteriu, şi-au donat averea pauprerilor şi au călătorit la Mecca. S-au întors iarăşi la Bagdad, unde au murit la 1127.

Acest filosof au fost mai mult **[209v]** sceptic, el combătea cu multă agerime pre filosofii aristotelici şi neoplatonici şi doptrinele lor despre legătura causală, despre emanațiune, substanțialitatea sufletului ş.a. Ca *teolog*, era supranaturalist şi apăra cu multă ardoare doptrina Coranului, despre care zicea că e adevăr nefalibile, precum şi despre miracolii lui *Muhamed* zicea că sunt neîndoite şi universalmente valide argumente despre divina trimitere a profetului. El nu oserva că aci era mare neconsecință şi că nu se putea combina scepticismul cu supranaturalismul.

Notă. Opera în care espune el aceste se numeşte: *Tehafiitol-filasifet*, care înseamnă *destructio philosophorum*, alții însă o interpretă sucesiunea filosofilor.

Au scris şi opere politice, care însă i-au căşunat multe neplăceri, pentru că atacă constituțiunea în vigoare. Unele din aceste au fost arse în public, căci, adecă, şi musulmanii credeau, ca şi creştinii, că această sprecie de refutațiune ar fi cea mai nimerită. **[210]**

§ 282. Abubekr [211]

Abubekr (Ebn Tophail), filosof arab s[au] maur, născut în Corduba în secl. XII, mort în Sevilla, reşedința de atunci a califilor Ispaniei, la 1190.

Acest filosof, fiindcă tatăl său şi-au fost pierdut averea prin tulburări interne, s-au studiat a-şi căuta subsistența prin studiul filosofiei şi al medicinei. Au şi făcut mare progres în amândouă. Între disciplii lui se numără şi *Averhoes* şi *Maimonides*.

Ca filosof se ținea de *eclecticismul* alesandrin, reservându-şi şi libertatea proprie în cugetare.

Opera lui filosofică principală, care s-au conservat, e un roman filosofic subt titlu: *Hai Ebn Yokdan* sau *omul naturei*. În acest roman spune cum au rămas întru una insulă numai un copil, numai una esundare, cum l-au nutrit pre acest copil una cerbă şi cum au crescut copilul **[210v]** afară de societatea oamenilor. Acest fiu al naturei, cu toate aceste, află prea încet, prin a sa cugetare proprie, toate conceptele şi ideiele despre divinitate, despre mund şi despre suflet, mai aşa cum se află aceste şi la neoplatonici şi cum crede în dânsele şi *Abubekr*.

Notă. Philosophus autodidactus Lat. vers. et ed. *Edu. Pococke*, Oxford 1761.

§ 283. Averhoes [212]

Averhoes (Abul Valid Muhammed Ebn Acmed Ebn Muhammed Ebn Roshd), născut în Corduba în secl. XII, unde tatăl său era jude suprem şi mare rabin.

Av[eroes] au învățat la *Abubekr* filosofia, matematica şi medicina, şi-au câştigat nume şi autoritate mare, chiar şi onorile tatâne-său. Au căzut însă în prepus de erese, cât au trebuit să facă prenitență publică la uşa moscheei. Şi-au pierdut posturile şi averea şi vieţuia în mare lipsă în Ispa**[211]**nia, totuşi după aceea au fost rechiemat în Marocco, în posturile sale, unde au murit la 1206 s[au] 1217.

Av[eroes] e cel mai renumit dintre toţi filosofii arabi, cu toate că au urmat propriamente lui *Aristot[el]*, despre care credea că e cel mai mare filosof din antichitate şi filosofia lui unica ştiență adevărată.

Av[eroes] încă au făcut comentarie asupra lui *Aristot[el]*, care atât erau de apreţiate atât de arabi cât şi de creştini, cât îl numiau, derept dânsele, simplicemente *Comenta-torele*, şi pre următorii lui *averhoişti*, ca să-i distingă de *alesandrişti*, carii urmau. lui *Alesandru de Afrodias*. Tot, *Av[eroes]* nu propunea filosofia lui *Ar[istotel]* curată, ci amestecată cu doptrina neoplatonicilor despre emanaţiune.

§ 284. Maimonide [213]

Maimonide (rabbi Moses Ben-Mai**[211v]**mon, de comune: Moses Maimonides), născut la 1131 s[au] 39 în Corduba din Spania, mort la 1205 în Egipet.

Au învățat mai întâi de la tatăl său, în urmă la filosofii *Tofaile* şi *Averhoes*, de aceea îl şi numără între filosofii arabi, cu toate că e evreu şi nice s-au făcut musulman vreuna dată.

Opera lui principală se numeşte: *More Nevochim* s[au] *Nebuchim* (doctor prerplexorum s[au] îndereptătoriul celor rătăciți). Scopul acestei opere au fost a lumina locurile cele oscure ale Vechiului Testament, a ridica dificultăţile ce se ridicau în contra acestuia şi a justifica şi filosofice doptrinele cuprinse în acelaşi, arătând că sunt conformi cu raţiunea.

Esistența lui D-zeu o proba ontologice, cosmologice şi teologice, zi**[212]**cea însă că noi nu putem avea decât numai una cunoştință negativă

despre D-zeu, pentru că fiinţa divină nu se poate determina prin note positive, fiindcă aceste s-ar lua totdeauna de la certe proprietăți ale lucrurilor create şi prin urmare ar însemna mai mult neşte neprerfepţiuni s[au] mărginiri, care nu se pot atribui lui D-zeu, decât pre adevăratele proprietăți ale lui D-zeu.

Totuşi, el zicea că D-zeu e una fiinţă absolut simplă, necorporee, unică in genul său. Respingea doptrina despre eternitatea mundului şi afirma creaţiunea acestuia în timp, din nimică.

Se adoperă a justifica pre D-zeu derept relele ce se tâmplă în lume, zicând că aceste toate ar fi neşte negaţiuni s[au] privaţiuni, ce nu s-ar putea despărți de lucrurile mărginite şi create. Aceasta era una teodicee, şi *M[aimonide]* era un raţiunalist în seclul său, de aceea au şi fost persecutat. **[212v]**

§ 285. Gerbert de Alvern [214]

Gelbert de Alvern (G. de Alverno s[au] Auvergne), mai întâi monach în claustrul *Aurillac*, de la 999. Papă sub nume de *Silvestru II*, mort la 1003.

Din amoare spre ştiență, au ieşit din claustru şi s-au dus în Corduba, unde au învățat de la arabi matematica, astronomia, mecanica şi filosofia aristotelică. Cunoştinţa acestora au rărpândit-o apoi în Francia, unde *Ugone Capret* l-au făcut a[rhi]episcop de *Remi* şi educătoriul fiiului său. Papa *Ioane XV* l-au persecutat. Otone II, împ[ăratul] germ[anilor], l-au făcut educăt[orul] fiiului său, Otone III, iară acesta l-au făcut papă, şi ca papă s-au adoperat a lăți studiul ştiențelor.

Au scris epistole şi una operă filosofică sub titlu *De ratione et ratio***[213]***ne uti*, în care voieşte a arăta, după metafisica lui *Aristotele*, cum se cuvine omului raţiunale a se folosi cu raţiunea.

Acestui papă şi filosof se atribuieşte introducerea numerilor arabici la creştini, aplicarea matematicei şi a dialepticei, spre a deslega şi a

esplica întrebările teologice şi metafisice, şi recunoaşterea espresă că matematica şi dialeptica sunt ştiențe etene şi nemutabili, cu totul nedeprendenți de la autoritate şi arbitrariul omenesc.

§ 286. Alan din Insule [215]

Alan din Insule (Alanus ab insulis s[au] de Ryssel) născ[ut] la 1114, † 1203, filosof, teolog şi preot, monach cistercită din claustrul *Clairvaux*, numit *doctor universalis* pentru învățătura lui, cu care se distingea între con**[213v]**temporanii săi.

Au scris una operă *De arte s[eu] articulus fidei catholicae*, în care se adoperă a arăta cum că adevărul religiunii creştine se uneşte cu filosofia. Combate pre mahomedani şi pre eretici şi zice că doptrinele bisericei catolice să nu se demustre în contra adversarilor prin miracoli şi prin autorități, care n-au nice una valoare înaintea celor neceredincioşi, ci să se demustră prin argumente din rațiune: "Tentavi malitiam (haereticorum et mahometanorum) rationibus impugnare; nam nec miraculorum mihi gratia collata est, nec ad vincendas haereses sufficit autoritates inducere, cum illas haeretici aut prorsus respuant, aut prervertant; probabiles igitur fidei nostrae rationes, quibus prerspicax ingenium vix possit resistere, studiosius ordinari" etc. **[214]**

§ 287. Almaric şi Davide de Dinanto [216]

Almaric (Almaricus, Amalricus, Amauricus) din Bene, în district[ul] de Chartres, poate că au fost de origine maur, ai căruia părinți s[au] el s-au făcut creştini. Au trăit în secl. XII şi XIII, au fost profes[or] de teolog[ie] în Parisii, unde au murit la 1209.

Doptrina lui e *panteistică*, el învață că toate sunt D-zeu şi D-zeu e toate. De aici deducea că creatorele şi creatura sunt tot una, căci D-zeu e esența tuturor lucrurilor şi terminul tuturor, in dânsul se reîntorc toate,

ca să repausese in dânsul nemutate, şi aşa să rămâie toate în dânsul, un individuu şi nemutabile. Ideiele creiă şi se creiă.

"Omnia est Deus et Deus est omnia, creator et creatura idem Deus. Deus sicut fons est et principium ita finis est omnium, quod omnia **[214v]** reversura sint in ipsum, et in eo immutabiliter conquiescant, et ita unum individuum et immutabile permaneant. Deus est essentia omnium creauram et esse omnium; omnia enim esse unum, quod idem est, *ac omnia esse Deum*. Ideae creant et creantur".

Aşa învăța şi *Davide de Dinanto*, filosof scolastic din secl. XII şi XIII, că toate lucrurile au aceeaşi esență şi natură şi întru atâta fac una unitate esențială. Căci, deşi se pot împărți în trei clăşi, adecă: substanțe eterne şi necorporali al cărora principiu e D-zeu, suflete al cărora principiu e mintea şi corpuri al cărora principiu e materia, totuşi aceste principie ar fi adevăr numai unul, căci de n-ar fi unul, atunci el ar trebui să se distin**[215]**gă prin una diferență care ar ridica simplicitatea principielor, prin urmare în fine toate lucrurile şi toate principielor [sic] acelora ar căta să se concentreze întru una unitate, şi aceasta e D-zeu, ca esență a tuturor lucrurilor.

Notă. Aceste doptrine au fost combătute de *Toma de Acin* (Thom. de Aquino O p p. T. VI. i n m a g. s e n t e n t t. l. II, dist. XVII, quaest. I, art. I. O p p. T. IX. C o n t r a g e n t i l e s I, 17) şi de *Albert M[agnul]* (O p p. T. XVII. P. 76). Ele au fost condămnate şi de Conciliul din *Parisii* (1207 şi 1210) şi din *Sens* (1204), apoi de Papa *Onoriu III*, cu bula din 1225. Aceştia au proibit unele opere *aristotelice*.

Sinodul din *Parisii*: "Nec libri *Aristotelis* de naturali et prima philosophia, nec commenta in illos libros legantur Parisiis publice vel secreto". Adecă parisianii de atunci credeau că atari erori s-ar naşte din filosofia **[215v]** lui *Aristotele*, ceea ce nu era, de aceea această filosofie iarăşi au intrat după aceea.

Notă 2. Amauric şi *Dinanto*, când se apărau, făceau acestă distințiune: că *oarecare doptrină poate fi adevărată filosofice şi*

teologice falsă, şi vice versa, teologice adevărată şi filosofice falsă. Acesta au fost eroare din partea lor, care nu-i ajuta nimică la scopul lor, de a împăca libertatea cugetării cu supunerea la autoritatea bisericii. Rațiunea nu poate veni în contradipțiune cu religiunea.

§ 288. Alesandru Alesiu Doctor Irrefragabilis [217]

Alesandru Alesiu (A. Halesius s[au] Alesius), filosof şi teolog scol[asctic] din secl. XIII, la 1230, mort la 1245. S-au ținut tare de filosofia lui *Arist[otel]*, s-au folosit şi de comentatorii lui, mai ales de *Avicenna*. În disputarea asupra obieptelor filosofice urma forma silogis**[216]**tică, şi fiindcă era foarte bun dialeptic şi catolic, i s-au dat predicatul de *Doctor Irrefragabilis*.

Între scriptele lui mai însemnat e *Summa theologiae*, în care comentă şi *Magistrum sententiarum* al lui P. Lombardul.

Alesiu n-au fost originariu, cu toate că au avut mare nume. El a luat, afară de la *Arist[otel]* şi *Avicenna*, multe şi de la *Augustin, Boethiu, Dionisiu Areop[agul], Anselm de Cantuaria* şi de la alții.

§ 289. Guiliem de Arvern [218]

Guiliem de Arvern (G. de Arverno), filosof şi teolog scol[astic] din secl. XIII, mort la 1249, e unul dintre scolasticii cei mai buni, care s-au distins şi cu agerimea minții, şi cu erudițiunea. Cunoştea filosofia arabică a lui *Averhoes, Avicenna, Alfarabi* ş.a., au scris şi latineşte mai curat decât alți scolatici, **[216v]** şi în propunere n-au urmat forma silogistică, ci au propus şi au scris libere.

§ 290. Doptrina lui

Din doptrina lui relevăm determinațiunea asupra *adevărului*.

I. 1) *Adevărul* însemnă lucrul însuşi.

2) Contrariul aparenței.

3) Lucrul neamestecat s[au] nefalsificat.

4) Esența lucrului, care se espune în definițiune.

5) Esența lui D-zeu, cu care comparând pre toate celealalte, sunt numai aparențe.

6) Absența contradipțiunii în concepte şi județe.

Se pare că prin aceasta au voit să însemne diferența între adevărul logic, formale şi ideale şi între adev[ărul] metafizic, materiale s[au] reale. **[217v]**

II. In ultra, învăța că *eternitatea* e diferită de *timp*, căci etern[itatea] e una dată fără de părți şi fără de sucesiune, iară timpul e mutare contiuă, un răsărit şi interit neîncetat (vol. II, p. 645 ss.).

Combătea *fatalismul* şi *doptrina emanațiunii*, adoperându-se a arăta că D-zeu a creat mundul numai prin *cugetul* său, iară D-zeu e simplice şi nedivisibile, cu toate că e pretutindene, prin una sprecie de estindere spirituală, aseminea omnipotente, omniştiu ş.a. (p. 711. 733. 867).

În una carte *De immortalitate animae* (O p p. Vol. I, p. 315 ss.) arată că sufletul e diferit de corp, simplice şi nemuritoriu.

§ 291. Vicențiu de Belovac [219]

Vicențiu de Belov[ac] (V. Bellovacensis s[au] de Beauvais), dominican, educătoriu **[218]** fiilor lui *Ludovic IX* din Francia, mort la 1264.

Au scris una compilațiune enciclopredică a tuturor ştiențelor de atunci, sub titlu: *Speculum doctrinale* s[au] mai pre larg: *Speculum quadruplex, naturale, doctrinale, morale, historiale, in quo totius naturae historia, omnium scientiarum encyclopaedia, moralis philosophiae thesaurus, temporum et actionum humanarum theatrum amplissimum exhibetur* (o p. et stud. theoll. benedd. Duaci 1624. Vol. IV).

Această compilațiune au făcut-o dânsul din toți autorii cunoscuți în acel seclu, din Biblie, clasicii greci şi latini, părinții bisericii, din arabi şi scolastici, ca să arate statul ştiențelor de atunci şi mai ales al teologiei şi al filosofiei.

§ 292. Albert Marele [220]

Albert cel Mare

Albert M[arele] (Alb[ertus] Magnus s[au] de Boll**[218]**städt s[au] A. Groot de B.), născut în *Lauingen* în Suabia la 1193 s[au] 1205, au învățat în *Padua*, s-au făcut dominican şi profesore la Universitatea din *Parisii*, unde au învățat filosofia şi teologia cu mare aplaus, precum şi ca provinciale al ordinei sale, după aceea în Germania.

Acest scolastic au restabilit pre *Aristotele*, care fusese mai de multe ori condămnat de concilie, sinoade şi papi şi scos din şcoale.

A[lbert] avea multe cunoştințe şi despre lucrurile naturali, cât unii credeau despre dânsul că e taumaturg şi fermecătoriu.

Operele lui, cea mai mare parte, sunt comentarie asupra lui *Aristot[el]*, parte asupra obieptelor teologice, p[er] e[xemplum] *Summa theologiae* şi comentariul *In magistrum sententiarum,* apoi despre magie, necromanție, astrologie |I a. **[218v]**

§ 293. Doptrina lui

Filosofia s[au] doptrina lui se poate reduce la următoariele:

1) Căuta să împace pre nominalişti şi realişti, pre cale de mijloc, şi zicând că universalele, în cât se cugetă de sine, e numai în minte, şi aşa se înseamnă cu certe vorbe. El are însă şi una capacitate a se comunica materiei, şi aşa se face obieptiv în lucrurile singualrie, sau a le face pre aceste reali prin a sa prezență în dânsele, ca lucruri de determinată sprecie (de intellectu intelligi opp. T. V. p. 247).

2) Sufletul, zice A[lbert], e un *tot potestativ* (totum potestativum) ad[ică] plin de puteri. El îşi are scaunul său in creeri, aşa cât sensul commune (sensus communis) îşi are scaunul în partea anterioară a creerilor, unde **[219]** concurg nervii celor 5 sensi şi formă organul comune lor. Da îndărătul creerilor anteriori e scaunul fantasiei. În mijlocul creerilor, unde se află căldura cea mai multă spirituală (calidum spirituale), e scaunul înțelesului. În creerii posteriori e scaunul memoriei ş.a.

3) Totuşi sufletul, zice *A[lbert]*, e una substanță unică şi necorporale, prin urmare şi nemuritoarie. Iară l*egătura* sufletului şi a corpului e un spirit volatile, de natura focului (spiritus phantasticus), care aduce la cunoştință formele prercepute cu organele. Chiar această conştiență (conscientia), ce are influență şi asupra voinței, e rațiunea, pre care *Alb[ert]* o numeşte *conservatoarie* s[au] tutrice (synteresis, συντηρησις ; de anim. opp. T. III, p. 140. 166. 186. Coll. T. XVIII, p. 391. 465).

4) În metafisică esplică **[219v]** mai ales conceptele ființei, substanței (pre care o numeşte şi *quidditas*) şi al accidentului, al causei şi efeptului, al materiei şi al formei ş. a. urmând mai mult pre arabii aristotelici.

5) Neagă eternitatea mundului şi inculpă întru aceasta pre *Aristotele* şi pre următorii lui arabi şi neoplatonici, că adecă ar fi contradipțiune a pune eternitatea mundului, când vedem că se nasc lucrurile şi creațiunea

e neapărat a se face în timp (s u m m a t h e o l. V. II, trapt. 13, quaest. 77. Membr. 2).

6) În teologia naturală se adoperă a demustra mai ales esistența lui D-zeu, ca a unei ființe necesarie, în care firea şi esența sunt identice. Despre lucrurile finite zice că sunt făcute de D-zeu *per causationem univocam*, unde adecă causătoriul şi causatul sunt de una finţă, totuşi neagă emanațiunea sufletelor. **[220]**

§ 294. .....

.....

..... **[220v]**

Note

[1] Aceste capitole, dedicate lui Platon, sunt datorate de autor lecturării capitolului despre filosof din lucrarea lui Diogene Laërtios, aşa încât voi folosi cu predominanţă pe acesta în elaborarea notelor; vezi Diogene Laërtios, *Despre viețile şi doctrinele filosofilor*, edit. *Polirom* Iaşi, 1997, pp.128 - 149. Nu mă voi mărgini doar la această lucrare, Bărnuțiu dovedind o bună cunoaştere a dialogurilor, ca şi a lucrărilor lui Cicero şi Seneca.

[2] Ariston, atletul din Argos, după Diogene Laërtios; nu mai este citat decât de Olimpiodor, şi de anonimul autor al unei lucrări *Viața lui Platon*.

[3] Lucrările de specialitate consideră acest fapt ca fiind o legendă. Umerii lați, măreția stilului sau lățimea frunții sunt elementele constitutive ale acestei legende (Leon Robin, *Platon*, edit. Teora, Bucureşti, 1996, p. 11). Porecla de Platon ar fi adoptată chiar de filosof, după remarca profesorului de gimnastică din copilărie (Alexandru Posescu, *Platon. Filosofia dialogurilor*, edit. Ştiințifică, Bucureşti, 1971, p.48).

[4] După Apolodor în 428-427, iar după Neantes, 429-428. Diogene Laërtios foloseşte cronografiile lui Apollodor pentru data naşterii (a 88-a olimpiadă), iar anul morții îl dă după cronografiile lui Neanthes din Cyzic (retor şi istoric din şcoala lui Philiscos, sec.IV î.C.) şi Hermip. Biografia este o problemă, de vreme ce Platon nu a dat nici o indicație asupra vieții sale. Alexandru Posescu menționează lucrările ("în cel mai bun caz de a doua mână") care dau amănunte despre viața lui Platon (*Platon. Filosofia dialogurilor*, pp.47 - 48): Apuleius, *De Platone et de ejus dogmate*; Diogene Laërtios, **Περί βιῶν καὶ γνωμῶν τῶν ἐν φιλοσοφὶᾳ εὐδοκιμησάντων** (*Despre viețile şi doctrinele filosofilor*, Edit. Polirom, Iaşi, 1997); Olimpiodor, **Βίος Πλάτωνος** (*Viața lui Platon*); o lucrare anonimă, **Βίος Πλάτωνος**; Cicero;

Seneca; Filodem, cap. despre Academie, în **Τῶν φιλοσόφων σύνταξις** (fragmente despre spusele filosofilor, din care s-au conservat puține); Cornelius Nepos, cap. despre Dion, în *De viris illustribus*; Strabon, în **Γεωγραφικά** (*Geografia*); Plutarch, cap. despre Dion, în **Βἰοι παράλληλοι** (*Vieți paralele*); Porfir, în cap. despre Platon, din **Φιλοσόφων ἱστορία** (*Istoria filosofilor*); Atenaios, în **Δειπνοσοφισταί** (*Ospățul filosofilor*, edit. Minerva, col. Biblioteca pentru toți, București, 1978). După Robin (*Platon*, pp. 9 - 10), data nașterii lui Platon variază din dorința biografilor de a o asocia cu unele evenimente spectaculare: Thargelion, sărbătoare a lui Apollo în 7 mai, sau, ținând cont de data morții (în anul 348-347 î.C.), atribuirea vârstei de 81 de ani, preferată cifrelor de 80 sau 82 pentru că 81 este pătratul lui 9, cifră care, la rândul ei, este pătratul lui 3, primul număr impar după greci. Sursa lui Robin aici este același Diogene Laërtios. Să amintim ca sursă a lui Diogene Laërtios și pe Favorinus (filosof de orientare sceptică din secolul I d.C., care a trăit la Roma) cu lucrările **Ἀπομνημονεύματα** (*Amintiri*, cel puțin 5 cărți), **Παντοδαπὴ ἱστορία** (*Istorii felurite*, cel puțin 8 cărți).

[5] Ultimul rege al Atenei, după legendă: Codros. Marile familii aristocrate ateniene aveau obiceiul de a-și atribui origine divină. Pe linia descendenților, Codros ar urmașul unui nepot al lui Poseidon.

[6] Perictione, sau Potone, după Diogene Laërtius; mai verosimil ar fi să spunem că Potone a fost numele surorii mai mici a lui Platon. Frații săi mai mari au fost Adeimantus și Glaucon, iar sora mai mică - Potone.

[7] Dacă dinspre partea tatălui arborele genealogic este spectaculos, dinspre partea mamei el este mai bine stabilit, și nu e lipsit de o anumită importanță: Perictione a fost fiica lui Critias (protagonistul dialogurilor *Timaios* și *Critias*), care avea un străbun prieten cu Solon (Dropides), sau după unii, chiar pe Solon însuși; totodată, ea e vară cu Critias și

soră cu Charmides. După înfrângerea definitivă a Atenei în *Războiul Peloponesiac*, Sparta a instaurat un guvern oligarhic la Atena în 404 î.C., cunoscut sub numele de *Tirania celor Treizeci*. Acesta a durat opt luni, iar Critias a fost unul dintre cei mai extremiști membri ai lui, chiar șeful acestuia. Charmides a fost unul dintre cei *Unsprezece*, adică comisarii instituiți în Pireu. Din păcate, au contribuit direct la moartea lui Socrate, încercând să-l implice pe acesta din urmă în arestarea lui Leon din Salamina. Trebuie reținut faptul că Platon provine dintr-o familie aristocratică ateniană cu o istorie bogată a conexiunilor politice, incluzând relații îndepărtate cu Solon și Pisistrate, întrucât ne dăm seama că el era destinat unei cariere politice. Dar din motivele menționate, aceasta era destinată eșecului.

[8] Zeul grec este Poseidon, Neptun fiind numit la romani, care au preluat zeitățile grecești.

[9] Diogene Laërtios, cap. despre Platon, V. Prima parte a pregătirii unui tânăr aristocrat atenian se numește **μουσική**, adică tot ceea ce privește muzele, literatura, filosofia, istoria, poezia, muzica, etc., iar a doua parte este **γυμναστική**, adică educația fizică.

[10] Diogene Laërtios, VI. Nu există însă certitudinea acestui fapt. Probabil, biografii l-au atribuit lui Platon din dorința de a se explica stilul dialogurilor.

[11] Mai întâi a încercat unele versificări de care a fost nemulțumit, comparându-le cu epopeele homerice, iar apoi și-a încercat talentul în arta dramatică, scriind unele piese de teatru. Dar, în momentul în care asista la repetițiile actorilor, s-a întâlnit cu Socrate, care l-a determinat să renunțe. Vezi Diogene Laërtios, VI, VII. O interpretare nu poate fi influențată decât de concepția lui Platon asupra poeților,

așa cum o observăm în Republica; probabil Socrate îi va fi spus că lucrurile nu merg bine în mândra Atenă, iar poezia şi teatrul e o cale spre minciună, iar virtutea nu poate fi descrisă în astfel de încercări. Se poate ca Socrate să-i fi subliniat şi vanitatea doctrinelor asupra naşterii şi alcătuirii universului, subiecte predilecte în "dramaturgia" acelui timp; Socrate începuse şi el ca filosof al naturii, renunțând în favoarea doctrinei etice.

[12] Un autor tragic prezenta la un concurs o trilogie tragică, urmată de o a patra piesă, o dramă satirică.

[13] Aristotel (*Metaph.* A6, 987a) spune că Platon ar fi fost elevul heracliteanului Cratylos, înainte de a pătrunde în cercul socratic.

[14] Cratylos din Theba, discipol al lui Heraclit. Mărturia lui Aristotel nu se potriveşte cu cea a lui Diogene Laërtios în ceea ce priveşte întâietatea lui Socrate sau cea a lui Cratylos, vezi lucrarea celui din urmă, cartea a III-a, VIII, şi *Metafizica* aristotelică, A6, 987a. Cratylos a denaturat însă principalele idei ale lui Heraclit, fiind socotit de unii chiar sofist. La afirmația lui Heraclit că nu te poți cufunda de două ori în acelaşi râu, Cratylos replica că nu poți să te cufunzi nici măcar odată. Platon va dedica un dialog teoriei despre limbă şi originea ei ce va purta numele acestui heracliteean.

[15] Hermogenes din Atena, menționat de Platon în *Phaidon*, 59 b şi *Cratylos*; pare-se că a fost discipol al lui Parmenide. Bărnuțiu preia din lucrarea lui Diogene Laërtios, cartea a III-a, 6. După Olimpiodor, Platon ar fi primit lecții tocmai de la Parmenide; faptul este aproape imposibil cronologic.

[16] Hermip din Smyrna, zis Callimahianul, scriitor erudit spre finele secolului al III-lea î.C. A scris o lucrare intitulată *Viețile*.

[17] Una din dezamăgirile lui Platon.

[18] Platon va scrie primele dialoguri în apărarea memoriei maestrului său. Socrate va fi, cu excepția a foarte puține dialoguri, protagonist. După Platon, Socrate a reprezentat prototipul cetățeanului ideal.

[19] Socrate a murit în 399 î.C. Platon nu a fost martor la aceasta, nesuportând să vadă imaginea maestrului său, aşteptând moartea. În *Phaidon*, Platon subliniază: "Platon era, pare-se, bolnav".

[20] După unii analişti ai platonismului, nu a existat un pericol real asupra discipolilor lui Socrate, după ce acesta din urmă fusese acuzat. Totuşi mulți dintre discipoli au preferat să se îndrepte către Megara, unde Atena nu avea putere şi unde se găsea şcoala socraticului Euclid. Platon a rămas acolo aproximativ trei ani, fără să fi fost cu adevărat influențat de amestecul de eleatism şi socratism existent în şcoală..

[21] Există capitolul 101 în volumul I al acestui curs, dedicat lui Euclid şi şcolii lui.

[22] Îi este dedicat paragraful III din capitolul 65, în volumul I.

[23] Eudoxus din Cnidos, cel de care se leagă rezolvarea problemei cubului, numită "din Delos". Se atribuie şi lui Platon această rezolvare. Plutarch (*De genio Socratis*, 7, 579 a) pare a susține aceasta. Lui Eudoxus îi este dedicat paragraful V din capitolul 65, în volumul I.

[24] Timaios din Locri.

[25] Platon a vizitat cel mai probabil Egiptul, Cirene, Italia sudică, Sicilia, în ordinea aceasta. Platon a vândut o cantitate de ulei provenită din livezile

sale de măslini (după Robin), acoperindu - şi cheltuielile. Egiptul, prima destinație, era o tentație dacă era posibil să se întâlnească cu reprezentanți ai tagmei preoților de acolo. Apoi s-a întâlnit la Cyrene cu Theodorus, Aristip şi Cleombrotos, şi la Tarent cu Archytas. Sicilia, ultimul popas, a avut relevanță asupra biografiei lui Platon. Întâlnirile cu Dionysios cel bătrân şi cu Dion, cumnatul său, au avut efecte diferite. Dion l-a impresionat pe Platon, pe când Dionysios a ajuns să-l vândă ca şi sclav pe filosof.

[26] Cele mai importante rezultate în matematică în secolul 4 î.C. au fost găsite de prietenii sau pupilii lui Platon. Secțiunile conice au fost studiate cu intensitate în Academie, iar descoperitorii lor au fost apropiați de Platon; posibil ca şi Theaitetos, creatorul geometriei solidelor, să fi fost membru al Academiei. Eudoxus din Cnidus-autorul doctrinei proporțiilor aşa cum se găseşte în elementele lui Euclid, inventatorul unei metode de calcula ariile şi volumelor figurilor curbilinii, propunătorul schemei astronomice a sferelor concentrice-adoptată de Aristotel-a venit de la şcoala din Cyzicus la Atena pentru a colabora cu Platon şi a fost conducătorul Academiei pe perioada unei călătorii a lui Platon. Archytas, inventatorul mecanicii, a fost prieten şi corespondent al lui Platon.

[27] Platon a fundat Academia pe la 387 î.C., ca şi instituție în care să fie promovate cercetarea ştiințifică şi învățământul. El a prezidat-o tot restul vieții, lăsând conducerea ei doar temporar, pe durata călătoriilor în Siracuza. Platon a murit în cca. 347 î.C., lăsând Academia lui Speusippus, care îi era nepot de soră. Analiştii specializați în filosofia politică susțin, nu fără temei, că Academia a servit doar unui tip de învățământ, cel pentru o carieră politică. Unii discipoli ai lui Platon au recurs la asasinate, cum ar fi cel al lui Dion, fapt incert însă. Academia a servit drept model pentru instituțiile de învățământ superior, până când mitul ei a fost distrus de împăratul Iustinian în 529 d.C., adică peste o mie de ani.

[28] Adoptând modelul inscripției de pe frontispiciul oracolului din Delphi, Platon a pus inscripția următoare: "Să nu intre cine nu e geometru". Cea mai bună explicație ar fi "cel ce nu poate să admire formele geometrice". Platon agrea matematicile ca propedeutică, ele nu puteau oferi modelul pentru dialog, adică dialectica e mai importantă decât examinarea matematică, ce se opreşte întotdeauna la ipoteză. Nici una din celelalte ştiințe nu erau neglijate în Academie. Speusip, nepotul şi succesorul lui Platon, a fost un scriitor prolific în istoria naturală; lucrările de biologie ale lui Aristotel erau începute în Academie şi apărute imediat după moartea lui Platon. Activitatea Academiei în jurisprudență şi practică legislativă se observă în mărturiile lui Plutarch: Platon l-a trimis pe Aristonym la arcadieni, Phormion la Elis, Menedem la Pyrrha. Eudoxus şi Aristotel au scris legi pentru Cnidus şi Stagira. Alexandru a folosit sfaturile lui Xenocrate în conducerea Imperiului; Xenocrate a fost trimis în coloniile asiatice greceşti.

[29] Mai precis, în 401 î.C. începe expediția lui Cyrus cel tânăr împotriva fratelui său Artaxerxes.

[30] Dion din Siracuza, cumnatul lui Dionysios cel Bătrân şi unchiul lui Dionysios cel tânăr. A fost discipol şi prieten apropiat lui Platon, reprezentând unul din motivele pentru care Platon a făcut călătoriile în Sicilia. A dorit la un moment dat să preia puterea. Eşuând, a fost exilat şi a pierdut toată averea în favoarea lui Dionysios cel Tânăr. A murit asasinat de unul dintre discipolii lui Platon cu vreo opt ani înaintea morții lui Platon.

[31] Dionysios din Siracuza, fiul lui Hermocrates, tatăl lui Dionysios cel tânăr. A fost tiran al Siracuzei între 405 şi 368/367 î.C.

[32] Anniceris din Cyrene, filosof din şcoala lui Aristip, fondând o sectă a şcolii cirenaice. Vezi cap. 114 din volumul I al acestui curs.

[33] Unele surse spun că Anniceris a refuzat banii pe care amicii lui Platon şi Platon însuşi i-au adunat pentru a plăti datoria. În acest caz, Platon a cumpărat grădinile lui Academos (Hecadem) cu cele 20 sau 30 de mine, şi a înfiinţat această instituţie numită după numele deformat al eroului grec.

[34] Academia nu era singura şcoală în Atena. Ea rivaliza cu cea a lui Isocrate. Acesta din urmă era prieten cu Platon la început, însă amândoi vor începe a ataca doctrina celuilalt după fondarea Academiei.

[35] Personaj confuz sau citat poate greşit de Bărnuțiu, acordând încredere unei surse. Poate fi vorba de generalul atenian Timotheos, figură proeminentă în istoria Atenei între 378 şi 355. Ştim că acesta era pupilul lui Isocrate, conducătorul unei şcoli rivale Academiei, şi deci mai puțin apropiat lui Platon. Timotheos a fost fiul generalului Conon şi a fost comandant în războiul contra Spartei. I-a câştigat pe acarnanieni şi pe molossieni ca aliați, capturând apoi Corcyra şi învingând Sparta în bătălia navală în marea Alyziei (Acarnania). Mai este un personaj, Timotheos, istoric, autor al unei lucrări, *Viețile*, despre care nu cunoaştem nimic, doar e citat de Diogene Laërtios; acesta se pare că a trăit mai târziu. Înclin să cred că Bărnuțiu vorbeşte de generalul Timotheos.

[36] Phocion (*cca.* 402 - 318 î.C.), general şi om de stat atenian, virtualul conducător al Atenei între 322 şi 318. Phocion a fost pupilul lui Platon şi prietenul intim al lui Xenocrate. După ce a servit ca mercenar în Persia, a încercat să sprijine eforturile Atenei de a-şi păstra independența în fața Macedoniei. În 348 a reuşit să evite faptul ca forțele ateniene să piardă împotriva aliaților lui Filip al II-lea în Eubeea. A ajutat Megara (343) şi Bizanțul (340) contra lui Filip, dar a acceptat apoi relațiile cu macedonenii. După moartea lui Alexandru cel Mare în 323, a intrat în Războiul Lamian. Din păcate, a fost

acuzat de trădare de către atenieni. Mai târziu i s-a ridicat o statuie şi i s-au adus omagii.

[37] Hyperides (390 - 322 î.C.), orator atenian ce s-a manifestat cu deosebire în Războiul Lamian (323 î.C.), ultima încercare de apărare împotriva dominației macedonene. Membru al unei familii bogate, Hiperide a fost pupil atât lui Platon cât şi lui Isocrate. A început ca şi scriitor de discursuri juridice. L-a avut ca adversar pe Demosthene, între 346 şi 324, şi a fost unul dintre cei zece acuzatori ai acestuia din urmă (323 î.C.). Hiperide a fost prins şi executat de către generalul atenian Antipater, în Thessalia. I s-au atribuit 77 discursuri, din care au supraviețuit timpului 6: "Contra Filipizilor" (336 - 335), "Pentru Lycophron" (333), "Pentru Euxenippus" (*cca.* 330), "Contra lui Athenogenes" (330), "Contra lui Demosthenes" (323), şi un discurs funerar (322).

[38] Demostene sau Demosthenes (384 î.C., Atena-oct. 12, 322 î.C., Calauria, Argolis), celebru om de stat atenian, recunoscut drept cel mai mare orator al Greciei antice, adversar neînduplecat al lui Filip al II-lea şi al fiului său, Alexandru cel Mare. Campania oratorică împotriva lui Filip s-a materializat prin discursurile numite *Filipice*. Demostene a fost fiul unui făurar de săbii bogat. Moartea tatălui său pe când a avut 7 ani l-a pus în pericolul de a fi ucis de către cei care-i păstrau averea. Gardianul Aphobus l-a scăpat şi l-a pregătit în gimnastică şi oratorie. Plutarch, în ale sale *Vieți paralele*, vorbeşte de defectul său de vorbire, "o pronunție nearticulată şi bâlbâită"; defectul va fi atenuat de o voință puternică. Despre soarta lui am vorbit deja în nota anterioară. Werner Jaeger are o monografie *Demostene. Originea şi dezvoltarea politicii sale* (1938, reluată în 1977). Discursul cel mai cunoscut a fost *Despre coroană*.

[39] Platon a adoptat modelul pitagoreic de a-şi împărți elevii în două clase, dar acest fapt are explicații şi din altceva decât considerentele

pedagogice. Platon pregătea pe unii dintre discipolii lui pentru scopul dorit, ceea ce înseamnă că îi alegea în funcție de poziția favorizată în locul de unde proveneau.

[40] A doua călătorie are scopul precizat în nota următoare. A treia oară Platon va merge ca să-l împace pe Dion cu Dionysios. Dion, exilat şi deposedat de bunuri, frecventa cursuri ținute în Academie. Eşecul cererii de împăcare îl va determina pe Platon să renunțe la orice încercare de a mai crea regele - filosof.

[41] După moartea lui Dionysios I în 367, Dion a avut ideea de a chema pe Platon în Siracuza ca tutore al lui Dionysios al II-lea. Platon nu era încântat de această propunere; dar Dion şi Archytas au insistat. Planul era ca Platon să-l instruiască pe Dionysios cel tânăr în ştiință şi filosofie şi să-l pregătească pentru conducerea Siracuzei şi respingerea controlului Cartaginei asupra Siciliei. Dar Dionysios nu s-a ridicat la înălțimea aşteptărilor, parte pentru că acesta îl invidia pe Dion. Platon a plătit cu prizonieratul această lungă vizită în Sicilia (361 - 360). Dion va căpăta tronul Siracuzei prin lovitura din 357, dar a fost asasinat în 354.

[42] Anul morții oscilează: 348 sau 347 î.C. Vârsta lui Platon e nesigură (vezi notele anterioare).

[43] Are un capitol dedicat, după ce Bărnuțiu încheie de prezentat filosofia lui Platon.

[44] Potone, sora mai mică a lui Platon.

[45] Cartier al Atenei, în acea vreme.

[46] Activitatea literară a lui Platon se întinde pe durata celei mai mari părți din viața sa. *Apologia*, considerată ca fiind primul dialog, a fost scrisă probabil în 380 î.C., iar *Legile* a fost lucrarea cea mai târzie pentru că, după tradiție, Platon a murit înainte să-i dea forma finală.

[47] Forma actuală a dialogurilor o datorăm foarte mult filologilor sau filosofilor din Evul Mediu. Planează serioase rețineri asupra autenticității unor dialoguri sau a unor pasaje din dialoguri recunoscute ca autentice.

[48] Foarte apreciate sunt, pe lângă dialoguri, *Scrisorile*, în care avem o seric de amănunte asupra vieții lui Platon însuşi. Nu au scăpat de suspiciunea de lipsă de autenticitate. Însă alte scrieri decât dialogurile nu ne oferă gândurile filosofului Platon, ci doar ale omului Platon. Este interesant să ne întrebăm pentru filosofia platoniciană: "*De ce a scris Platon numai dialoguri?*". Acesta este, dealtfel, şi titlul unui articol al profesorului V. Muscă, în "*Studia Universitatis Babeş - Bolyai. Philosophia*" nr.2, 1990. În cea de a şaptea *Scrisoare*, el a opus impactul pe care-l pot avea lucrările scrise asupra celorlalți cu acela al contactului direct cu gândirea lor, şi a dat un verdict nefavorabil rolului unei lucrări scrise. Platon a pus un verdict similar în gura lui Socrate în *Phaidros* (vezi şi Al. Posescu, *Platon. Filosofia dialogurilor*, pp. 67-70). Probabil că el a scris dialoguri pentru motivul de a educa pe cei pe care nu-i avea în Academie, şi nu în ultimul rând, pentru a-l reabilita pe Socrate.

[49] Diogene Laërtios consideră pe Platon descoperitorul genului dialogului în filosofie - vezi Cartea a III-a, 48. Tot acolo, Diogene prezintă şi alte concepții: Aristotel credea că inventatorul acestei metode este Alexamenos din Styra sau din Teos (după Aristotel, *Despre poeți*, citat de Favorinus), sau alții îl numeau pe Zenon ca fiind primul care a scris dialoguri. Prin ale sale ἀπορίαι, Zenon poate fi considerat inventatorul dialecticii, dar nu este cert dacă a scris dialoguri. Tot în pasajul 48, Diogene

defineşte dialogul ca fiind un discurs format din întrebări şi răspunsuri asupra unor chestiuni filosofice sau politice, cu respectarea caracterului persoanelor care vorbesc şi felului lor de a vorbi. Dialectica e arta de a vorbi, de a conduce un dialog prin apărarea unei teze sau combaterea ei.

[50] După nota aferentă acestui pasaj din Diogene Laërtios (Cartea a III-a, 37), Aram Frenkian spune că nu se poate identifica unde a spus Aristotel acest lucru (Diogene Laërtios, Cartea a III-a, 37, pg.135).

[51] Raţiunea pe care a avut-o Platon în a utiliza miturile poate fi înţeleasă consultându-se volumul *Miturile lui Platon*, edit. Humanitas, Bucureşti, seria *Antologiile Humanitas*, 1996.

[52] Bărnuțiu va prezenta patru clasificări ale dialogurilor. Deoarece nu există vreun argument serios că Platon a început să scrie având un sistem pe deplin dezvoltat, ordinea în care au fost scrise dialogurile are o deosebită importanţă. Putem afirma că acea concepţie platoniciană manifestă în primele scrieri, se schimbă de-a lungul întregii activităţi filosofice a lui Platon. Ajutor ne-a fost oferit chiar de Platon însuşi, apoi de Aristotel. Platon a stabilit o legătură între *Sofistul* şi *Omul Politic*, pe de o parte, şi *Theaitetos*, ca şi cum discuţia ar începe de acolo unde se sfârşise. Aristotel pune *Legile* după *Republica*.

Clasificările vor începe cu adevărat mai târziu. Ca să dăm un exemplu, după scolastici *Sofistul*, *Omul Politic*, *Philebos*, *Timaios* (şi *Critias*), *Legile* formează un grup distinct, pe baza criteriului lingvistic, orientat spre sfârşitul vieţii lui Platon. Întregul grup trebuie să fi fost mai târziu scris decât *Sofistul*, care este considerat ca fiind continuare a dialogului *Theaitetos*. Deoarece *Theaitetos* evocă moartea eminentului matematician (probabil în 369 a.C.), putem fixa dialogul în cca. 368, în ajunul plecării lui Platon către Siracuza. Grupul dialogurilor timpurii este creditat ca sfârşind cu *Theaitetos* şi încheiat practic ca

înţeles de *Parmenide*. *Banchetul*, *Fedon* şi *Republica* (şi probabil *Protagora*), erau considerate ca fiind punctul culminant al acestei perioade.

[53] Thrasyllos, gramatician şi astrolog. A trăit la curţile din Rhodos şi Roma (pe vremea lui Tiberius). A murit pe la 36 d.C.

[54] Nu putem crede că Platon s-a gândit vreodată să-şi scrie dialogurile după metoda tetralogiei în teatru (o trilogie tragică urmată de o dramă satirică). Dealtfel, Diogene Laërtios nu este nici el de acord cu această idee a lui Thrasyllos.

[55] Diogene Laërtios afirmă că Thrasyllos credea că dialogurile sunt în număr de cincizeci şi şase, dacă considerăm că *Republica* şi *Legile* sunt împărţite (prima în zece cărţi, a doua în douăsprezece). Dar, dacă le luăm ca fiind o singură lucrare (fiecare în parte), avem nouă tetralogii. De asemeni, Thrasyllos dă două titluri: unul de la numele interlocutorului, celălalt din subiect (pentru numele provenit după subiect vezi Cartea a III-a, 57 - 61).

[56] Formal, aceste importante dialoguri, *Sofistul* şi *Omul politic*, sunt strâns legate, ambele pornind de la natura definiţiei. Obiectul dialogului *Sofistul* este logic şi metafizic; încearcă să explice adevărata natură a predicaţiei negative, sau negaţia că ceva este într-un anume fel. Obiectul dialogului *Omul Politic* este de a considera meritele a două forme opuse de guvernare, cea personală şi constituţionalismul, şi de a o încuraja pe a doua, prin forma particulară de monarhie limitată. Deci un dialog vrea să pună bazele fundamentelor tuturor subsecvenţilor logici, celălalt dialog a tuturor celor constituţionali. O a doua propunere este aceea de a ilustra valoarea unei clasificări atente ca bază a definiţiei ştiinţifice.

[57] După Diogene Laërtios (Cartea a III-a, 61 şi 62), gramaticianul Aristophanes (din Byzantion, cca. 250 - 180 î.C., urmaş al lui Eratostene la conducerea bibliotecii din Alexandria) a pus unele dialoguri pe trilogii (cinci la număr, deci 15 dialoguri), restul fiind luat fiecare separat. Nu este fericită nici această împărțire.

[58] Diogene Laërtios ne-a comunicat şi o listă de dialoguri apocrife: *Midon*, sau *Crescătorul de cai*, *Eryxias*, sau *Erasistratos*, *Alcyion*, *Acephalii*, sau *Sisyphos*, *Axiochos*, *Feacienii*, *Demodocos*, *Chelidon*, *Hebdomada*, *Epimenide* (vezi Cartea a III-a, 62). *Midon*, *Feacienii*, *Chelidon*, *Hebdomada* (Ziua a şaptea), *Epimenide* nu s-au păstrat.

[59] Sunt prezentate astfel domeniile filosofiei: logica (sau canonica, la Epicur), fizica (filosofia naturii) şi etica. Clasificarea pare a proveni de la Xenocrate şi a rămas pe timpul epicureilor şi stoicilor. Se mai considera şi partea teoretică a filosofiei (θεωρητιχή), cea practică (πραχτιχή), şi, uneori, cea făuritoare a activității umane (ποιητιχή).

[60] Prima ediție a textului grec aparține lui Aldus Manuce, care a apărut la Veneția, treizeci de ani mai târziu decât textul latin al lui Marsilio Ficino în 1483-1484.

[61] Ediția renascentistă a operei lui Platon (în limba latină) a fost publicată la Geneva (L. Robin dă ca oraş Lyon-ul, în *Platon*, Teora, Bucureşti, p. 37) în 1578 de tipograful şi umanistul Henri Estienne (1528-1598), cunoscut ca sub numele latinizat: Stephanus. Această ediție celebră (şi prin faptul că a dat numerotarea existentă azi în dialogurile platoniciene) a avut trei volume, care a avut numerotarea începând de la sfârşitul precedentului volum. Textul era situat în două coloane, la stânga textul în greacă, iar la dreapta cel în latină (de Jean de Serres). Între coloane erau situate litere de la a la e ce împărțeau coloana în cinci părți.

Volumul I: *Euthyphron* (2a - 16a), *Apologia* (17a - 42a), *Criton* (43a - 54e), *Phaidon* (57a - 118a), *Theages* (121a - 131a), *Rivalii* (132a - 139a), *Theaitetos* (142a - 210d), *Sofistul* (216a - 268b), *Euthydem* (271a - 307c), *Protagora* (309a - 362a), *Hippias Minor* (363a - 376c), *Cratylos* (383a - 440e), *Gorgias* (447a - 527e), *Ion* (530a - 542b)

Volumul II: *Philebos* (11a - 67b), *Menon* (70a - 100b), *Alcibiade* (103a - 135e), *Alcibiade II* (138a - 151c), *Charmide* (153a - 176d), *Laches* (178a - 201c), *Lysis* (203a - 223b), *Hipparcus* (225a - 232c), *Menexenos* (234a - 249e), *Omul politic* (257a - 311c), *Minos* (313a - 321d), *Philebos* (327a - 621d), *Legile* (624a - 969d), *Epinomis* (973a - 992e)

Volumul III: *Timaios* (17a - 92c), *Critias* (106a - 121c), *Parmenide* (126a - 166c), *Banchetul* (172a - 223d), *Phaidros* (227a - 279c), *Hippias Major* (281a - 304e), *Scrisoarea I* (309a - 310b), *Scrisoarea II* (310b - 315a), *Scrisoarea III* (315a - 319e), *Scrisoarea IV* (320a - 321c), *Scrisoarea V* (321c - 322c), *Scrisoarea VI* (322c - 323d), *Scrisoarea VII* (323d - 352a), *Scrisoarea VIII* (352b - 357d), *Scrisoarea IX* (357d - 358b), *Scrisoarea X* (358b - 358c), *Scrisoarea XI* (358d - 359c), *Scrisoarea XII* (359c - 359e), *Scrisoarea XIII* (360a - 363e), *Axioch* (364a - 372a), *Despre Dreptate* (372a - 375d), *Despre Virtute* (376a - 379d), *Demodocus* (380a - 386b), *Sisyphus* (387b - 391d), *Eryxias* (392a - 406a), *Clitophon* (406a - 410e), *Definiții* (411a - 416a).

[62] Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher (1768-1834), teolog şi filosof german, principalul reprezentant al romantismului religios. Adversar al lui Fichte şi Hegel, ca şi al iluminismului, Schleiermacher cultivă preferința romantică pentru activitate în scopul fundamentării teologiei protestante. De exemplu, simțind că poziția lui Hegel l-ar putea afecta, Schleiermacher a încercat să împiedice, ca rector, intrarea lui Hegel în Academia din Berlin. Despre această relație vezi monografia *Hegel* a lui Franz Wiedmann, Teora, 1998, pp.69-73. Opere: *Cuvântări asupra*

religiei (1799), *Monologuri* (1800), *Principiile unei critici a doctrinei anterioare a moravurilor* (1803), *Schiță a unui sistem al doctrinei moravurilor* (1835), *Dialectica* (1839), *Compendiu de etică filosofică* (1841), ultimele trei postum.

[63] Schleiermacher preia o idee asemănătoare de la Tennemann (L. Robin, *Platon*, pg.37), susținând că baza clasificării dialogurilor trebuie căutată în însăși evoluția gândirii platoniciene.

[64] Traduceri în germană realizate între 1804 și 1810.

[65] Ast, Friedrich (1778-1841), probabil profesor în München.

[66] Mai are o lucrare, care aproape sigur nu era cunoscută de Bărnuțiu: Ast, (George Anton) Friedrich, *Lexicon platonicum sive Vocum platonicarum index* (3 vol., 1835-38)ss.

[67] Lipsesc din atenția autorului *Apologia lui Socrate* și *Menon*, primul probabil pentru că nu e teoretic, iar al doilea pentru că pregătește dialogurile următoare.

[68] *Protagora*, sau despre sofiști, dialog etic. Nu se poate aprecia data la care a fost scris; probabil nu mai târziu de 380 î.C. Acest dialog poartă încă relația dintre Socrate și Platon așa cum ne apare ea în primele dialoguri, zise socratice, și îl opune pe Socrate sofiștilor. Totuși maniera de a trata subiectul existent l-ar prezenta drept unul din dialogurile de maturitate.

[69] *Phaidros*, sau despre frumos, dialog etic. Autenticitatea sa nu este pusă sub îndoială. După Schleiermacher, *Phaidros* este prima scriere a lui Platon, preluând o tradiție antică, cum ar fi Diogene Laërtios, Hermeias, Olympiodor. Dar cercetătorii secolului XX au arătat că această opinie

nu se susține în nici un fel. Astăzi se crede că dialogul face trecerea dintre perioada de maturitate și scrierile de bătrânețe.

[70] *Gorgias*, sau despre retorică, dialog etic. Probabil a fost scris înainte de prima călătorie în Sicilia, ca reacție contra defăimătorilor lui Socrate, cum era sofistul Polycratos.

[71] *Phaidon*, sau despre [nemurirea] sufletului, dialog etic. Autenticitatea dialogului nu a fost contestată. Grupul *Cratylos - Phaidon - Symposion* făcea parte din perioada de tinerețe, situată la sfârșitul acesteia, făcând trecerea la perioada de maturitate. Cel mai probabil, *Phaidon* a fost scris în jurul anului 386 î.C.

[72] *Theaithetos*, sau despre cunoaștere, dialog în perioada numită a "crizei Ideilor", probabil situat după *Parmenide*. Prologul menționează unele lupte care au avut loc în Corint, cel mai probabil în 369 î.C. Acestea ne determină să presupunem că a fost scris în jurul anilor 360. Are o deosebită afinitate cu *Parmenide* - în Theaitetos este punerea problemei din *Parmenide*, dar sub aspect epistemologic, nu ontologic.

[73] *Sofistul*, sau despre ceea ce ființează, dialog logic. Este probabil scris în jurul lui 364 î.C., între a doua și a treia călătorie a lui Platon în Sicilia. Autencitatea sa nu poate fi pusă sub îndoială. Este unul dintre cele mai bine articulate dialoguri platoniciene.

[74] *Omul Politic*, sau despre regalitate, dialog logic. Este necontestat în privința autenticității, dar nu poate fi ușor datat. E scris cel mai probabil între 360 și 357 î.C.

[75] *Parmenide*, sau despre Idei, dialog din perioada "crizei Ideilor", perioada de maturitate a creației platoniciene. S-ar părea că acest dialog este scris

după *Phaidon*, *Phaidros*, *Cratylos*, *Symposion*, *Republica*. Nu se cunoaşte exact situarea cronologică în raport cu *Theaitetos* şi cu *Sofistul*.

[76] *Cratylos*, sau despre justeţea numelor (despre raportul dintre limbaj şi gândire).

[77] *Philebos*, sau despre plăcere, dialog etic. Philebos este un presonaj care este cel mai probabil imaginar. Autenticitatea dialogului nu e pusă la îndoială, ca şi perioada în care a fost scris: el aparţine ultimei perioade a creaţiei platoniciene.

[78] *Banchetu*l, sau despre iubire, dialog etic. E scris probabil ca Platon să-l fi compus în perioada 384-379 î.C. Este ulterior *Republicii* şi lui *Phaidon*, şi anterior lui *Phaidros*. Banchetul din dialog are probabil loc în 416, iar povestirea lui de către Apolodor în 404.

[79] Autencitatea dialogului nu a fost pusă la îndoială. În privinţa compunerii, se poate spune că el ar fi fost scris în etape. După o observaţie făcută de Platon în 540 a, că filosoful deplin trebuie să aibă 50 de ani, se presupune că el a fost conturat de Platon când a avut 50 de ani. Cartea I are forma dialogurilor din perioada socratică. "Cina de la Cephalos" este asociată de A. Taylor cu procesiunea în cinstea zeiţei Bendis organizată în Pireu pe la 422-421 î.C. Vezi şi *Platon. Opere*, vol.V, edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, pp.17-18 (despre titlul şi subtitlul lucrării vezi pp.19-20).

[80] *Timaios* şi *Critias* par a fi primele dialoguri ale unei trilogii neterminate. Autenticitatea indiscutabilă a dialogului *Timaios* a atras-o şi pe cea a dialogului *Critias*, deoarece sunt strâns legate. În general s-a crezut că *Timaios*, *Critias* şi *Legile* sunt ultimele scrieri ale lui Platon. Timaios este posibil să fi fost un filosof

pitagoreic obscur, originar din Locri. Despre Critias vezi o notă la începutul capitolului despre Platon.

[81] *Protagoras* dă cea mai completă prezentare a principiilor etice ale lui Socrate. În dialog, Socrate îl întâlneşte pe eminentul sofist Protagora. Acesta se prezintă drept profesor ce învaţă ce este Binele, adică prudenţa şi bunele sfaturi cu privire la viaţa de familie şi în cetate. Dar virtutea predată de Protagora nu este ştiinţă, ci exersarea unor abilităţi. În plus, virtutea este una, nu mai multe. Acele multe virtuţi pe care le înşiră Protagora sunt virtuţi particulare, nu virtutea în general. Această virtute poate fi învăţată?

[82] E vorba în dezbatere de treptele ierarhiei frumosului, pe care sufletul trebuie să le parcurgă ca să ajungă la Ideea de Frumos. După Platon, sufletul nemuritor este căzut în lume într-un corp, iar frumosul este acela care trezeşte în suflet nostalgia existenţei ideale contemplate odinioară.

[83] *Phaidon* ne redă scena de dinaintea morţii lui Socrate. Acesta, înconjurat fiind de discipolii care parte îl plângeau, parte îl rugau să evadeze, expune credinţa sa în faptul că sufletul este nemuritor şi că viaţa trebuie trăită în modul cel mai virtuos. Astfel, filosofia este o pregătire pentru moarte, cea a simţurilor, nu cea în sensul comun (pe care numai Zeul are voie să o ia). Dezbaterea oferă argumente pentru nemurirea sufletului.

[84] *Theaitetos* este o dezbatere asupra întrebării cum să definim cunoaşterea. Nu se face referire în dezbatere nici la Forme şi nici la reamintire. Plecând de la presupoziţia că cunoaşterea este percepţie: aşa cum îmi apare ceva aşa este pentru mine; aşa cum îţi apare ţie, aşa este pentru tine (teză a lui Protagora). Ştiinţa se confundă cu opinia. Aceasta înseamnă absenţa unui criteriu operant, toate se confundă

identificându-se. După Platon ştiința trebuie să conțină acest criteriu, pentru a opera judecăți privind validitatea afirmațiilor despre lucruri, fără a ține cont de situarea în spațiu şi timp. Ştiința este opinia adevărată, adică noi trebuie să putem oferi o rațiune pentru că cutare lucru este aşa şi nu altfel. Dar în ce rezidă falsitatea unei opinii? Nu putem determina aceasta, pentru că validitatea unei opinii ține de un lucru real. Dacă adăugăm rațiunea, nu se rezolvă nimic, căci rămânem în sfera unei cunoaşteri subiective. De exemplu, într-o sală de judecată se exprimă opinii adevărate făr cunoaştere. Dialogul se încheie fără vreo conluzie asupra a ceea ce trebuie să fie acel logos care trebuie să însoțească o opinie adevărată. Se poate trage concluzia că, renunțând la Forme, nu reuşim să explicăm ce este cunoaşterea.

[85] *Sofistul* începe cu o interogație asupra a ceea ce este sofistul. Toate noțiunile ce apar în definiție - falsitate, iluzie, neființă - se alcătuiesc într-un fel de puzzle; astfel, Platon atacă un sens mai riguros al definiției. Dar ce poate fi un astfel de lucru care generează o afirmație falsă sau o impresie falsă? Pentru înțelesurile false, "ce nu este", Platon argumentează că ce nu este într-un anume sens este; este o depărtare de monismul parmenideean, distincția între neființa absolută şi neființa relativă. O negație, *A* nu este *B*, nu înseamnă că *A* nu este (nimic), ci că *A* este altceva decât *B;* oricare dintre categorii - ființă, identitate, diferență, mişcare, şi repaus - este altfel decât celelalte lucruri. Mişcarea este altceva decât repausul; şi mişcarea nu este repaus - dar nu înseamnă că mişcarea nu e nimic. Menirea dialecticii este de a căuta Formele însele într-un sistem, cu relații de compatibilitate sau incompatibilitate între ele.

[86] În *Omul Politic*, concluzia este aceea că guvernarea unui dictator binevoitor nu este de dorit deoarece direcția acestuia nu este spre obținerea Binelui, nu este aceeaşi cu a Zeului. Surogatul acestei direcții este o supremație impersonală a unei legi inviolabile. Unde există o astfel

de lege, monarhia este cea mai bună, iar democrația satisface cel puțin aceasta; dar unde nu este lege, situația se schimbă.

[87] Discuția este condusă acum de bătrânul Parmenide, avându-i drept interlocutori pe Zenon şi pe Socrate, acesta din urmă fiind foarte tânăr. Se pune problema participării ideilor la lucruri. Nu există idee pentru orice lucru. Atunci când o idee participă la un lucru, lucrul este şi unu şi multiplu. Dialogul nu aduce cu sine renunțarea la teoria ideilor, ci atenuarea ei. E vorba şi de formarea filosofului, adică exercițiul dialectic.

[88] *Philebos* conține punctul cel mai avansat al concepției platociene în morală şi psihologie. Subiectul dialogului este strict etic – întrebarea dacă Binele poate fi identificat cu plăcerea sau înțelepciunea. Concluzia este aceea că cea mai bună viață le conține pe amândouă, dar înțelepciunea predomină.

Din punct de vedere filosofic, cea mai mare importanță o are clasificarea acceptată pentru a determina caracterul celor două cerințe ale Binelui. Fiecare lucru real aparține uneia din cele patru clase (genuri ale Ființei): (1) limita, (2) nelimitatul, (3) amestecul (infinitului şi limitatului), (4) cauza amestecului. Plăcerea ține de genul nelimitatului. Intelectul aparține cauzei şi el domină peste întregul Univers. Astfel, orice bine particular ține de genul amestecului. În final, Socrate stabileşte o ierarhie: măsură, frumos, intelect, ştiințe şi arte, plăcerile pure şi, pe ultimul loc, restul plăcerilor.

[89] O temă asemănătoare cu cea din Phaidros – frumosul ne arată calea spre accede la Idee. Interesante sunt şi afirmațiile lui Alcibiade înspre finalul banchetului, care ne dă o viziune asupra personajului istoric Socrate. De asemeni, discuția despre Eros, ca nefiind frumos, deoarece nu poți căuta decât ceea ce nu ai şi doreşti să ai. Rolul Diotimei este cheia acestui dialog, ca învățându-l pe Socrate, şi dând posibilitatea lui Platon să introducă mitul erosului înaripat, ca fiul al Peniei şi al lui Poros, adică sărăcia şi descurcărețul.

[90] Dialogul cel mai complex. Format din zece cărți, expune doctrina platoniciană în întregul ei. Aici este prezent, în cea mai mare parte, planul politic al lui Platon și concepția despre cetate. Știința și poezia sunt discutate aici în opoziție. Poeții, încurajând minciuna, trebuie expulzați din cetate. Spațiul nu permite o prezentare mai lungă, fiind vorba oricum mai încolo de acest dialog.

[91] *Timaios* este o expunere a concepției platoniciene asupra cosmologiei, fizicii și biologiei. La început se arată distincția între *Ființa eternă* și *Devenirea temporală* și insistă că ceea ce este veșnic identic cu sine poate fi cuprins de gândire printr-un discurs rațional, iar ceea ce devine și piere, neavând niciodată ființă cu adevărat, este obiectul opiniei și al sensibilității iraționale (28 a). În lipsa unei cauze nimic nu devine. Vizibilul, lumea în mișcare, are un început. Ea este opera Demiurgului, care contemplă Formele ca modele eterne, existente înaintea lui, creeând o copie. La început a făcut sufletul lumii și componentele lui: identitate, diferență și ființă. Sufletul lumii e plasat în cercurile corpurilor cerești, cercuri animate prin mișcare (Identic și Diferit). Astfel, sunt formate și diferitele zeități, ca și elemetul rațional și nemuritor din om. Corpul uman și componentele "muritoare" sunt create de zeități. *Timaios* combină geometria pitagoreicilor cu biologia lui Empedocle, prin construcția celor patru solide – cubul, tetraedrul, octaedrul și icosaedrul - , care reprezintă cele patru elemente: pământ, foc, aer, apă (cel de-al cincelea, dodecaedrul, reprezintă modelul pentru întreg). Înțelegerea Zeului ca Demiurg – o cauză inteligentă a întregii ordini și structuri ale lumii în devenire – este un element interesant în acest dialog, ca și recunoașterea hotărâtă a caracterului probabtor esențial al științei naturale. Astfel, conceptul de *Chora* ca substrat metafizic joacă un rol pregnant în construcția lumii. Prezența acestui concept nu este condiționat de existența Demiurgului sau a minții lui, ci de *ananke* (necesitatea). Activitatea Demiurgului garantează că universul e în general rațional și bine

ordonat, dar forța brută a necesității materiale limitează scopul și eficacitatea rațiunii de a crea lumea.

[92] Partea ultimă a vieții filosofice a lui Platon, de exemplu, este pusă în evidență de către Aristotel. Doctrina Ideilor-numere a fost propagată oral de către filosof, neexistând vreo dezvoltare scrisă. De obicei, în cazul marilor filosofi antici, nu s-au păstrat decât scrierile exoterice, putând presupune că cele esoterice nu erau accesibile copierii, iar transmiterea lor în afara școlii respective era supusă unor prohibiții serioase. *Agrapha dogmata* denotă învățătura nescrisă.

[93] Despre autenticitatea dialogurilor nu intră în discuție aici, ffindcă am pomenit deja în unele note. De altfel, nu ne propunem să adăugăm ceva vastei exegeze platoniciene în această privință. Se poate consulta introducerea la fiecare dialog prezent în *Platon. Opere*, vol. I-VII.

[94] Afirmație ce ar trebui privită sub aspectul că Platon este primul ce a încercat să delimiteze ce este filosofia sub aspectul științific, el separând știința (**ἐπιστήμη**) de opinie (**δόξα**). David prezintă în lucrarea sa, *Introducere în filosofie* (trad. Gabriel Liiceanu, 1977), cele șase definiții ale filosofiei, printre care a lui Pitagora.

Iată cum poate fi caracterizată, din acest punct de vedere, metafizica ontologică clasică: "Tradiția metafizicii clasice a fost instituită odată cu statornicirea distincțiilor dintre lumea sensibilă și lumea inteligibilă sau suprasensibilă, dintre multiplicitate și unitate, dintre opinie și știință (*doxa* și *epistémé*). Filosofia a fost concepută drept o cunoaștere prin rațiune a lumii suprasensibile, adică drept *știința* în sensul cel mai înal al cuvântului. Cunoașterea științifică era gândită ca descoperire a unei realități preconstituite. Calea ce duce la știință era, prin urmare, calea eliberării părții intelectuale, raționale, presupuse superioare a ființei noastre, de robia aparențelor pe care le generează partea ei sensibilă.

Este calea pe care ne-o indică, bunăoară, parabola platoniciană a peşterii. Cunoaşterea filosofică sau metafizică era concepută drept cunoaşterea supremă. Acest atribut i-ar fi conferit, mai întâi de demnitatea superioară a obiectului ei, lumea suprasensibilă, lumea esențelor pure, accesibilă doar raţiunii despărțite de simțuri. În al doilea rând, cunoaşterea supremă nu ar fi doar contemplare dezinteresată a adevărului. Cuprinderea cu mintea a ceea ce este absolut, etern şi necondiționat va însemna, totodată, instituirea şi consacrarea prin autoritatea raţiunii a valorilor ce oferă îndrumarea ultimă a vieții. În acest sens, filosofia ar constitui sinteza ultimă a cunoaşterii cu înțelepciunea" (vezi M. Flonta, *Cum recunoaştem Pasărea Minervei. Reflecții asupra percepției filosofiei în cultura românească*, Editura Fundației Culturale Române, Bucureşti, 1998, p. 15).

[95] Cunoaşterea celor ce sunt pentru că sunt.

[96] Sofistul ar preda opinii, nu adevărata ştiință.

[97] Dacă.

[98] Citească.

[99] Această interpretare a lui Bărnuțiu contrazice cele afirmate în § 133. Probabil a simțit nevoia să lase manifestă o influență a dogmelor creştine.

[100] Sediul.

[101] Vezi *Phaidon*, 76e-81b, *Republica*, 514a-517c. "Trebuie însă observat... că, la Platon, cele două lumi (cea a lucrurilor şi cea a ideilor – n.n.) nu apar ca fiind despărțite; ele sunt în acelaşi timp şi despărțite,

dar se află şi în unitate. Pentru Platon, lumea ideilor nu este, de fapt, decât lumea lucrurilor transfigurată prin împrejurarea că ea este văzută exclusiv din unghiul opus, pe care îl oferă perspectiva spiritului... pentru Platon, realitatea de cunoscut nu constituie un fapt originar, pe care omul îl are prin împrejurarea că îi este dat din naştere, şi înțeles ca unire a sufletului cu trupul; *realitatea* i se înfățişează ca un *rezultat*, dobândit la capătul unui lung şi dificil drum, ce trebuie să conducă la *adevărata existență* care reprezintă totodată şi adevăratul obiect al cunoaşterii, cu prețul învingerii de către suflet a numeroaselor obstacole pe care trupul i le opune la tot pasul, până la victoria finală a celui dintâi asupra celui din urmă, când moartea eliberează definitiv sufletul din închisoarea trupului (subl. ns.)" (V. Muscă, *Introducere în filosofia lui Platon*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 73, 74-75).

[102] În fruntea ierarhiei ontologice a Ideilor se află Ideea de *Bine* ca "idee supremă".

[103] Platon a ajuns la convingerea necesității clarificării problemei teoriei Ideilor şi sau mai ales datorită faptului că Binele era obiectul educației morale a viitorului "cetățean ideal" avându-l ca model-prototip pe Socrate. "Aceasta pe motivul că acest Bine nu poate fi unul relativ, variabil de la caz la caz şi de la individ la individ, ci unul absolut, etern şi neschimbător, existență perfectă sub formă de Idee" (V. Muscă, *op.cit.*, p. 55).

[104] Vezi, de exemplu, concluzia de la *Omul politic* (311c): "Să zicem că acesta este scopul "țesăturii" realizate printr-o bună "întrețesere" de către practica politică: un "caracter" complex format din oameni curajoşi şi oameni chibzuiți; şi aceasta se întâmplă ori de câte ori arta regală, adunând la un loc viețile acestora prin armonie şi prietenie, desăvârşeşte astfel cea mai măreață şi mai bună "țesătură"; şi, învelind cu ea pe toți cei din cetăți, sclavi şi oameni liberi, îi cuprinde în această "împletitură" şi, fără să lipsească cetatea vreodată de ceva, îi asigură toată fericirea

care i se cuvine, o conduce şi o îndrumă" (Platon, *Opere*, vol. VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 472).

[105] Unele idei radicale ale *Republicii*, asupra cărora ulterior Platon însuşi a revenit.

[106] Pentru problemele esteticii platoniciene vezi D. Isac, *Frumosul în filosofia clasică greacă*, Editura Dacia, Cluj, 1970, cap. III, *Frumosul în filosofia platoniciană*, *passim*.

[107] "...omul trebuie să se deschidă pentru ceea ce s-a numit "idee" şi, plecând de la mulţimea de simţiri, să ajungă la unitatea curpinsă în actul judecării. Or, aceasta nu-i alta decât reamintirea lucrurilor pe care sufletul nostru le-a văzut cândva, pe vremea când, în tovărăşia unui zeu, abia de-şi arunca privirea spre cele pe care noi, în viaţa de acum, le socotim reale; ci ochii săi erau ţintiţi spre înalt, către realitatea cea adevărată. De aceea, pe bună dreptate, doar gândirii celui care îndrăgeşte înţelepciunea îi este dat să aibă aripi... Iar omul care ştie să se folosească de acest soi de amintiri, dovedindu-se desăvârşit iniţiat în tainele desăvârşite, e singurul în stare să devină cu-adevărat desăvârşit" (*Phaidros*, 249 c), Platon, *Opere*, vol. IV, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983. Vezi şi *Banchetul* 211 a, b: "Înainte de toate această Frumuseţe este veşnică, nu e supusă naşterii şi pieirii, nu sporeşte şi nu se împuţinează. În al doilea rând ea nu este pe alocuri mai frumoasă şi pe alocuri mai puţin, nici când frumoasă şi când nu, nici frumoasă într-o anume privinţă şi în altele nu, nici frumoasă aici şi urâtă în altă parte, frumoasă pentru unii şi lipsită de frumuseţe pentru alţii... Ea nu există în altceva anume, cum ar fi în vreo fiinţă sau în pământ sau în cer... Ea trebuie închipuită ca existând în sine, deopotrivă cu sine şi împreună numai cu sine, şi ca având, în veşnicia ei, mereu aceeaşi formă. Iar toate celelalte frumuseţi sunt părtaşe la ea, dar în astfel de chip încât naşterea şi pieirea acestora nu duce nicidecum la vreo

creştere sau la vreo scădere înlăuntrul Frumuseţii, pe care toate acestea o lasă neschimbată" (Platon, *Banchetul*, Editura Humanitas, 1995, p. 138).

[108] Se poate spune că Platon dorea o poezie, o artă "cu deschidere către Idee", şi în acest sens, departe de a fi un detractor al poeţilor şi artiştilor, el este un apărător al acestora, însă numai al celor *autentici* (vezi C. Noica, *Cuvânt prevenitor* la *Republica*, în Platon, *Opere*, vol. V, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 9-16).

[109] Vezi nota anterioară.

[110] Modificările aduse de Speusip, aflat la conducerea Academiei (348-339 î.C.) doctrinei platoniciene sunt, totuşi – aşa cum şi rezultă, de altfel, subtextual din cursul lui Bărnuţiu -, notabile. De exemplu, din doctrina sa rezultă că Binele nu se află la începutul lumii reale; ar fi o eroare, credea el, să se identifice Unul (care este principiu, deci *anterior*) cu Binele (care este *posterior*). Speusip transformă dialectica platoniciană suprimând continuitatea care leagă formele sau entităţile realităţii de principiu; neagă existenţa Binelui ca principiu, aceea a numerelor ideale şi chiar a ideilor. În ce priveşte natura mărimilor matematice sau a sufletului, utilizează schema platoniciană pentru a le reconstrui, însă ignoră legătura dintre ele.

[111] Este un punct de vedere confirmat de exegeza ulterioară.

[112] Aflat la conducerea Academiei între 339 şi 315 î.C., Xenocrate a elaborat o doctrină în contrast vădit cu aceea a lui Speusip. El a insistat asupra unităţii şi continuităţii seriei formelor în fiinţă, identificând ideile cu *numerele ideale* (care se regăsesc în fiinţele subordonate, liniile şi suprafeţele ideale, în suflet şi, în final, în toate lucrurile sensibile). Dacă

Speusip refuză să asimileze Unul cu Binele, în schimb Xenocrate o face. El neagă aparenta discontinuitate a lucrurilor, reluând ideea platoniciană a unității substanțiale a diverselor regiuni ale lumii fizice. Oricum, aceste detalii doctrinare sunt cunoscute grație unor indicii indirecte furnizate de Aristotel (*Metafizica*, cărțile Z și ?).

[113] A condus Academia între 315 și 269 î.C, fiind cunoscut mai ales în calitate de moralist.

[114] Neglijat.

[115] Sau, în altă traducere, *Asupra doliului*. 200 de ani mai târziu lucrarea va fi considerată de stoici un veritabil manual-școală – model pentru toate scrierile de profil care i-au urmat - dar și un îndreptar general pentru viața individului. Această doctrină morală împărtășită de Speusip, Polemon, Crantor și alții – îndeobște foarte puțin cunoscută – se caracterizează prin 2 trăsături caracteristice: 1. afirmarea existenței unor tendințe naturale primare care conduc ființa umană spre integritate corporală, sănătate și activitate intelectuală; 2. respectarea exigenței disciplinării sentimentelor, a pornirilor afective, mai curând decât suprimarea acestora. Ideea majoră ar fi atingerea perfecțiunii de către om în lucrurile conforme naturii. Anumite teme predilecte ale acestor tratate de etică coboară la *Apărarea lui Socrate*, celebrul dialog al lui Platon (40c); de pildă, ideea că nu trebuie să ne temem de moarte, fiindcă nu avem nici o garanție că ea este un lucru rău.

[116] Concluzionând.

[117] Clase, categorii sau mulțimi.

[118] Moravuri.

[119] După alte surse, a trăit între 365-275 sau 360-270 î.C. Este fondatorul scepticismului grec. Contemporan cu Alexandru cel Mare, a luat parte la campania lui din Asia și a ajuns până în India, unde a intrat în contact cu gândirea autohtonă. Contactul cu gymnosofiștii indieni l-a făcut să adopte idealul de înțelepciune "agnostică și de suspendare a judecății". El spunea că "nu există nici frumosul, nici urâtul, nici dreptatea, nici nedreptatea". La fel, cu privire la toate lucrurile, susținea că nu există nimic cu adevărat și că oamenii săvârșesc fapte în conformitate cu obiceiul și convenția, întrucât orice lucru nu este mai mult într-un fel decât în altul. A dus o viață care ilustra această părere. În filosofia lui se poate detecta influența indiană, ca și cea a dialecticii megarice și a cinicilor. Nu ne-a lăsat nici o scriere; se pare că nu a scris nimic. Doctrina lui ne este cunoscută mai mult prin discipolii săi, dintre care Timon din Phlius este cel mai important.

[120] Doctrina lui Pyrrhon neagă știința, ca o condiție a binelui suveran. În această ordine de idei, interesul practic nu are nici o legătură cu știința și ar fi recomandabil, în numele însuși al acestui interes, să se renunțe la o știință imposibilă. Filosoful emite trei teze, astfel rezumabile: 1. nu putem cunoaște nimic din natura lucrurilor; 2. în consecință trebuie suspendată orice judecată privitoare la aceasta; 3. din această suspendare sau abținere rezultă *ataraxia* - simultan virtute și fericire.

Departe de a ne aduce liniștea sufletească și fericirea, speculațiile metafizice ne aruncă într-un vârtej de incertitudini și contradicții. Ele sunt inutile, întrucât generează dispute fără sfârșit, capabile a demonstra atît un lucru cât și contrariul său. Or, esența lucrurilor este incomprehensibilă, deci înțeleptul se va abține de la orice afirmație sau negație categorică, deosebindu-se atât de dogmaticii care afirmă cunoașterea, cât și de scepticii care urmăresc să-i nege posibilitatea (vezi P. Janet, G. Séailles, *Histoire de la philosophie. Les problèmes*

et les écoles, Paris, 1925, p. 679; A. Weber, *Histoire de la philosophie européenne*, Paris, 1925, p. 106).

[121] Timon din Phlius este fiul lui Timarchus. A început să studieze filosofia la Megara cu Stilpo, s-a întors acasă şi s-a căsătorit, apoi împtrună cu soția lui s-a dus la Pyrrhon în Elis. A făcut avere în Calcedonia ca sofist, apoi a revenit la Atena unde a rămas până la sfârşitul vieții. Susținea că oamenii n-au nevoie să cunoască decât 3 lucruri: care este natura lucrurilor, cum ne raportăm la ele şi ce putem câştiga de la ele. Dar, cum cunoaşterea noastră nu poate fi decât subiectivă şi ireală, ar trebui să trăim într-o stare de continuă suspendare a judecății. A scris mult, în proză şi versuri; în primul rând sunt importante compozițiile sale satirice numite *silloi*, adevărate bijuterii ale genului. Doctrina sa poate fi rezumată în 3 puncte: 1. filosofii dogmatici nu sunt în măsură să-şi demonstreze punctul de plecare, ce rămâne în mod necesar în stadiul de ipoteză; 2. nu e posibil să avem o cunoaştere obiectivă a lucrurilor, întrucât ştim ce ne par a fi, dar nu vom şti niciodată ce sunt ele independent de simțurile şi intelectul nostru; 3. pentru a ajunge la fericire trebuie să renunțăm la speculațiile sterile şi să urmărim necondiționat legea naturii (A. Weber, *op.cit.*, p. 106).

[122] În lucrarea sa *Opt cărți despre pyrrhonism*, transmisă în esență de Sextus Empiricus, Aenesidemus din Cnossos (care a trăit la Alexandria, spre începutul erei creştine) a dezvoltat motivele determinante pentru respingerea ideii constituirii unei ştiințe oarecare, cunoscute sub denumirea de argumentele scepticismului senzualist. Cele 10 moduri de argumentare atribuite de Diogenes Laërtios lui Pyrrhon ar putea fi, de fapt, opera lui Aenesidemus. În esență, acestea sunt următoarele: 1. Percepțiile ființelor vii diferă unele de altele; 2. Oamenii prezintă diferențe fizice şi mentale care fac ca lucrurile să la apară în mod diferit; 3. Simțuri diferite procură impresii diferite ale lucrurilor; 4. Percepțiile pe care le avem depind de condițiile noastre

fizice şi intelectuale în timpul percepției; 5. Lucrurile apar distinct din poziții diferite şi de la distanțe diferite; 6. Percepția nu e niciodată directă, ci doar mediată; 7. Lucrurile apar distinct, în funcție de cantitatea, culoarea, mişcarea şi temperatura lor; 8. Un lucru ne impresionează altfel atunci când suntem familiarizați cu el decât atunci când nu suntem; 9. Orice aşa-zisă cunoaştere e o predicație, însă predicatele nu exprimă ceea ce e un lucru în el însuşi, ci doar relațiile sale cu alte lucruri sau cu noi înşine; 10. Opiniile şi obiceiurile popoarelor diferă în funcție de țări. Pentru o expunere şi critică exemplară în literatura filosofică autohtonă a acestor argumente din punct de vedere epistemologic, vezi N. Bagdasar, *Teoria cunoştinței*, Imprimeria Națională, București, 1941, p. 32-53.

[123] O judecată.

[124] Ideea este că dacă oamenii ar percepe toate lucrurile în acelaşi fel, atunci ei ar avea cu toții aceleaşi impresii, idei, sentimente şi înclinații, ceea ce, evident, nu e cazul.

[125] Miros.

[126] Adică a stărilor diferite în care se găseşte subiectul sensibil.

[127] Boala.

[128] Pozițiilor.

[129] Adică cu certitudine. Concluzia scepticilor este că orice experiență e relativă.

[130] Slab.

[131] Moravurilor.

[132] Asentimentul sau aprobarea.

[133] Sextus Empiricus a trăit la Alexandria în sec. 2 d.C. Scrierile sale *Schițe pyrrhoniene* şi *Contra învățaților* reprezintă lucrări îndreptate împotriva stoicismului şi epicurianismului, constituind totodată o expunere a *scepticismului antic*. El afirmă că sunt incerte nu numai gramatica, retorica, muzica, astronomia şi ştiințele filosofice propriu-zise, dar şi aritmetica şi geometria. Certitudinea nu constituie privilegiul unei ştiințe oarecare, totul rămânând în general vag, îndoielnic şi contradictoriu.

[134] Adică ar fi tautologie sau contradicție.

[135] Adevăratul sceptic se va abține de la orice judecată absolută sau raționament absolut (categoric), oricare ar fi acesta. Printr-o neutralitate completă, el ajunge, dacă nu la *apatheia* absolută, atunci cel puțin la măsura şi echilibrul moral (*metriopatheia*), care constituie adevărata fericire. Asemenea stoicului sau epicurianului, scepticul are un țel practic, dar calea pe care se îndreaptă spre el este abținerea în problema ontologică, ajungând uneori chiar la îndoiala față de propriul sistem de gândire.

[136] După exegeza mai nouă, Aristotel a trăit între 383-322 d.C. Pentru detalii privind viața stagiritului, vezi monografia lui D. Isac, *Aristotel*, Editura Tineretului, 1959, *passim*; referitor la opera filosofică aristotelică, recomandăm celebra şi inegalabila lucrare a lui Sir David Ross, *Aristotel*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.

[137] Cursurile esoterice, cu un grad ridicat de dificultate, se adresau

discipolilor propriu-zişi, care aveau vocație de viitori filosofi şi oameni de ştiință, iar cele exoterice sau acroamatice, îmbrăcate în formă literară, vizau auditoriul mai larg, relativ profan în problemele metafizice, dar dornic să se instruiască. Ambele erau gratuite.

[138] Edițiile critice ale operelor lui Aristotel din secolul al XIX-lea, la care parțial face referință Bărnuțiu şi pe care, posibil, le cunoştea în cea mai mare parte, dacă nu în totalitate, sunt cele de la Berlin (4 volume: primele 2 cuprind textul grec recenzat de Emm. Bekker, al treilea o traducere latină, iar al patrulea principalele comentarii), Brandis, 1831-1836; ediția Didot, Paris, 1848-1857; ediția Tauchnitz, Leipzig, 1831-1832, 1840. Alte lucrări de referință ale timpului sunt traducerile: *Metafizica* (Pierron şi Zévort, 2 volume, Paris, 1840), *Politica, Logica, Etica, Poetica, Meteorologia, Fizica* şi *Metafizica* (Barthélemy Saint-Hilaire, Paris, 1837). În sfârşit, lucrările de comentarii: C.L. Michelet, *Examen critique de l'ouvrage d'Aristote intitulé Métaphysique*, Paris, 1836; Vacherot, *Théorie des premiers principes suivant Aristote*, Paris, 1837; F. Ravaisson, *Essai sur la Métaphysique d'Aristote*, Paris, 1837; Jacques, *Aristote considéré comme historien de la philosophie*, Paris, 1837; J. Simon, *Etudes sur la théodicée de Platon et d'Aristote*, Paris, 1840; H. Bonitz, *Studii aristotelice*, Viena, 1862-1866 şi *Index Aristotelicus*, Berlin, 1871.

[139] Etimologic, cuvântul "metafizică" semnifică "după fizică". Legat de doctrina lui Aristotel, termenul s-a transmis ca atare datorită împrejurării că Andronicos din Rhodos (sec. 1. d.C.) a aşezat lucrarea maestrului din Stagira tratând despre primele principii, în urma lucrărilor de fizică.

[140] Urmaşul lui Aristotel la conducerea Lyceului.

[141] Opera lui Aristotel a suferit, într-adevăr, mari avataruri, multe lucrări fiind ulterior copiate de arabi şi transmise pe această filieră Occidentului medieval. S-ar putea spune, însă, că reproşul lui Bărnuțiu în ce priveşte scăderile ediţiilor critice contemporane lui este exagerat.

[142] Scrierile lui Aristotel, minte genială de factură enciclopedică, cuprind practic totalitatea ştiinţelor, domeniilor, disciplinelor etc. cunoscute în antichitate, conform clasificării proprii: *ştiinţe teoretice*, care au ca obiect adevărul (matematica, fizica şi "filosofia primă"); *ştiinţe practice*, al căror obiect este utilul (etica, politica); *ştiinţe poetice*, preocupate de studiul frumosului. Pentru înţelegerea statutului metafizicii în paradigma clasică a filosofării, oferim următoarele consideraţii ale lui M. Flonta: "În concepţia clasică, platonic-aristotelică, pe care se sprijină o îndelungată tradiţie a filosofiei occidentale, metafizica era considerată ştiinţă, şi anume ştiinţa prin excelenţă. De la Aristotel la Hegel, nici un gânditor care s-a consacrat metafizicii nu a pus la îndoială că aceasta reprezintă ştiinţa supremă... A existat, totodată, un acord cu privire la temeiurile caracterizării metafizicii drept ştiinţa prin excelenţă. Rangul unei ştiinţe este dat de demnitatea şi însemnătatea obiectului ei. Ştiinţa al cărei obiect este principiul existenţei, va fi ştiinţa cea mai înaltă, ştiinţa supremă. Căci numai principiul *există*, într-un sens înalt sau strict al cuvântului, el reprezintă fiinţa pură. Ştiinţa despre fiinţa pură, ca realitate permanentă şi neschimbătoare, o cunoaştere adecvată şi deplină a temeiului existenţei, a cărei posibilitate a fost acceptată drept neproblematică de-a lungul secolelor de creatorii marilor sisteme metafizice, va fi, prin natura obiectului ei, ştiinţa supremă... Până şi Kant, care a întreprins o critică sistematică a posibilităţii de a dobândi o cunoaştere despre realitate prin raţiune pură, adică independent de experienţă, nu contesta că metafizica este regina ştiinţelor..." (*op.cit.*, p. 37-38).

[143] Filon din Larissa, elev şi succesor al lui Clitomach, el-însuşi discipol al lui Carneade. Teoria sa rămâne întrucâtva vagă, fiindcă, deşi pretinde

a fi rămas fidel spiritului maeştrilor săi, susţinând că noi nu avem un criteriu al adevărului şi falsului, nu renunţă la *certitudine*. După el, există o certitudine bazată pe evidenţă şi, de asemenea, adevăruri evidente întipărite în sufletul nostru. Aceastea din urmă nu pot fi percepute şi înţelese, aşa cum presupunea teoria stoică.

[144] Arcesilaos din Pitania (în Eolida) a condus noua Academie între 268 şi 241 î. C. Acum are loc o reacţie foarte vie împotriva pretinselor certitudini ale concepţiilor dogmatice de ansamblu despre univers, a căror însuşire era considerată condiţia înţelepciunii. Acum "academicianul", spre deosebire de cel de dinainte, este un personaj combativ, care îşi atacă şi urmăreşte adversarul, folosindu-se de dialectică pentru a răsturna dogmatismul.

[145] Carneade din Cirene (214 î.C. – 129 î.C.) făcea parte din Noua Academie, pe care a condus-o de la 156 până la 129 î. C. Nu a lăsat nimic scris: se pare că a rămas fidel ideilor lui Arcesilaos. A fost considerat în antichitate ca un gânditor de seamă, în acest sens rămânând celebre disputele sale cu Chryssipos. El însuşi ar fi spus: "fără Chryssipos, nici eu, v-o spun, nu fi-voi în viaţă" (Cf. Diogenes Laërtios, *op.cit.*, IV, 62). Teza fundamentală a lui Carneade este *imposibilitatea ştiinţei*, aşa cum ne spune Sextus Empiricus (*Adversus Mathematicos*, VII, 159). Respingea dogmatismul stoic, recomanda suspendarea judecăţii şi probabilismul în etică. Simţurile, intelectul şi imaginaţia nu sunt judecători infailibili ai adevărului, dar prin ele putem ajunge la aparenţe ale adevărului sau probabilităţii. Stabilea trei grade de probabilitate (Cf. Sextus Empiricus, *op.cit.*, VII, 408): 1. Primul grad este al imaginilor probabile – *pithanai*; 2. Al doilea grad îl au imaginile "probabile şi cercetate"– *pithanai kai diexodeuménai*; 3. Al treilea grad îl au imaginile care, fiind "probabile şi cercetate", sunt şi necontrazise – *aperispastai*. Această critică a cunoştinţei, care făcea imposibilă orice ştiinţă, a fost folosită de Carneade pentru a combate

stoicismul. Susținea că nimic nu poate fi dovedit, căci concluzia trebuie dovedită din premise, care la rândul lor trebuie dovedite *ad infinitum*. În al doilea rând, nu putem ști dacă ideile noastre despre lucruri sunt adevărate, căci nu cunoaștem nimic despre obiect, în afara ideii pe care o avem despre el și de aceea nu putem compara originalul cu copia, căci nu putem vedea decât copia.

[146] Considerația lui Bărnuțiu este întrucâtva forțată. Nu este adevărat, așa cum s-a spus uneori, că Epicur ar fi negat în întregime existența puterilor supranaturale (divine). Ceea ce el a susținut, de fapt, era că ideea de divinitate e suficientă pentru ca existența acesteia să fie probată; necesitatea logică a derivării acestei idei din senzații (asemenea oricărei alteia) face ca zeii să fie ființe cu înfățișare umană, cognoscibili prin "emanațiile"-imagini obișnuite (*eidola*). Epicur considera că acești zei se află într-o stare de eternă și supremă fericire, trăind liniștiți în spațiul intermundan (*metakosmia*), neinterferând cu problemele lumii umane. Zeii trebuie venerați nu din cauză că ar putea face bine sau rău omului, ci pentru excelența naturii lor.

[147] Afirmație exagerată. Bărnuțiu ignoră că în secolul II î.C. geniul culturii grecești dădea semne evidente de decrepitudine, filosofia însăși începând să sufere acut de sterilitate. Neputința producerii de noi sisteme originale a deschis calea largă a *eclectismului*.

[148] Este vorba de un fapt care a rămas celebru în epocă. Senatul roman a condamnat Atena la o amendă de 500 talanți pentru devastarea orașului Orope. Pentru a-și apăra cauza, poporul atenian a trimis în fața senatului 3 ambasadori, fiecare fiind ales dintr-una din școlile filosofice: Diogene stoicul, Critolaus peripateticianul și Carneade academicianul. Aceștia au făcut senzație la Roma prin discursurile publice pe care le-au rostit, conforme spiritului individual: Diogene a adoptat o manieră

sobră, moderată; Critolaus a construit fraze sentențioase, iar Carneade a avut o elocvență fulgurantă.

[149] Titus Lucretius Carrus (96 î.C. – 55 d.C.) a fost unul dintre cei mai faimoși epicurieni. Filosoful-poet prezintă concepția lui Epicur ca fiind adevărul infailibil. "...susține idei materialiste și ateiste într-o perioadă de explozie a superstiției, credințci religioase și a misticismelor de tot felul. El a văzut în Epicur un eliberator al conștiinței umane de false reprezentări și un creator al înțelepciunii veritabile" (cf. Gh. A. Cazan, *Introducere în filosofie. De la antici la Kant*, Editura Actami, București, 1997, p. 230), însă nu a avut contribuții originale la sistemul maestrului său.

[150] Marcus Tullius Cicero (106 sau 107 î.C. – 43 d.C.) este considerat a fi cel mai mare dintre oratorii romani. Sub aspectul filosofici, el aparține Noii Academii, îmbrățișând principiile acesteia așa cum au fost ilustrate de Carneade și Filon, întrucât, în opinia lui Cicero, filosofia reprezintă ocupația datorită căreia viața este abia suportabilă, iar în absența căreia viața ar fi insuportabilă. Atașamentul lui față de filosofia academică nu a avut o esență sectară și nici nu a exclus sinteza eclectică a ideilor acesteia cu elemente ale altor curente, conforme virtuții și rațiunii (de exemplu, cu filosofia stoică), păstrând totuși o permanentă distanță aversivă față de epicurianism. Scopul lucrărilor sale filosofice în formă dialogală – adevărate mostre de concizie și comprehensiune - este acela de a oferi o istorie a gândirii "vechilor școli" (cu accentul pe sentințele înțelepților greci), intenționând luminarea intelectului contemporanilor săi și reforma moravurilor vremii. Opere principale: *De Legibus, De Finibus Bonorum et Malorum, Academicae Quaestiones, Tusculanae Disputationes, De Natura Deorum, De Senectute, De Oficiis, De Consolatione, De Gloria, De Republica* ș.a.

[151] Lucius Annaeus Seneca, filosof, scriitor și om de stat roman, a trăit între (aprox.) 4 d.C. și 65 d.C. Este un reprezentant al *stoicismului* de

factură nouă. "Potrivit eticii sale, omul trebuie să se supună *destinului* în viața exterioară, dar poate aspira la o independență lăuntrică, păstrând distanță spirituală față de evenimentele care-l "târăsc" și disprețuind bunurile materiale. Concepțiile sale etice au influențat *creștinismul* timpuriu" (cf. ***, *Dicționar de filosofie*, Editura Politică, București, 1978, p. 628). În etica stoică, *valoarea* devine criteriul alegerii între alternative, cu toată cultivarea *indiferenței* față de conjuncturile exterioare. "Înțeleptul este... considerat ca ființă lipsită de pasiune, de trufie; el este auster, neprefăcut, se abține să acționeze, este asemenea zeilor... El nu-și va "da niciodată asentimentul", nu-și va forma simple păreri și va duce felul de viață al cinicilor, dar nu va trăi în singurătate ci va participa la viața politică pentru a contribui la instaurarea virtuții" (Gh. Al. Cazan, *op.cit.*, p. 236).

[152] Eminent filosof stoic, care a trăit aprox. între 50 sau 55 și 135 sau 138 d.C. După eliberarea din sclavie la Roma, s-a retras în Epir la Nicopolis. A fost, probabil, cel mai impunător profesor stoic din perioada Imperiului Roman, lecțiile sale fiind orientate spre morala practică. *Manualul* său a fost una din cele mai celebre și influente lucrări (asupra neoplatonismului, creștinismului și chiar a gândirii moderne) - cum am spune astăzi, un "best-seller" al antichității -, sintetizând trăsăturile unei morale aparent contradictorii, care îmbină indiferența cu acțiunea, cultivând armonia omului cu natura și sinele său.

[153] Marcus Aurelius Antoninus (121 d.C. – 180 d. C.) a fost împărat roman (între 161-180 d.C.) și, totodată, unul din reprezentanții *stoicismului* târziu. Scrierea lui, cu accente religioase și pesimiste, intitulată *Către mine însumi*, la care face referire Bărnuțiu, recomandă depășirea vitregiilor vieții prin întoarcerea individului către lumea sa interioară și străduința de autoperfecționare morală.

[154] Demonax din Atena (sec. II d.C.; se pare că a trăit aproape 100 de ani, fiind înmormântat cu mare fast), născut în Cipru și stabilit la Atena, unde a devenit foarte popular. A încercat reînvierea filosofiei școlii cinice. Mai puțin auster decât Diogene, pe care l-a luat drept model filosofic, a fost admonestat pentru neglijarea misterelor eleusine, la care ar fi replicat "Dacă misterele sunt rele, nimeni nu trebuie să fie inițiat; iar dacă sunt bune, ele trebuie dezvăluite tuturora". În scrierea *Demonax* a lui Lucian, persoana filosofului este zugrăvită în culori strălucitoare.

[155] Apollonius din Thiana, cel mai celebru dintre noii pitagoricieni, a încercat reforma păgânismului prin spiritualizare. A călătorit foarte mult în Europa și Orient, purtând peste tot faima de apostol și profet, fiind adorat ca un zeu încă din timpul vieții.

[156] Moderatus din Gades și Nichomachus din Gerassa (sec. II d.C.) sunt matematicieni care reînvie doctrina pitagorică a numerelor și concepția despre armonia universală. Ar putea fi amintiți și Okellos din Lucania, care în lucrarea *Asupra naturii întregului* vorbește despre o separare între Dumnezeu și lume, respectiv existența unei mijlociri între ele, sau Numenius din Apomeo (sec I. d. C.), care distinge 3 divinități-principii ale universului (intelectul pur, demiurgul care mânuiește materia și lumea-produs al creatorului). Acesta din urmă a contestat originalitatea grecilor, afirmând că înțelepciunea lor derivă din aceea orientală, iar Platon ar fi fost "un Moise antic".

[157] Plutarh din Cheroneea (46 d.C. – 120 d.C.), reprezentant al neoplatonismului, este autorul lucrărilor *Vieți paralele* și *Scrisori morale*. Influențat de Platon în ce privește structura sufletului și de Aristotel în domeniul moralei, el îl consideră pe Dumnezeu ca Bine în calitate de cauză a lumii, admițând existența demonilor-intermediari între Dumnezeu și lume.

[158] Ammonius Saccas (175 d.C. – 242 d.C.) a predat filosofia în Alexandria, cu deosebire doctrina lui Platon.

[159] Plotin (203 sau 204 d.C. – 269 sau 270 d.C.) este figura cea mai reprezentativă a neoplatonismului. Opera lui a fost publicată de elevul său, Porfir, în 6 serii a 9 tratate (de unde numele de *Enneade*). "Pentru el lumea este unitară şi creată; unitatea lumii provine din unitatea lui Dumnezeu; Dumnezeu este Unul, simplu, transcendent universului. El este incognoscibil, în sine, nu are voință (fiind perfect nu are nevoie de nimic), nu posedă cunoaştere sau inteligență (cunoaşterea presupune un obiect în afara ei, or, nimic nu poate fi în afara lui Dumnezeu). Aceasta înseamnă că Dumnezeu este imobil, centru al existenței, formă pură, emanație potențială. Existența ca atare este rezultatul unui proces de *emanație*, adică al acelui proces prin care Dumnezeu ca perfecțiune se *reproduce pe sine*, trecându-şi starea sa asupra altora... avem, ca prim moment *Nous*-ul (Inteligența universală), prin care Dumnezeu ia cunoştință de el însuşi devenind cunoaştere; din Inteligența universală ia naştere sufletul lumii care, întorcându-se asupra Inteligenței universale, contemplă ideile pure ale acesteia. Cu sufletul lumii şi prin el, ideile pure devin idei raportate la pluralitate, căci ele cuprind ca idei generale, pluralitatea aşa cum ideea de om îi cuprinde pe oameni. Sufletul lumii produce materia, ca substrat al lumii sensibile, fără a fi însă această materie. Cum sufletul lumii posedă ideile şi cum materia este creată, ideile trebuie să coboare în materie pentru a crea lumea sensibilă. Acest proces se întâmplă datorită sufletelor individuale (ale oamenilor, animalelor, plantelor, corpurilor). Şi pentru Plotin exista un proces al reîntoarcerii la Dumnezeu, dar el considera că acest proces îi este propriu omului, singura existență care se poate elibera de materie. Această eliberare se produce prin: 1) gândirea logică (izolarea de corp), act care duce la identificarea cu sufletul lumii; 2)gândirea intuitivă când cunoaşte ideile, deci cunoaşte Inteligența universală şi 3)suprimarea, cufundarea în Dumnezeu sau creatorul mistic. Omul are căi către

Dumnezeu prin muzică, iubire, filosofie. Omul se uneşte cu Dumnezeu" (cf. Gh. Al. Cazan, *op.cit.*, p. 246-247).

[160] Afirmație forțată. Religia sau credința religioasă nu pot fi demonstrate ştiințific, cu atât mai puțin argumentul ontologic, care deduce din concept existența reală corespunzătoare.

[161] Porphyrios din Tyr (232 sau 234 d.C. – 301 sau 304 d.C.). "...filosof grec neoplatonician, succesor al lui Plotin, exeget şi sistematizator al operei acestuia, pe care o continuă prin teoria sa asupra "existentului şi incorporalului". Sufletele individuale ar fi variate potențe ale *existentului* absolut, suflet universal, incorporal, tot una cu Divinitatea supremă şi care conține în sine corpurile, materia. Sufletul universal ar fi descoperit de om în mod intuitiv, prin *introspecție*. Filosofia lui Porphyrios tinde către o etică ascetică. El adoptă *mistica* plotiniană asociată *credinței* într-o *magie* purificatoare. Lucrarea sa *Eisagogé*, în care *neoplatonismul* se îmbină cu elemente ale logicii aristotelice, a fost una dintre cele mai studiate opere în timpul evului mediu occidental, aflându-se şi la originea celebrei "dispute a universaliilor" (Cf. ***, *Dicționar de filosofie*, p. 546).

[162] Iamblichos din Chalcis (aprox. 250 sau 275 d.C. – 325, 326 sau 330 d.C.) este "...filosof neoplatonician, unul dintre principalii continuatori ai lui Plotin. Fondator al aşa-numitei Şcoli siriene, Iamblichos introduce în sistemul plotinian elemente de *pitagorism* şi îi amplifică *mistica*. Un stufos sistem de concepte, grupate în *triade*, complică schema triadică de bază a lui Plotin. A interpretat în sens alegoric dialogurile lui Platon" (Cf. ***, *Dicționar de filosofie*, p. 336).

[163] Proclos (410 d.C. – 485 d.C.) este considerat a fi ultimul neoplatonician de seamă. A condus o vreme Academia din Atena. "La Proclos, plotinismul devine un gen de istorie mistică în cadrul

căreia lucrurile ar lua naştere, trecând din *triadă* în triadă. Prin Proclos şi prin unii din urmaşii săi, filosofia tinde să devină tot mai mult o practică teosofică" (cf. ***, *Dicționar de filosofie*, p. 559-560).

[164] Bărnuțiu comite aici o eroare cronologică, întrucât Aenesidemos din Cnossos a trăit în prima jumătate a sec. I î.C. "A elaborat o expunere sistematică a *scepticismului*, formulând zece *tropi* (moduri, argumente) care aveau aproape toți rolul de a susține neconcludența informațiilor senzoriale şi care vizau critic, probabil, gnoseologia materialistă, epicuriană. Exagerând caracterul relativ al percepțiilor senzoriale, a sprijinit *agnosticismul*. Semnalând limitele reale ale acestora, a avut însă un rol pozitiv în combaterea *empirismului* mecanicist" (Cf. ***, *Dicționar de filosofie*, p. 19).

[165] Sextus Empiricus (aprox. sec. II d.C.) a fost medic şi filosof. "Scrierile sale *Schițe pyrrhoniene* (în trei cărți) şi *Contra învățaților* (în 11 cărți, dintre care cinci constituie, de fapt, o lucrare independentă, *Contra dogmaticilor*, îndreptată mai ales împotriva stoicismului şi epicurianismului), reprezintă o expunere a *scepticismului* antic şi o sursă de informații asupra filosofiei greceşti în general. În opera sa se găsesc germeni ai *logicii propozițiilor*" (Cf. ***, *Dicționar de filosofie*, p. 631). El apare, totodată, prin teoria sa epistemologică şi în calitate de precursor al *scepticismului modern* şi, în ultimă analiză, al *criticismului*: "Ideile lui Sextus Empiricus referitoare la imposibilitatea cauzei şi cauzalității au fost utilizate mai târziu în filosofia modernă de D. Hume şi I. Kant. Cum Sextus Empirircus argumenta că nu există nici o garanție cu privire la obiectivitatea şi necesitatea cauzei şi cum, totodată, el arăta că între gândire şi ființă relația este incomprehensibilă, el stă la originea teoriilor moderne care au negat caracterul obiectiv şi necesar al cauzei şi al ființei" (Vezi Gh. Al. Cazan, *op.cit.*, p. 242).

[166] Philon din Alexandria (aprox. 25 î.C. – 40 d.C.) a fost "...filosof mistic, principal reprezentant al filosofiei iudeoalexandrine. A încercat să combine religia iudaică cu *platonismul*, *pitagorismul* şi *stoicismul*, recurgând în acest scop la interpretări alegorice ale dogmelor religioase tradiționale în spiritul acestor concepții filosofice. Concepțiile sale au avut un rol important în formarea *teologiei* creştine" (Cf. ***, *Dicționar de filosofie*, p. 270).

[167] Termenul provine etimologic din ebr. *kabbala*, "tradiție" şi desemnează o doctrină mistică iudaică medievală, care printr-o simbolistică fantastică de ordin numerologic-cantitativ a Bibliei pretinde descifrarea unor sensuri oculte ale acesteia.

[168] Pietro Pomponazzi (1462-1525), umanist italian, reprezentant al aristotelismului, filosof şi profesor la Universitatea din Padova; Marsilio Ficino (1433-1499), întemeietor al Academiei neoplatonice din Florența; Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494), filosof italian al Renaşterii, adept al *neoplatonismului* şi al noii *filosofii a naturii*.

[169] Gnosticismul a încercat raționalizarea dogmelor creştine sau, altfel spus, să creeze un "creştinism filosofic". Reprezentanții principali au fost Basilide din Alexandria, Carpocrates din Alexandria şi Valentin. "Gânditorii gnostici, în totalitatea lor, susțineau că reprezintă "adevăratul creştinism", pretinzând că se sprijină pe "învățătura secretă" a apostolilor. Ei se îndepărtau însă de conținutul originar al învățăturii creştine şi transformau concepțiile religioase şi morale ale creştinismului într-o doctrină filosofică bazată în cea mai mare măsură pe misticism. Biserica i-a combătut fără încetare, deşi a asimilat destul de mult din doctrina gnostică. În polemica contra gnosticismului, literatura teologică creştină s-a văzut obligată să-şi elaboreze din ce în ce mai riguros doctrina" (Cf. ***, *Între antichitate şi renaştere. Gândirea evului mediu*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1984, p. 7).

[170] Basilide a încercat să împace creştinismul cu aristotelismul şi stoicismul; Valentin a fost autorul celui mai cuprinzător sistem gnostic, care lansează conceptul unei fiinţe veşnice, incorporale şi inconceptibile, numită "Primul Tată" sau "*Eonul perfect*" , din care emană succesiv *Mintea* şi *Adevărul*, *Raţiunea* şi *Viaţa*, iar în cele din urmă Omul ca natură divină şi Biserica, în calitate de comunitate a vieţii divine. Ele alcătuiesc *Pleroma* – plenitudinea lumii spirituale sau viaţa divină perfectă. Bardesanes, gnostic târziu, se apropie de concepţia bisericii, insistând asupra libertăţii voinţei omului. Marcion şi Manes sunt autorii spirituali a 2 mari erezii cu care s-a confruntat creştinismul în secolul II d.C. Marcionismul opune divinităţii ebraice, înţeleasă ca principiu al răului, pe Iisus Cristos ca principiu al binelui, libertăţii şi dragostei; ca sinteză de elemente gnostice, budiste şi persane, maniheismul afirmă că materia, fiind principial rea, este rău şi ceea ce e material în om, în schimb scânteia divină aflată în fiinţa umană îi îngăduie acesteia scăparea (*op.cit.*, p. 7-8).

[171] Pentru partea următoare din lucrarea lui Bărnuţiu considerăm util comentariul lui I. Chindriş: "Întregul manuscris poartă pecetea adâncă a preferinţei lui Bărnuţiu pentru filosofia greacă. Gânditorii Greciei antice ocupă două treimi din lucrare iar în acelaşi timp paragrafele – capitole, de fapt -, dedicate lor sunt mai bogate, mai adânc analitice. Autorul remarcă cele două piscuri ale acestui ev filosofic de aur: Platon şi Aristotel, cu o discretă înclinaţie spre ideile celui dintâi... La polul opus al afecţiunii cărturarului nostru se află filosofia creştină, pe care o declară scolastică de la începuturi până în vremea sa. De fapt, Bărnuţiu, analizând puzderia de gânditori paleocreştini şi scolastici medievali, nu face altceva decât să le nege acestora calitatea de filosofi şi să sublinieze incompatibilitatea logică dintre dogma creştină şi filosofie. Din analiza sa reiese cu abilitate ideea că dacă a existat vreo filosofie în era creştină, a fost doar întrucât se consumau ultimele acorduri ale antichităţii gânditoare, ca în cazul unor Iustin Filosoful, Clement Alexandrinul, Origen, Lactanţiu, Casiodor sau Boetius. Această idiosincrazie confirmă

imaginea maioresciană a unui Bărnuţiu fost cleric, devenit anticreştin, imagine pe care o completăm cu motivaţia adâncului dezgust ce i-l produsese Blajul ecleziastic în preajma Revoluţiei de la 1848 (vezi *Simion Bărnuţiu istoric al filosofiei*, în "Manuscriptum", XVI, nr. 3/ 1985, p. 126 şi *idem*, *O scriere inedită a lui Simion Bărnuţiu*, în "Tribuna", nr. 12/1985, p. 2).

[172] Adică păgânilor, necreştinilor.

[173] "Justin cunoaşte doctrinele stoicilor, ideile peripateticilor şi era informat în privinţa pythagorismului. A încercat să argumenteze că între creştinism şi filosofia greacă există o relaţie de continuitate pe care o argumentează sau vrea s-o facă evidentă prin preluarea şi considerarea ca adevăr a *raţiunii seminale* (subl.ns.) imaginată de către stoici. Din punctul său de vedere, Dumnezeu este *raţiunea* din şi prin care se explică toate popoarele sau genurile omului, de fapt tot ceea ce fiinţează. Pe baza acestei idei, el consideră că Isus este primul născut al lui Dumnezeu, iar în ordinul următor îi aşează pe creştini, apoi pe greci, barbari etc. Dumnezeu este considerat ca fiind necreat, etern, perfect. Actul creaţiei este conceput ca având aceeaşi structură ca şi în gândirea lui Philon şi, în genere, a neoplatonismului. Nu Dumnezeu generează (el este perfect), ci el creează *Logosul* care produce o primă creaţie. Logosului îi urmează Spiritul Sfânt care este şi spirit al profeţiei. Cei care îl au sunt profeţii creştinismului, unul dintre ei considerându-se şi apologetul nostru. Cât despre om, este remarcabil că Justin l-a gândit ca fiind înzestrat cu libertate, altfel neputându-se explica binele şi răul. Sufletul omului a fost considerat, în tradiţie filosofică şi creştină, ca nemuritor. Date fiind toate acestea, nu mai apare de fel de neînţeles ideea sa, după care creştinismul este singura doctrină şi religie adevărată, conştiinţa legitimă a tuturor doctrinelor care i-au premers sau conştiinţa devenită evidentă a ceea ce există latent la filosofii greci (vezi Gh. Al. Cazan, *op.cit.*, p. 254-255).

[174] Clemens din Alexandria (aprox. 150 d.C. – 215 d.C.) este "...reprezentant principal al orientării teologico-creştine din cadrul şcolii *alexandrine*, şcoală care şi-a câştigat în mare măsură celebritatea datorită lui. Opera lui Clemens poartă pecetea climatului spiritual din Alexandria sec. 2 e.n. marcat de filosofia platonică şi de *neoplatonism*, de etica stoicilor şi, parțial, de logica aristotelică. Făcând o comparație între *elenism* şi *creştinism*, el impută celui dintâi numeroase erori, recunoscându-i doar câteva adevăruri rămase în germene, adevăruri pe care numai creştinismul le-ar putea desăvârşi. Filosofilor greci le găseşte vina de a fi identificat elementele primordiale cu zeii şi de a fi atribuit calități divine corpurilor cereşti, eroare gravă după Clemens, întrucât "Creatorul" este confundat cu operele sale. În ceea ce priveşte morala, el opune caracterului eminamente practic al comandamentelor etice la greci, principiul universalității moralei creştine. Identificând în mare parte credința cu *înțelepciunea* şi filosofia, Clemens considera că aceasta este necesară pentru atingerea idealului *perfecțiunii* umane pe pământ; el recomanda purificarea prin victoria asupra pasiunilor, mai ales asupra celor ale trupului şi practicarea consecventă a virtuții. Mare erudit, Clemens a imprimat şcolii *alexandrine* o orientare pronunțat teologico-filosofică" (Cf. ***, *Dicționar de filosofie*, p. 123).

[175] Vezi nota 168.

[176] Origene (185 d.C. – 254 sau 251 d.C.) este "filosof neoplatonician creştin, socotit cel mai de seamă dintre "părinții" greci ai *creştinismului*. În *Contra lui Celsus* şi în *Despre principii* apără şi expune sistematic doctrina noii religii. Deşi creştin, prin *neoplatonism*, respinge ideea facerii lumii dintr-o dată şi propune ideea continuei sale *emanații* din *divinitate*. "Creația" îi pare astfel infinită în timp şi finită doar în spațiu, limitată fiind de existența lui *Dumnezeu*. Interpretarea sa avea să fie considerată eretică, aşa cum de altminteri va fi, în tot cursul, evului mediu, întreaga regândire neoplatoniciană a creştinismului" (Vezi ***, *Dicționar de*

filosofie, p. 518). Opera sa este considerată de aproape toți comentatorii ca fiind *prima mare doctrină a creştinismului*. "El a deosebit între doctrina principală şi cea accesorie a creştinismului şi a încercat să ateste valoarea adevărului revelat. Afirmă superioritatea cunoaşterii care cuprinde credința ca dat al ei şi subliniază că astfel, credința devine, ea însăşi, cunoaştere. A susținut *spiritualitatea* lui Dumnezeu (Dumnezeu nu este corp), Logosul a fost definit ca substanță a substanței, reia doctrina lui Valentin referitoare la creație, gândeşte lumea inteligibilă ca model, crede şi în decăderea acesteia în lumea sensibilă. Susține ideea încarnării şi pe cea a libertății ca trăsătură a omului. A crezut în valoarea educației şi în posibilitatea omului de a se face, prin inteligență Logos, până la a ajunge la Dumnezeu. El a construit, într-adevăr, o antropologie creştină" (Cf. Gh. Al. Cazan, *op.cit.*, p. 257).

[177] Aurelius Augustinus (354 d.C. – 430 d.C.) teolog creştin, considerat cel mai de seamă dintre "părinții" latini ai bisericii. A fost canonizat de biserica catolică. S-a format într-o ambianță familială şi culturală marcată de divergențe religioase (tatăl său – politeist, simpatizant al religiei grecești, mama sa – creştină). Pasionat de filosofie, gramatică, retorică şi logică şi-a format o solidă cultură umanistă (mai ales sub influența lucrărilor lui Cicero). În tinerețe a trecut la manicheism, pentru a-l repudia mai târziu, împreună cu tot ceea ce era considerat neconform credinței creştine (donatismul, pelagismul, arianismul). A scris numeroase lucrări: *Contra Academicilor, Soliloqui, Asupra liberului arbitru, Despre adevărata religie, Despre grație şi liber arbitru, Despre Trinitate, Despre doctrina creştină* şi, cu deosebire, *Cetatea lui Dumnezeu, Confesiuni* şi *Retractări*. A respins argumentele scepticilor, arătând că acestea nu constituie soluții la problema adevărului. Doctrina sa despre păcatul originar, grație şi predestinare, a avut un rol determinant în constituirea dogmaticii catolice. "Augustin a definit scopul propriilor sale cercetări ca fiind *sufletul* şi *Dumnezeu*. În problematica cercetării, pe lângă scop ca element esențial, este important să se

definească relația dintre *credință* și *cercetare*... precum și relația dintre *adevăr* și *credință*, adevăr și subiectivitate, ceea ce trimite, de fapt, la necesitatea de a rezolva chestiunea locului *eului* în ansamblul *cercetării*, deci la ceea ce privește *interioritatea*... Adevărul "obiectiv", din afara noastră, ține de credință. Dacă el n-ar exista, ar însemna să admitem că trăim în iluzie. Lumea există, este reală, iar realitatea lumii rezidă în *unitatea* ei. *Unitatea* lumii vine de la sau se datorează lui Dumnezeu, ceea ce înseamnă, în ultimă sau în primă instanță, că lumea există prin Dumnezeu și că certitudinea sau adevărul despre lume vin de la aceeași forță. Prin urmare, adevărul este, pentru Augustin, *Dumnezeu*, sau, altfel spus, adevărul este revelația lui Dumnezeu. Adevărul, în acest caz, este *lege*, deci necesitate a rațiunii, ceea ce luminează rațiunea umană..." (Cf. Gh. Al. Cazan, *op.cit.*, p. 259, 260-261; ***, *Dicționar de filosofie*, p. 52).

[178] Quintus Septimius Florens Tertullianus (aprox. 155 d.C. – 222 d.C.) teolog creștin roman din Cartagina. Este unul din fondatorii *patristicii*. Îi aparține celebrul dicton "Cred pentru că este absurd" (*credo quia absurdum*), emis ca expresie a combaterii raționalismului filosofic greco-roman. "În deosebire de alți apologiști... Tertullian s-a ridicat împotriva filosofiei și a tuturor încercărilor de a dovedi *adevărul* creștinismului prin recurs la filosofie... gândea că filosofia duce la erori și, mai grav, că ea este sursă de erezie, filosofii greci, patriarhi ai patriarhilor, fiind prima sursă a ereziilor... Ca alți apologiști, Tertullian a gândit că creștinismul își are sursa sa veritabilă în *tradiție*, în credința sufletelor "vulgare" care sunt, în esența lor, naturale și, deci, divine. El punea deci preț pe tradiția obișnuințelor și sensibilității comune, văzând în încercările filosofiei tentative de denaturare a religiei creștine. Crede în realitatea corporală a lui Isus, în învierea sa, în nemurirea sufletului, în crearea lumii de către Dumnezeu prin cuvânt etc" (Cf. Gh. Al. Cazan, *op.cit.*, p. 256).

[179] Elev al lui Arnobius, supranumit "Cicero creștin", profesor de retorică la Nicomedia, la invitația lui Dioclețian, și educator al prinților la curtea lui Constantin. Cea mai importantă lucrare a sa este cea amintită de Bărnuțiu, *Institutiones Divinae* – apologie a creștinismului și veritabil manual de religie creștină. "După Lactanțiu, cel mai înalt grad de înțelepciune este recunoașterea și servirea lui Dumnezeu. Dar filosofia nu-i poate oferi omului această înțelepciune, căci diversitatea școlilor filosofice face cu neputință orientarea între opiniile lor. Numai revelația poate dezvălui adevărul și, în consecință, dialectica este inutilă" (vezi ***, *Între antichitate și renaștere. Gândirea evului mediu*, vol. 1, *De la începuturile patristice la Nicolaus Cusanus*, Editura Minerva, București, 1984, p. 11).

[180] Bărnuțiu apreciază personalitatea lui Iulian Apostatul (împărat al Romei între 361 – 363 d.C.; a favorizat "reacția păgână" în cadrul curentului neoplatonic) pentru că găsește în ea un model actualizabil, demn de invocat în contextul analogiei făcute între problemele sociale ale imperiului roman din vremea sa și cele ale națiunii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

[181] Alexandru din Afrodisias face parte din categoria de discipoli *peripatetici* (gr. *peripatein* = "a se plimba") ai lui Aristotel, reprezentată de Teofrast (primul și cel mai ilustru), Eudem din Rodos (sec. IV î.C. – III î.C.) și Straton din Lampsakos (aprox. 270 î.C.). Renumit comentator al lui Aristotel.

[182] Logician al școlii neo-platonice – cum fuseseră Porfir și Proclus -, Simplicius (m. în 549 d.C.) se refugiază în Persia după închiderea Școlii din Atena de către Iustinian. Comentariile sale asupra *Categoriilor* lui Aristotel sunt foarte importante pentru istoria filosofiei.

[183] Joannes Philoponus (sec. VI d.C.), contemporan şi adversar al neoplatonicianului Simplicius. Comentează operele lui Aristotel şi scrie în apărarea creştinismului. Aceste comentarii au fost tipărite în mai multe ediții în sec. al XVI-lea.

[184] Anicius Manlius Severinus Boethius (480-524 d.C.), ultimul reprezentant al neoplatonismului. Faima de care s-a bucurat se datorează activității sale de traducere şi comentare a operei lui Platon şi Aristotel; de asemenea, a scris lucrarea considerată fundamentală, *De consolatione philosophiae* (*Despre mângâierile filosofiei*), în formă retorică şi alegorică, unde filosofia este personificată printr-o femeie frumoasă şi nobilă care răspunde frământărilor gânditorului. A fost una din cele mai cunoscute şi citite cărți ale evului mediu. "După Boethius, fericirea trebuie să constea într-o stare lipsită de orice teamă de acest fel (a pierderii bunurilor dobândite ocazional – n.ns.) şi care să cuprindă în sine toate bucuriile care îl pot face pe om suficient sieşi. O asemenea fericire constă numai în Dumnezeu însuşi, căci el este binele suprem, originea tuturor lucrurilor, fundamentul adevăratei beatitudini a omului... deşi Dumnezeu prevede totul, nu prevede că totul urmează să aibă loc cu necesitate. Natura lui Dumnezeu este o eternitate lipsită de orice succesiune, astfel încât în el sunt prezente şi evenimentele viitoare, în chiar modul în care se întâmplă ele. Cele care depind de liberul arbitru sunt prezente în el tocmai în modalitatea lor contingentă" (Cf. ***, *Între antichitate şi renaştere...*, vol. I, p. 106-107).

[185] Magnus Aurelius Cassiodorus (477 – 570 d.C.), contemporan şi prieten al lui Boetius. "...a scris *Institutiones* în două cărți: întâia asupra scriitorilor considerați drept îndrumători în disciplinele teologice, a doua constituind un manual al celor şapte arte liberale. Acest manual conținea şi un rezumat al *Organonului* lui Aristotel şi a fost una dintre cărțile cele mai folosite în evul mediu" (Cf. ***, *Între antichitate şi renaştere...*, vol. I, p. 18).

[186] Alături de Paulin d'Aquilée, Agobard, Théodulf, Alcuin din York ş.a., Petrus din Pisa şi Paul Varnefried fac parte dintre personalitățile timpului, invitate la curte de Carol cel Mare, în vederea reformei politico-administrative şi culturale a imperiului său.

[187] Isidor din Sevilla (aprox. 570 – 636) a compus mai multe opere de compilație, destinate şcolilor teologice. Cele mai importante scrieri ale sale: *De ordine creaturarum* (*Despre ordinea lucrurilor create*) şi *De natura rerum* (*Despre natura lucrurilor*)., ultima fiind un compendiu de ştiințe ale naturii; *Sentințe* (3 cărți), în care expune învățătura bisericii ortodoxe.

[188] Beda cel Venerabil (674 – 735, Anglia) joacă un rol similar celui al lui Isidor de Sevilla. Lucrarea sa principală poartă tot titlul *De natura rerum*, bazată pe opera lui Pliniu cel Bătrân. Pe plan filosofic, el este influențat de Augustin.

[189] Înmormântată sau îngropată.

[190] Ioan Damaschin (m. aprox. 749), supranumit "Toma al răsăritului", combate doctrina iconoclastă şi polemizează cu islamismul. Cea mai importantă lucrare a sa se intitulează *Fons cogitationis* (*Izvorul cunoaşterii*), a cărei ultimă parte a fost tradusă în latină ca *De fide orthodoxa* (*Despre credința ortodoxă* sau *Dogmatica*), devenind unul din textele fundamentale ale scolasticii. "La Ioan Damaschin, la fel ca ulterior la Petrus Damiani, în formula *"philosophia est ancilla theologiae"* concepția raportului de dependență a filosofiei față de teologie îşi găseşte cea mai rezumativă şi pregnantă exprimare. Filosofia trebuie, după Damaschin, să furnizeze credinței unele premise fundamentale şi în primul rând argumente pentru demonstrația existenței lui Dumnezeu. Aceste argumente sunt preluate de Damaschin de la alți

scriitori, de la care s-au inspirat şi mulţi scolastici, printre care şi Toma din Aquino" (Cf. ***, *Între antichitate şi renaştere...*, vol. I, p. 86).

191 "Cuvântul "scolastică" (de la *schola*=şcoală – n.ns.) denumeşte învăţământul şi filosofia predate în cursul evului mediu în occidentul latin, aflat sub stăpânirea catolicismului, iniţial în şcolile oficiale – adică în şcolile patronate de marile catedrale şi mănăstiri, iar ulterior şi în universităţi, unde s-a format cu precădere gândirea filosofică medievală. Originea, structura şi dezvoltarea filosofiei scolastice reflectă îndeaproape alcătuirea socială şi politică a lumii medievale europene, constituită după principiile unei ierarhii riguroase, concentrate într-o forţă conducătoare unică. Imperiul, biserica, feudalismul, ca instituţii fundamentale ale evului mediu, sunt coloanele pe care se sprijină ierarhia medievală stăpânitoare a întregii vieţi materiale şi spirituale a acelui timp. Este evident că într-un asemenea context istoric cercetarea filosofică nu poate decât să accepte şi să se orienteze potrivit principiilor şi disciplinei impuse de ierarhie, reflectând-o în gândire" (vezi ***, *Între antichitate şi renaştere...*, vol. I, p. 117). Acum filosofia devine *ancilla theologiae* ("slujnica religiei"), dar, în pofida acestei condiţii înjositoare, a reuşit, totuşi, să-şi creeze şi unele filoane ideatice proprii. Judecata categorică a lui Bărnuţiu, în sensul că această perioadă nu a reprezentat altceva decât un "somn al raţiunii", reflectă o viziune răspândită la timpul său, dar care a fost ulterior nuanţată.

192 Perioada scolastică propriu-zisă este împărţită astfel (K. Vorländer): scolastica *timpurie* (sec. IX – începutul sec. al XIII-lea); scolastica *culminantă* (sec. XIII – sec. XIV); scolastica *târzie* (sec. XIV – sec. XV).

193 Alcuin (Albinus Flaccus, aprox. 730 sau 735 – 804). "Format în şcoala episcopală de la York, pe atunci de mare renume, a fost chemat, datorită faimei sale, de împăratul Carol cel Mare să

conducă şcoala palatină şi a devenit organizatorul învăţământului în imperiul franc. De la el sunt ordonate studiile potrivit celor şapte discipline ale triviumului şi quadriviumului. Propunându-şi să construiască în Franţa o nouă Atenă, Alcuin a pus bazele viitoarei Universităţi din Paris, în care gândirea secolului al XIII-lea urma să întreacă pe cea a lui Platon şi Aristotel (Gilson). Printre scrierile sale, Alcuin a alcătuit şi o schiţă a psihologiei (în: *De animae ratione – Despre rosturile sufletului*), bazată pe scrierile lui Augustin şi ale lui Cassiodor, care este primul tratat de psihologie al evului mediu. Pentru el sufletul este fundamental personalităţii umane, dar eului în totalitatea sa îi aparţine nu numai sufletul, ci şi corpul. Destinul omului – de a se ridica până la iubirea divinităţii – este pregătit de virtuţi. Alcuin se referă aici nu numai la principalele calităţi creştine: credinţa, speranţa, iubirea de aproapele, ci şi la cele păgâne: justiţia, curajul, cumpătarea, cărora le dă definiţiile platonice pe care le cunoaşte din *De oficiis* a lui Cicero" (vezi ***, *Între antichitate şi renaştere...*, vol. I, p. 124-125).

194 Ioan Scotus Eriugena (aprox. 810 – 877), de origine scoţian, a trăit multă vreme în Franţa, la curtea regelui Carol Pleşuvul. Este considerat primul scolastic de seamă (Hegel spune despre el că este "primul medieval cu care începe o filosofie adevărată"). Lucrările sale (*De praedestinatione* şi *De divisione naturae*), foarte îndrăzneţe, au fost considerate eretice şi condamnate de biserică. În prima, se susţine că nu poate exista o predestinare la păcat; în cea de a doua, elaborează un veritabil sistem de filosofie a naturii (K. Vorländer) de inspiraţie panteist-neoplatonică, încercând să explice lumea printr-un proces de emanaţie din principiul divin. Astfel, *natura* se divide în 4 părţi: 1. Natura care creează şi nu este creată (divinitatea considerată principiu al lucrurilor, cauză a tot ce este şi a ceea ce nu este); 2. Natura care este creată şi creează (ideile arhetipale, create de divinitate şi creatoare ale lucrurilor); 3. Natura care este creată şi nu creează (totalitatea

lucrurilor create de idei); 4. Natura care nu creează şi nu este creată (divinitatea aflată în repaos).

[195] Bérenger de Tours (aprox. 1000 – 1088) scolast nominalist, care "şi-a manifestat neîncrederea totală faţă de abstracţiile create de credinţa speculativă, considerând ca unic criteriu valabil al adevărului experienţa senzorială. Generalităţile nu sunt decât ficţiuni, născociri ale unei imaginaţii nefundate şi necontrolabile. Rezultă de aici concluzia eretică după care în "taina" împărtăşaniei nu are loc nici un proces mistic de "transsubstanţializare"; omul mănâncă pâine şi vin şi nicidecum "corpul şi sângele domnului". În mai multe "concilii" ale bisericii Bérenger de Tours a fost condamnat ca eretic" (E. Stere, *Istoria filosofiei antice şi medievale*, EDP, Bucureşti, 1976, p. 215-216). Convingerea sa era aceea că raţiunea se află deasupra autorităţii.

[196] Lanfranc din Pavia (aprox. 1005 – 1089), arhiepiscop de Canterbury şi primat al Angliei, adversar înverşunat al lui Béranger. El susţinea că dialectica este incapabilă să ducă omul la înţelegerea misterelor divine.

[197] Anselm de Canterbury (1033 – 1109), născut la Aosta, ajunge stareţ al mănăstirii din Bec (1063), abate (1078), iar apoi arhiepiscop de Canterbury (din 1093 până la moarte). La el îşi găseşte rezolvarea controversa dintre dialecticieni şi antidialecticieni. Sfântul Anselm conferă ochi credinţei, adică viziune teoretică şi inteligenţă. În concepţia lui, credinţa este dotată cu un organ vizual – noetic, care-i oferă capacitatea de a "lectura" realitatea (şi a o înţelege), respectiv capacitatea de a contempla, printr-un efort de supra-viziune, misterele divine. Rezolvarea conflictului dintre credinţă şi raţiune se sprijină pe drumul deschis de Lanfranc din Pavia. Este adept al *realismului* filosofic şi al convingerii că credinţa trebuie să preceadă cunoaşterea. Numele lui Anselm este legat mai ales de celebrul "argument ontologic" al existenţei lui Dumnezeu (din conceptul pur al divinităţii se deduce

existenţa sa), argument care a făcut o îndelungată carieră în istoria filosofiei, începând cu reformularea lui de către Duns Scotus şi Bonaventura, trecând apoi prin Leibniz, Descartes, Kant, până în filosofia contemporană.

[198] "UNIVERSALII (*universalia*). Denumire dată în filosofia scolastică conceptelor generale, conceptelor genurilor şi speciilor. *Cearta universaliilor*, care s-a purtat în cursul întregului ev mediu, are ca obiect întrebarea ce valoare au conceptele generale: obiectivă (realismul), de tipul *universalia antem rem* (universaliile există înaintea lucrurilor) sau *universalia in re* (universaliile există în lucruri); subiectivă – *universalia post rem* (universaliile există numai după lucruri), ca în cazul terminismului şi anume ca simple concepte (conceptualismul) sau ca simple nume ori cuvinte (nominalismul, sermonismul)" (Cf. ***, *Între antichitate şi renaştere...*, vol. II, p. 326).

[199] Roscelin (1050-1120) s-a născut în Compiegne şi a studiat în provincia sa ecleziastică. L-a avut ca profesor pe Ioannes Sofistul. A predat în calitate de canonic la Compiegne, Tours, Loches, Besançon. În cadrul problemei universaliilor, Roscelin este un nominalist, în măsura în care pentru el numai indivizii particulari au realitate, nu şi totalitatea lor în calitate de concept mai amplu. De pildă, numai indivizii umani au realitate, omenirea fiind un concept care prinde în sine realitatea indivizilor particulari ca atare, dar care nu denumeşte nici o altă realitate de un ordin mai înalt, mai general decât cel al indivizilor. Roscelin aplica acest nominalism logic în câmpul teologiei dogmatice, în special al Trinităţii, ajungând la o interpretare triteistă a dogmei (acuzaţia pe care i-o aduce conciliul din Soissons): realitatea constitutivă a Trinităţii este aceea a persoanelor care o alcătuiesc. Prin "persoană" aici se înţelege "substanţa".

[200] Guillaume de Champeaux (1070-1121), episcop, reprezentant al realismului scolastic. După doctrina sa, trebuie făcută distincţia între

esențe (*universalii*) și *formele singulare* care le reprezintă. Astfel, singularul apare ca un accident, lipsit de obiectivitate.

[201] Pierre Abelard (1079 – 1142), dialectician, filosof și teolog catolic. A studiat la Paris sub autoritatea lui Guillaume din Champeaux. Apoi se mută la Laon, studiind sub îndrumarea lui Anselm, celebru teolog al vremii, dar revine la Paris unde predă cu succes teologia și filosofia. Pentru teologie este semnificativă lucrarea *Sic et Non*, cu care inaugurează metoda care va sta la baza *Summelor* teologice, de a contrapune în dezbatere diferitele păreri ale Sfinților Părinți și ale Scripturii. "După Abelard, universalul nu trebuie considerat ca o substanță, ci ca un atribut. Nici un lucru real nu poate fi afirmat despre mai multe lucruri, ci numai un nume. Universalul nu există și nu trebuie considerat decât ca un predicat care poate fi afirmat despre mai multe subiecte și nicidecum ca o substanță proprie, independentă... În afara individualului, el nu există decât sub formă de concept (conceptualism)" (Cf. E. Stere, *op.cit.*, p. 216-217).

[202] Gilbert de la Porré (Porretanus, 1076-1154), unul dintre cele mai puternice spirite speculative ale Școlii din Chartres. El "...a încercat să fundamenteze doctrina bisericească pe calea rațiunii naturale, considerând că credința precede rațiunea în domeniul teologic, dar o urmează în filosofie, premisă pe care încearcă să promoveze o unire strânsă între rațiune și credință în cercetarea filosofică. Este autorul a numeroase opere redactate adesea într-un stil obscur și rămase aproape toate inedite. Cea mai însemnată este scrierea *De sex principiis* (amintită de Bărnuțiu – n.ns.), o interpretare metafizică a *Categoriilor* tratatul de logică al lui Aristotel" (Cf ***, *Între antichitate și renaștere...*, vol. I, p. 175).

[203] Hugo de Saint Victor (aprox. 1100, Ypres – 1141, Paris) "este socotit ca fiind una dintre cele mai de seamă personalități ale evului mediu.

Era o figură de savant deschis pentru întregul domeniu al științei religioase, dar și al celor profane. În scrierile sale *Soliloquium* și *De sacramentis christianae fidei*, aceasta din urmă fiind considerată ca prima sumă teologică medievală, vorbește despre cei trei "ochi" ai omului: "ochiul cărnii", cu care sesizează lumea senzorială externă, "ochiul rațiunii" (*ratio*), cu ajutorul căruia sesizează tot ce se află în eu, și "ochiul contemplației", cu care privește divinitatea. Corespunzător, Hugo deosebește trei trepte ale activității intelectuale: sesizarea intelectual-conștientă a lumii (*cogitatio*), prelucrarea interioară a celor sesizate (*meditatio*) – amândouă limitate de lumea experienței – și a treia și cea mai înaltă treaptă, sesizarea divinului (*contemplatio*)" (Cf. ***, *Între antichitate și renaștere...*, vol. I, p. 183).

[204] John din Salisbury (aprox. 1115 sau 1120 – 1180), este considerat cel mai însemnat reprezentant al școlii din Chartres. Este influențat pe plan filosofic de Cicero, modelul discursiv-stilistic eclectic și de Aristotel care, prin logica sa, devine *filosoful* prin excelență. Considera ca indecidabile problema providenței, a esenței substanței, a originii sufletului și, în primul rând, *problema universaliilor* – tot atâtea prilejuri de numeroase dispute, adesea sterile. Domeniile productive ale cercetării sunt matematica, logica, politica și etica. Opere principale: *Metalogicus* (scriere de logică) și *Polycraticus* (prima operă medievală de teorie politică). Remarcile pozitive ale lui Bărnuțiu la adresa activității sale filosofice au la bază, evident, aprecierea clasicismului antic.

[205] Petrus Lombardus (1100 – 1160) este..."autorul unui compendiu – *Liber quattor sententiorum* – o expunere sistematică a doctrinei creștine, în care încearcă să folosească întreaga greutate a rațiunii în sprijinul textelor... După antropologia lui Lombardus, omul este înzestrat cu sensibilitate, rațiune și voință liberă. Sinteza lui Lombardus a devenit una dintre cărțile fundamentale ale învățământului teologic și a suscitat

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

numeroase comentarii până la sfârșitul secolului al XVI-lea" (Cf. ***, *Între antichitate și renaștere...*, vol. I, p. 186).

206 În 563 Sfântul Efrem Sirianul înființase "Școala din Edesa" (în Mesopotamia), unde se studiau Aristotel, Hipocrate și Galen. Prin sirienii convertiți la creștinism, care trebuiau să citească Vechiul și Noul Testament și scrierile Părinților Bisericii, s-a simțit nevoia asimilării limbii și culturii grecești. Așa au început traducerile din greacă în siriacă. Când s-a închis Școala din Edesa (aprox. 689), profesorii ei au trecut în Persia, făcând celebre școlile din Nisibis și Gandisapora. Sub ocrotirea califilor abbasizi, sirienii continuă să propage cultura greacă. Se realizează traduceri din greacă în arabă sau în siriacă și invers. Opera lui Aristotel era partea cea mai importantă a acestei tradiții. Apar două pseudo-tratate: *Teologia* (sub influența lui Plotin) și *Liber de Causis* (sub influența lui Proclus). Gândirea arabă acreditează imaginea unui Aristotel neo-platonizant.

207 Al-Kindi (aprox. 800-879), contemporan cu Scotus Eriugena, a trăit în Basra și a murit în Bagdad. Spirit enciclopedic, a rămas în istoria gândirii prin lucrarea *De Intellectu*, care se ocupa de distincția între intelectul în act, intelectul în potențialitate, intelectul care trece de la potențialitate la act și intelectul demonstrativ. Al-Kindi considera intelectul în act ca pe o substanță superioară, deosebită de suflet, superioară acestuia și care acționează asupra lui pentru a-l determina să treacă din potență în act.

208 Al Farabi (aprox. 870-950) a trăit în Bagdad. Cea mai semnificativă operă a sa este *Concordanța dintre Platon și Aristotel*. Fundamentală apare distincția pe care o face între *esența* și *existența* ființelor create. Pornind de la o observație din logica lui Aristotel, cum că noțiunea a ceea ce un lucru este, nu include și faptul că acest lucru este (există), Al Farabi susține că "Pentru lucrurile care există, am acceptat o esență

și o existență distincte. Esența nu este existență și nu e cuprinsă în ea. Dacă esența omului ar implica și existența lui, conceptul esenței sale ar fi și cel al existenței sale și ar fi de ajuns să cunoști ce este omul, ca să știi că omul există, astfel încât fiecare reprezentare ar trebui să ducă la o afirmație. De asemenea existența nu este cuprinsă în esența lucrurilor... Așadar, existența nu este o trăsătură constitutivă, ci doar un accident accesoriu". Deosebirea marcată în planul *logic* de către Aristotel între esență și existență, este transpusă astfel în planul *metafizic*. Într-o altă lucrare, *De intellectu et intellecto* distinge între intelectul în potențialitate față de cunoaștere, intelectul în act față de cunoașterea pe care o dobândește, intelectul dobândit (*intellectus adeptus*) și intelectul agent, ființa spirituală transcendentă care conferă materiilor forme, iar intelectelor umane în potențialitate cunoașterea acestor forme.

209 Abu Ali Ibn-Sina (latinizat Avicenna, aprox. 980-1037) a rămas celebru ca medic secole de-a rândul, prin *Canon*-ul său. A scris o *Filosofie orientală*, puțin cunoscută și *Al-Shifa* (*Vindecarea*), o enciclopedie filosofică de mare răsunet, în 18 volume. Va influența gândirea Evului Mediu prin traducerile în latină ale *Logicii*, *Sufficientia* sau *Communia naturalium*, *Liber VI Naturalium*, *Metafisica*. Prin Avicenna se răspândește în Occident teoria unității Intelectului agent. Sufletul are propriul lui intelect care este capacitatea de a primi formele inteligibile în stare abstractă. Pe prima treaptă se află intelectul gol (*potentia absoluta*), pe a doua intelectul dotat cu imagini și senzații (*potentia facilis, intellectus possibilis*), apoi intelectul care primește de la Intelectul agent formele inteligibile ale imaginilor sensibile (*intellectus adeptus*). Repetând acest efort, se ajunge la cunoașterea dobândită (*intellectus in habitu*). Dar obiectul inteligibil primordial pe care îl studiază metafizicianul este "ființa". Orice lucru pe care îl concepem trebuie să fie mai înainte de toate un "lucru care este". Ființa însoțește toate reprezentările. Dar ființa poate fi necesară sau posibilă, iar posibilul

se dedublează în pură posibilitate (a cărui cauză nu este încă dată) şi posibilul prin esență, care este necesar în fapt, deoarece cauza lui există. De aici rezultă o diviziune a ființelor care se rânduiesc pe diferite nivele de posibilitate, respectiv o cenzură ontică între ceea ce e necesar în virtutea esenței lui Dumnezeu şi seria totală a ființelor care sunt *posibile*. În cazul posibilului, existența este doar un accident al esenței. În Dumnezeu *esența* şi *existența* coincid. Inteligența care guvernează lumea noastră propagă formele inteligibile care dau naştere ființelor în materie. Unirea intelectului uman cu Intelectul agent reprezintă starea de *intellectus sanctus*, a cărui culme e spiritul profeției (Profetul Mahomed).

210 Al-Gazali (aprox. 1111), supranumit "înnoitorul credinței", s-a ridicat împotriva ideilor lui Al-Farabi şi Avicenna. A fost considerat cel mai mare teolog al Islamului. "Acest mare adversar al aristotelismului şi purtător de cuvânt al reacțiunii teologiei musulmane contra doctrinei necesității este autorul a numeroase opere, printre care *Restaurarea cunoştințelor religioase* şi *Spulberarea filosofilor*, amândouă necunoscute scolasticii latine. În schimb, a fost tradusă în latină o altă lucrare – *Intențiile filosofilor* - , care nu este decât o prezentare obiectivă a doctrinelor lui Al Farabi şi Ibn Sina..." (Cf. ***, *Între antichitate şi renaştere* ..., vol. I, p. 191-192).

211 Abubacer sau Abu-Bekr ibn Tufail (aprox. 1100 sau 111 – 1185), medic, matematician, poet şi filosof arab de la curtea califilor din Granada, născut la Cadiz şi mort la Maroc, trecea pentru medievali drept cel care identificase intelectul uman potențial cu imaginația (*phantasia*). Lucrarea sa la care se referă Bărnuțiu, *Haiy fiul lui Yakzan*, descrie procesul autodezvoltării intelectuale şi morale a lui Haiy (=cel viu) Yakzan (=cel treaz), care trăieşte de la naştere singur pe o insulă pustie.

212 Abu Valid Mohammed Ibn Roşd (latinizat Averroes, 1126-1198), născut în Cordoba, a studiat teologia, jurisprudența, medicina, astronomia şi filosofia. Este considerat cel mai important gânditor medieval din lumea arabă. S-a ocupat temeinic de problema raportului dintre filosofie şi religie, stabilind o ierarhie a diverselor categorii de interpretări ale Coranului şi ale tipurilor umane corespunzătoare: pe primul loc se află filosofia (oamenii demonstrației), apoi teologia (oamenii dialectici) şi în cele din urmă religia sau credința (oamenii îndemnului). În Profet, credința şi rațiunea, religia şi filosofia coincid. Averroes a încercat o *restitutio ad integrum* a lui Aristotel, purificându-l de sedimentele neoplatonice care i-au fost adăugate. Revine la teoria aristotelică a formei şi materiei din care e alcătuită orice substanță sensibilă. Averroes demonstrează eternitatea lumii, fără de care nu poate exista un act pur. Motoarele lumii (în număr de 38, în funcție de mişcările sferelor cereşti), acte pure, lipsite de potențialitate şi materialitate, sunt Inteligențe care se înşiruie ierarhic şi care trimit la Primul Motor Imobil, prima Inteligență separată, identificată cu Dumnezeu. Intelectul agent este şi el o substanță inteligibilă separată, adică o Inteligență agentă, aceeaşi pentru toți. Ea produce cunoaşterea inteligibilă în sufletele individuale aşa cum lumina Soarelui produce văzul în ochi. Pentru a fi posibilă cunoaşterea, intelectul pasiv trebuie luminat de intelectul agent, prin a căror combinare se produce intelectul material (*intellectus materialis*). Averroes socoteşte că întâlnirea Intelectului agent separat cu Intelectul pasiv al individului dă naştere la o receptivitate față de inteligibil (intelectul pasiv), care nu este altceva decât Intelectul agent particularizat într-un suflet ca lumina într-un corp.

213 Moise Maimonide (1135-1204) din Cordoba. Scrie *De expositione legum* şi faimoasa *Călăuză a nehotărâților*, pe care o aminteşte Bărnuțiu. A avut o influență covârşitoare asupra tuturor filosofilor creştini din secolul al XIII-lea (în special Toma d'Aquino). Considera că Legea şi Filosofia trebuie să se împace în mod necesar. Admite existența celor 10 Inteligențe, din care 9 superioare guvernează cele 9 sfere, iar a 10-a

este Intelectul agent care influențează oamenii. Sub ultima sferă se află lumea sublunară, care este locul celor 4 elemente și se supune acțiunii aferelor superioare. Omul nu posedă decât un intelect pasiv, intelectul dobândit constituindu-se sub influența Intelectului agent. Fiecare om dobândește astfel un capital intelectual care variază în funcție de merite și care poate fi îmbogățit prin practicarea filosofiei. După moarte, acesta se va uni din nou cu Intelectul agent. Maimonide dovedește existența lui Dumnezeu prin necesitatea admiterii unui prim motor, care să explice existența mișcării, prin existența unei ființe necesare și a unei cauze prime. Existența lui Dumnezeu e stabilită, indiferent dacă lumea a fost creată *ex nihilo* în timp sau dintotdeauna (ceea ce nu poate fi demonstrat). Aceeași poziție va fi adoptată și de Toma d'Aquino. În teologie, considera că despre Dumnezeu nu se pot afirma alte atribute decât cele negative; esența Lui ne scapă, nefiindu-ne accesibile decât efectele acțiunii lui în lume. Este unul dintre primii gânditori care vor recunoaște limitele rațiunii, incapabilă să ajungă prin ea însăși la toate adevărurile revelației (creația lumii în timp, monoteismul).

214 "În această perioadă o figură pregnantă de erudit este Gerbert din Aurillac (938 – 1003), papă începând din 999 sub numele de Silvestru al II-lea. Spre deosebire de majoritatea contemporanilor săi instruiți, el poseda nu numai *trivium*-ul ci și *quadrivium*-ul și se preocupa de toate cele șapte arte liberale, dar mai cu seamă de matematică, astronomie și de muzică, precum și de științele aplicate. Pentru el, cele șapte arte liberale erau legate într-un întreg și chiar teologia nu era decât o știință particulară subordonată filosofiei. I se atribuie inventarea unui orologiu și a unei sirene cu vapori de apă. În scrierea sa *De rationale et ratione uti* (*Despre rațional și utilizarea rațiunii*), care tratează validitatea logică a propozițiilor, își propune să analizeze ce înseamnă "a face uz de rațiune". Gerbert deosebește substanțele raționale pure de substanțele raționale sensibile, deosebire de mare interes pentru dezvoltarea ulterioară a gândirii scolastice (cf. N. Abbagnano). A scris

o *Geometrie* și un *Liber de Astrolabio*, în care influența științei arabe este evidentă" (Cf. ***, *Între antichitate și renaștere...*, vol. I, p. 143).

215 Alain de Lille (Alanus de Insulis, m. 1203), supranumit "doctor universalis" datorită culturii sale vaste. Scrieri: *Anticlaudianus*, poem didactic cu caracter enciclopedic; *Regulae* sau *Maximae theologicae*, o tentativă de introducere a conceptului de "axiomă" în teologie și organizare riguroasă a acesteia după modelul matematicii, lucrare sprijinită pe concepția lui Boethius. Scrierea *De arte catholicae fidei*, pe care i-au atribuit-o, printre alții, și Bărnuțiu, aparține lui Nicolas din Amiens (Cf. ***, *Între antichitate și renaștere*, p. 177-178).

216 Almaric din Bène (m. aprox. 1207) și David din Dinant, reprezentanti ai *panteismului*. Profesor de logică și teologie la Paris, Almaric considera că divinitatea se află în toate creaturile, creatorul identificându-se cu creația. Doctrina sa a fost condamnată la sinodul din Paris (1210) și la al IV-lea Conciliu de la Lateran (1215). David din Dinant afirma identitatea lui Dumnezeu, a spiritului și materiei; panteismul este la el și mai accentuat.

217 Alexandru din Hales (aprox. 1170 și 1180 – 1245), franciscan englez, stabilit la Paris ca maestru de teologie, supranumit *Doctor irrefrangabilis* (doctorul care nu poate fi combătut). Opera sa, *Summa universae theologiae*, este o compilație lipsită de originalitate.

218 Guillaume d'Auvergne (sau Guillaume din Paris, aprox. 1180 – 1249), profesor de teologie și episcop al Parisului. Opera principală: *De universo* (*Despre univers*); de asemenea, un tratat despre suflet care i-a inspirat apoi pe Bonaventura și pe Albert cel Mare.

219 "Dominicanul Vincent de Beauvais, decedat prin 1264, continuă tradiția enciclopediștilor medievali. Imensa lui compilație *Speculum mundi* (*Oglinda lumii*) este importantă numai pentru că prin extrasele din autori arabi sau evrei pe care le conține a contribuit la răspândirea acestora în lumea latină... Fost preceptor al fiului regelui Franței Ludovic al IX-lea (sau Sfântul Ludovic, 1214 – 1270) a alcătuit și o scriere pedagogică privind educația fiilor de regi sau de nobili" (Cf. ***, *Între antichitate și renaștere...*, vol. II, p. 11).

220 Albertus Magnus (aprox. 1193 sau 1207-1280), născut în Suabia, în familia conților Bollstädt, supranumit "Doctor universalis", a fost teolog, filosof și naturalist german, "unul dintre primii care au căutat să pună filosofia lui Aristotel în slujba dogmaticii creștine, în vederea "raționalizării" catolicismului și împotriva tendințelor iraționaliste de inspirație augustiniană – neoplatonică, linie preluată, dealtfel, și dezvoltată de discipolul său Toma d'Aquino. În lucrările sale de zoologie și botanică, pe lângă mituri biblice și superstiții, se află și observații științifice valoroase (Cf. ***, *Dicționar de filosofie*, p. 21). Considerând aristotelismul ca ultima treaptă a perfecțiunii filosofice, el l-a comentat și interpretat, dându-i "drept de cetățenie" în scolastica latină. Cu acest gânditor ia sfârșit manuscrisul lui Bărnuțiu.

SIMION BĂRNUȚIU ȘI ATRACȚIA CLASICISMULUI ANTIC

Fenomenul cultural grec antic a constituit de-a lungul timpului o sursă inepuizabilă de reflecții și analize pentru posteritate. Mulți dintre aceia care l-au studiat, fie global, fie stăruind îndeosebi asupra componentei sale filosofice, s-au referit la el în termeni superlativi, vorbind de un "miracol grec". În exegeza filosofică românească este binecunoscut eseul **Minune greacă** al regretatului profesor D.D. Roșca. Acest autor cercetează foarte atent, minuțios și echilibrat coordonatele spiritului grec, avertizând însă asupra neajunsurilor moștenite de la elini ("oarecare zăgazuri păgubitoare", "câteva prejudecăți și superstiții"). Dar, prin idealul suprem al spiritualității eline – **omul perfect**, "în înțelesul plin al cuvântului" -, putem vorbi și astăzi cu îndreptățire de un "miracol grec". Cercetările actuale au impus ideea că forma esențializată a spiritului grec este **filosofia**, ca ipostază istorică de început a gândirii europene.

Modernitatea s-a raportat într-o primă instanță la filosofia greacă predominant în manieră admirativ-laudativă, impulsionată evident de imensa activitate a Renașterii de "arheologie ideatică" implicată în redescoperirea antichității. E. Rohde spunea că grecii ar fi gândit anticipat pentru întreaga omenire, în timp ce E. Renan scria că rațiunea s-a născut în Elada. În **Prelegerile de istorie a filosofiei** de la Heidelberg, 1816, Hegel susținea, bunăoară, explicit supremația filosofică absolută a grecilor pentru perioada antichității, iar pe aceea a germanilor pentru epoca modernă. El considera că grecii și germanii sunt cele două popoare filosofice ale omenirii; dacă grecii sunt creatorii filosofiei, atunci germanii o continuă și o dezvoltă pe mai departe. Tot lui îi aparține celebra expresie

că, așa cum evreii au fost poporul ales al lui Dumnezeu, grecii au fost poporul ales al rațiunii. Filosofia românească a secolului XX a cunoscut în viziunea lui Constantin Noica o interesantă și semnificativă tentativă de recuperare a temei **Ființei**, implicit a ontologiei, pentru demersul filosofic, pornind de la ceea ce autorul român considera a fi singurele filosofii cu adevărat importante din istorie: **filosofia ființei**, creată de gânditorii greci antici, și **filosofia spiritului**, aparținând clasicismului modern german.

*
* *

Secolul XX a consacrat o dramatică turnură în evoluția istoriei filosofiei și a metafizicii. Declinul sistematicii tradiționale a fost însoțit de o restructurare și o redirecționare a tradiționalei "științe despre ființă" în sensul analizei și cercetării critice a limbajului, corespunzător constituirii **metafilosofiei** ca investigare a premiselor formale ale raționalității cunoștințelor și discursului filosofic. Istoria filosofiei capătă în perspectivă contemporană un sens nou, acela al întemeierii raționale a desfășurării spațio-temporale a gândirii în intenția reconstrucției sistematice, a articulării sistematice a certitudinilor filosofiei actuale.

Din acest motiv devine cu atât mai interesantă urmărirea atentă și reconstituirea unor etape importante, semnificative și valoroase ale istoriei istoriografiei filosofice autohtone, ca meritoriul demers al ediției princeps după manuscrisul **Istoria filosofiei** al lui Simion Bărnuțiu – prima încercare românească de sistematizare a istoriei filosofiei universale. Publicarea lui constituie, sperăm, începutul "scoaterii din ascundere" a manuscriselor sale filosofice, întrucât, după cum se cunoaște, la ora actuală chiar și tratatul de filosofie generală este încă inedit.

Pe firul temporal al receptării filosofiei grecești antice în istoria gândirii românești, Simion Bărnuțiu se impune ca reper obligatoriu, încă prea puțin

cercetat, în contextul complexului de "recunoaștere dar necunoaștere" a operei lui. Exponent al unei generații cu rol excepțional în afirmarea națiunii române, el îmbină studiul atent al ideilor teoretice cu activitatea practică militantă. Preocupările sale culturale, concretizate în studii de specialitate, scrieri, discursuri sunt foarte vaste (istorie, drept, teologie, filosofie, filologie ș.a.). Nu se poate desprinde un capitol sau altul al vieții și activității sale făcând abstracție de toate celelalte. Tot astfel și cu filosofia sau, mai specializat, cu istoria filosofiei. Felul în care el interpretează mersul gândirii antichității (cu deosebire al celei greco-romane) reflectă presupozițiile sale de istoriologie a filosofiei, concepția sa generală metodologică și metafilosofică. Cursul său de **Istoria filosofiei** se și deschide, de altfel, cu considerații de inspirație kantiană și krugiană referitoare la **conceptul**, **materia**, **forma**, **metodologia** și **periodizarea** istoriei filosofiei. În ce privește cercetarea istoriei filosofiei, el inventariază, sub influență kantiană, metoda **dogmatică**, **sceptică** sau **critică**, optând pentru ultima și întrebuințând-o pe tot cuprinsul lucrării. Concluzia preliminară la care îl duce **conștiința sa filosofică** (nu ne sfiim de acest termen, sub condiția adecvării lui la contextul mijlocului secolului al XIX-lea) este cea validată de exegeza ulterioară a istoriei filosofiei universale: începuturile propriu-zise ale acesteia se află la greci, la momentul primelor căutări ale unui **principiu rațional** în multitudinea manifestărilor realului.

Cu toate că a fost influențat atât de Kant (**Critica rațiunii pure**) și Krug (**Istoria filosofiei antichității, cu deosebire a grecilor și romanilor**), cât și de iluminism, gânditorul român adoptă numeroase soluții personale în lucrările sale filosofice. Relația **filosofie-limbă** și **filosofie-societate**, care, datorită circumstanțelor istoriei germane, nu a preocupat într-o măsură notabilă spiritele ilustre ale clasicismului din țara respectivă, devine la Bărnuțiu una de capitală importanță, datorită militantismului său și al generației căreia i-a aparținut, pentru ideile de

neam, limbă şi libertate naţională. Legătura dintre filosofie şi societate apare ca fiind însăşi condiţia existenţei istoriei filosofiei; aceasta devine posibilă mai întâi ca **istorie a filosofării**, adică a activităţii omului de autodezvoltare interioară. Cum, însă, nu orice idee sau "părere" filosofică este şi una de substanţă, viabilă, deoarece de-a lungul timpului s-au emis şi opinii eronate sau chiar enormităţi, **istoria filosofiei**, ca demers superior simplei colecţii de opinii şi convingeri, se constituie prin raportare la un **ideal raţionalist** pe care Bărnuţiu îl are în vedere atunci când spune că "în istoria filosofiei pot avea loc numai acele păreri care-l merită pentru **originalitatea**, **complesul intern** şi influenţa lor pre carea au avut-o asupra filosofării contemporanilor şi a posterităţii". Astfel, istoricul filosofiei va selecta din totalitatea registrului ideatic al gânditorilor filosofiei universale acele nuclee teoretice care se disting prin atributele **exemplarităţii**, ale **modelului**. Astăzi este recunoscut faptul că, dacă în ştiinţele naturii/ "exacte"/tehnice situaţia este uşurată în sensul că tratatele sau manualele de profil cuprind realizările exemplare (**paradigmele**) din diferite perioade istorice, realizări recunoscute de savanţi ca fiind însăşi "substanţa" proprie a raţionalităţii ştiinţifice, în filosofie acelaşi demers este mult mai dificil: până la un punct (greu de delimitat şi aproape imposibil de recunoscut unanim) **filosofia este însăşi istoria ei**, într-o măsură mult mai mare decât ştiinţa. Pentru filosofie nu există canoane metodologice atât de puternice încât să determine scrierea unei istorii a genurilor sale într-o modalitate univoc determinată. La fel de semnificative pot fi ideile gânditorilor de la care ne-au rămas zeci de tomuri (Kant sau Hegel, de pildă), după cum acelea ale filosofilor din opera cărora s-au păstrat doar câteva fragmente (Heraclit sau Parmenide). Apoi, spre deosebire de ştiinţă, în filosofie întrebările sunt mai importante decât răspunsurile şi, mai mult decât atât, nu pot primi răspunsuri definitive.

*

* *

Autorul **Istoriei filosofiei** reia distincţia aristotelică şi kantiană dintre **materia** (suma cunoştinţelor) şi **forma** (spiritul sintezei lor) istoriei filosofiei, urmând schemei tradiţionale **definiţie, însemnătate, concept, scop – punct de plecare – metode – diviziune – izvoare**, întâlnită în majoritatea lucrărilor respective din Germania secolelor XVIII-XIX. Este acesta unul din modelele de care s-a servit, celălalt fiind compilaţia lui Diogenes Laërtios, **Despre vieţile şi doctrinele filosofilor**.

În consens cu direcţia de interpretare consacrată până astăzi, Bărnuţiu consideră începutul filosofiei la Thales – momentul veritabil al trecerii de la **mythos** la **logos** ("Aşadară începutul istoriei filosofiei proprie se află la **greci**, şi anume în acea epocă când au început ei a căuta principiele adevărului în raţiune, fără dependenţă de la poesie s[au] politică s[au] păreri religionarie. Aceasta s-au întâmplat începând de la **Talete**". Alte popoare antice (asiatice, orientale) nu au ajuns la acest nivel datorită persistenţei şi dominaţiei reprezentărilor mitico-magice, religioase în mentalitatea individuală şi colectivă. Excelent cunoscător al faptului istoric şi al textului original, filosoful român utilizează **metoda comparativă** (deosebit de utilă în cadrul analizei şcolilor filosofice din antichitatea clasică greacă).

Preocupat să forjeze un limbaj filosofic românesc într-o manieră de pionierat, la ceasul începutului, în pofida oscilaţiilor sale între criticism şi iluminism (se propune **sintetismul** ca soluţie critică la **realism** şi **idealism**), Bărnuţiu rămâne actual şi pe terenul istoriei filosofiei. Cursul său reliefează caracterul **istoric** şi **raţional** al acestei străvechi creaţii spirituale umane, constituindu-se într-o pledoarie autentică sub raport **metodologic, gnoseologic, moral** şi **educativ**: "Istoria filosofiei deprende mintea ca să cugete de puterea sa, o învaţă a cunoaşte metodica cugetării ştienţifice, rătăcirile acesteia, precum şi causele şi urmările acelor rătăciri. Istoria filosofiei are influenţă în toate ştienţele şi în istoria lor,

specialmente în istoria religiunii şi a umanității, pentru că raţiunea e fundamentul a toată ştienţa. Istoria filosofiei, ca studiu, are influenţă mare în cultura minții omeneşti, pentru că cercetarea şi espunerea materiei ei cere una încordare de puteri spirituali". Iată o schiță de **metafilosofie** la care trebuie încă meditat, dacă dorim instaurarea unui **spirit critic** în cultura românească, abilitat să stăvilească oceanul agramatismului, obscenității şi elucubrațiilor care o pun la ora actuală sub semnul întrebării.

Cercetarea manuscriselor filosofice de curs bărnuțiene, deosebit de numeroase şi diverse ca tematică (istoria filosofiei, metafizică, etică, estetică ş.a.) dovedeşte o minte neobosită în identificarea referinţelor istorice la capitolele sistematice, dar şi invers, în sesizarea elementelor de sistem pe parcursul succesiunii teoriilor. **Istoria filosofiei** abundă în amănunte despre o mulțime de gânditori mai importanți sau secundari; întotdeauna, însă, abordarea este, pe cât posibil, dusă până la capăt, Bărnuțiu realizând, după cum s-a şi remarcat, cea mai completă expunere **de** până atunci a filosofiei antice şi medievale, manuscrisul oprindu-se la **Albertus** Magnus.

*

* *

Cum se explică, însă, înclinația lui **Bărnuțiu** - care a urmat studii ecleziastice timp de ani de zile - pentru raționalismul antichității clasice greceşti, pre-creştine, "etnice" (adică păgâne), pe care tacit – şi uneori chiar explicit - o privilegiază în discursul său istorico-filosofic? Se pot invoca multiple motive: marea influenţă a raționalismului (Wolff, Baumeister), dar şi a celebrei triade a filosofiei clasice germane Kant – Fichte – Hegel (primul "intermediat" de Krug, cu ale sale **System der Theoretischen philosophie** şi **System des Praktischen Philosophie**, cu toții mari admiratori – cu argumente – ai grecilor), studiile în străinătate (doctoratul în drept obținut la Pavia – iarăşi, zonă de influenţă a discursului

raționalist germanic occidental), după cum şi aderenţa sa la curentul francmasonic. Ar fi, însă, o simplificare nepermisă a problemei, fiindcă s-ar reduce totul la influenţele exterioare, neglijându-se tocmai esențialul: personalitatea extrem de complexă, erudită, activă şi vulcanică a lui Bărnuțiu. Spiritul său raționalist-antiteologic s-a manifestat, mai întâi, ca expresie a nemulțumirii şi dezamăgirii produse de Blajul ecleziastic al vremii în care a trăit şi a activat ca profesor de filosofie (a se reaminti cunoscuta sa expresie că filosofia blăjeană este "numai roabă teologhiei"). Marile sale ambiții pe acest teren sunt (conform scrisorii către George Bariț din 3/15 octombrie 1839) exprimate în sintagma unei duble "eliberări" a filosofiei: pe de o parte, **de limba latină**, în sensul predării acestei discipline în limba română, pe de altă parte, **de teologie**. Pe plan teoretico-filosofic aceasta semnifica **raționalism laic**, nesupus tutelei bisericeşti, în strânse relații cu "ştiința, dezvoltarea şi progresul", însemne ale veacului al XIX-lea în lumea civilizată. Or, cel mai mare pericol pentru ele îl reprezintă "spiritul călugăresc", care nu le permite să se manifeste liber, întârziind momentul depăşirii evului mediu.

Aceste convingeri de ordin cultural-filosofic, juridic, sociologic şi politic îşi au corelatul firesc în presupoziția superiorității gândirii antichității clasice greceşti, din perspectiva **raţiunii** şi **raționalismului** care îşi găseşte apogeul în paradigma platonico-aristotelică. Nu numai cantitativ, dar şi calitativ, gândirea greacă ocupă primul loc în cursul lui Bărnuțiu. "Lucrarea poartă amprenta subiectivă a gustului său pentru raționalismul linear, etalat în echilibru, al filosofiei greceşti", scrie I. Chindriş. Nu este, însă, o simplă chestiune de gust, ci de convingeri ancorate organic în armonia personalității individuale; sau, altfel spus, **gustul** însuşi trebuie explicat. După ce parcurge şirul presocraticilor, chiar dacă aduce anumite amendamente şi critici lui Platon şi, cu deosebire, lui Aristotel, aceştia vor rămâne gânditorii de referință ai lui Bărnuțiu. Comentează amplu, minuțios şi foarte doct operele acestora

(dialogurile lui Platon şi cărţile lui Aristotel), oprindu-se, pe rând, la traducătorii şi interpreţii semnificativi, începând chiar cu antichitatea. Foarte interesantă ni se pare observaţia că la Platon **ideile** sau **formele** nu sunt **transcendente**, esenţe exterioare lucrurilor, aflate în altă existenţă faţă de aceea reală, a oamenilor şi lucrurilor de zi cu zi, ci **imanente**, **modele** situate **în** această lume (aceeaşi poziţie o va avea, peste timp, C. Noica); după Bărnuţiu, confuzia de interpretare (situarea ideilor în **transcendent**) s-ar datora binecunoscutului şi celebrului stil literar al lui Platon, care a eclipsat veritabilele sale intenţii filosofice.

Ceea ce urmează filosofiei greceşti – anume filosofia romană şi cea creştină – va fi judecat prin comparaţie cu aceasta dintâi, ca produs cultural de importanţă secundară, am spune chiar ca o succesiune de "stări degradate" (pentru a folosi o sintagmă a ştiinţelor naturii) ale ei. O primă etapă – filosofia romană – mai păstrează ceva din cea greacă, anume **as**igură circulaţia ideilor filosofilor greci, le propagă pe acestea prin "vulgarizar**e**" sau "istoricizare". A doua etapă, cea a filosofiei creştine, îi produce lui Bărnuţiu reac**ţ**ii a**versive**, **ex**peditiv-ironice şi hipercritice, ca urmare a iraţionalismului sau antiraţionalismului pe care aceasta îl profesase. Îi oferă ocazia contrapunerii permanente a **filosofiei** (înţeleasă în sensul arătat mai sus) şi a **religiei**, negându-le gânditorilor paleocreştini calitatea de filosofi, pe temeiul incompatibilităţii logic-principiale dintre dogma creştină şi teza filosofică. Atunci când mai are cuvinte de apreciere pentru unul sau altul dintre ei, Bărnuţiu se referă expres la anumite reminiscenţe ideatice pre-creştine sau la atitudinea socială (vezi cazul împăratului Iulian Apostatul). Referinţele bibliografice scad cantitativ, în ce priveşte operele gânditorilor în cauză şi ale exegezei ulterioare.

Perspectiva aceasta se continuă şi în secţiunile care cuprind gândirea evului mediu, autorul cursului de **Istoria filosofiei** împărtăşind opinia de largă circulaţie pe timpul Renaşterii şi al începuturilor modernităţii, în sensul

subaprecierii acestei perioade din punctul de vedere al originalităţii şi valorii cugetării filosofice ("evul mediu întunecat", "epoca ignoranţei" etc.). Bărnuţiu reduce acum la minimum referinţele, are în vedere, de cele mai multe ori, doar câte o lucrare pentru fiecare autor, după care îl apreciază, aproape invariabil, negativ. Considerăm că textul infirmă punctele de vedere ale lui G. Bogdan-Duică şi T. Maiorescu, în sensul că Bărnuţiu nu ar fi produs (cu excepţia lucrării **Dreptul public al românilor**) nimic original faţă de sursele exegetice anterioare, întrucât filosoful blăjean depăşeşte atât cronologic cât şi metodologic lucrarea lui Krug din 1815, **Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Griechen und Römern**. Chiar dacă nu a creat un sistem filosofic original (nici nu erau întrunite condiţiile sociale pentru aceasta, fiindcă în miezul evenimentelor care se succedau cu o repeziciune extraordinară Bărnuţiu s-a implicat total, în pofida stării sale precare de sănătate, nepermiţându-şi răgazul de lux al conceperii unei asemenea creaţii), gânditorul român are peste tot contribuţii originale în aplicarea ideilor lui Kant şi Krug la cugetarea românească din timpul său, întruchipând o perioadă de tranziţie între iluminism şi spiritul critic.

*

* *

Argumentele sistematice ale acestor opţiuni istorico-filosofice sunt de găsit în alte lucrări (încă inedite) ale lui Bărnuţiu, cum ar fi, de pildă, cursul de **Metafizică**. Acolo, critica conceptului fiinţei supreme (a lui Dumnezeu) este detaliată prin prisma principalelor argumente apărute şi reluate în istoria filosofiei, în special în perioada medievală (**argumentul ontologic**, care deduce existenţa divinităţii din conceptul de "fiinţă perfectă"; **argumentul cosmologic**, ce afirmă o raţiune completă şi suficientă (divinitatea) a existenţelor contingente; **argumentul teleologic**, prin care existenţa lui Dumnezeu este dedusă

din finalitatea naturii; **argumentul istoric** – rod al consensului popoarelor şi a "sorții" genului uman; **argumentul supranatural**, bazat pe ideea revelației unei ființe supreme). Bărnuțiu nu merge însă, radical, până la capătul consecințelor acestei critici – respingerea tezei existenței divinității -, întrucât, afirmă el (corect din punct de vedere logic), falsitatea argumentelor demonstrative nu implică falsitatea tezei de demonstrat, dar prelungeşte această critică logico-filosofică pe terenul creştinismului ca doctrină religioasă, a instituției călugăriei, a clericalismului şi episcopilor etc.

Peste tot şi întotdeauna la Bărnuțiu istoriografia şi istoriologia filosofică se află în strânsă conexiune cu filosofia sistematică, iar aceasta din urmă cu filosofia socială, cu viziunea sociologică şi politică, pe deplin modernă şi de mare actualitate acum, când România doreşte recunoaşterea oficială a apartenenței sale la "bătrânul continent" din partea forurilor occidentale şi euroatlantice abilitate (nu în zadar D.D. Roşca a scris eseul **Europeanul Bărnuțiu**). În concepția lui, **rațiunea** este expresia **libertății** şi reciproc. Astfel, filosofia este chemată a contribui esențial la emanciparea omului, la transformarea radicală a condiției sale, atât de **ființă cugetătoare** cât şi de **ființă activă**. Cercetarea manuscriselor sale relevă reflecții interesante de acest gen expuse şi în cursurile sale **Pedagogia** şi **Psihologia empirică**: "poterea cea mai nobile a omului e **rațiunea** şi facultatea de a-şi determina **voința cu libertate**, ceea ce e strâns unit cu rațiunea". Cel ce studiază istoria filosofiei trebuie să ajungă la înțelegerea acestor determinații esențiale ale ființei umane prin analiza evoluției spațio-temporale a infinitelor fațete ale spiritului omenesc.

*
* *

Unde se situează, de fapt, Bărnuțiu în istoria filosofiei româneşti? El reprezintă o etapă superioară celei ilustrate, bunăoară, de Samuil Micu, Eufrosin Poteca sau Eftimie Murgu; dă dovezi elocvente de erudiție deosebit de amplă, cunoaşte toate sursele bibliografice moderne majore ale istoriei filosofiei antice şi medievale (Bayle, Schleiermacher, Ast, Krug, Bekker, Didot ş.a.), chiar şi comentatorii secundari. S-a remarcat că el anticipează, până la un punct, cursurile de logică ale lui Titu Maiorescu (R. Pantazi), respectiv anumite teorii estetice ulterioare (N. Iliescu). De asemenea, utilizează cu măiestrie vocabularul filosofic, aşa cum se putea mai bine la timpul său, ajungând pe plan literar chiar la momente de virtuozitate în expunere, cu nuanțe artistic-dramatice, mai ales la paragrafele cu accentuat caracter critic De pildă, când se referă la **perioada scolastică**, el scrie că: "Acest period, vorbind propriamente, e periodul **servituții rațiunii omenești**, căci şi geniii cei mai eminenți ai seclului încă tremurau de fulgerile Vaticanului şi de carcerile **Inquisițiunii**. Ei n-aveau voie să vorbească şi să scrie cum cugetau, de aceea filosofia şi rațiunea nice n-au făcut vreun progres în acest lung period. În limba poetică s-ar putea numi acest lung period **somnul rațiunii**, încât şi ideiele cele mai mari ale unor bărbați din acest period încă ni se arată numai ca neşte visuri, care aveau însemnătate numai pentru cei ce le visau, şi pentru aceştia numai atunci când îi duceau la tribunalul inchisițiunii sacre, ca să răspundă la ce visau aşa (Campanella, Galilei ş.a.)".

*
* *

Filosofia greacă antică exercită şi astăzi o foarte mare atracție în cercurile cunoscătorilor pe plan mondial. Modelul rațiunii configurat de greci va dăinui, probabil, etern, în ciuda imperfecțiunilor sale dezvăluite de proba timpului. Ceva din complexitatea şi frumusețea acestei perioade

de naştere a raționalismului european a răzbătut în eforturile istoriografice filosofice ale lui Bărnuțiu, cursul său de **Istoria filosofiei** având, pe lângă finalitatea propriu-zis **intelectuală**, una **pedagogică** şi **morală** – formarea culturii filosofice la tineretul studios, în spiritul respectului şi pasiunii față de adevăr. Odată cu publicarea acestui manuscris se face un important pas înainte pe drumul cunoaşterii şi valorificării operelor filosofiei româneşti, pe care unii gânditori autohtoni, din păcate, n-o prea agreează. Or, nu ne mai putem mulțumi cu jumătăți de măsură şi semi-adevăruri. Dacă se doreşte un răspuns la problema "cum este posibilă filosofia, istoria filosofiei în Estul Europei, România?" ş.a.m.d. (temă pe care s-au scris deja mai multe cărți), acesta nu poate ocoli demersuri cum este cel de față. Şi poate că, într-o zi, după alte multe inițiative similare, corul detractorilor culturii româneşti va scădea în intensitate sau chiar va amuți. Editorilor lucrării li se cuvin toate laudele pentru a fi pus în circulație "cu inima pe palmă" o "bijuterie a vechii noastre cugetări", absolut indispensabilă comunității academice, istoricilor, filosofilor, oamenilor de cultură, profesori, cercetători, studenți, oricui doreşte să se instruiască şi să se perfecționeze în domeniul umanist.

IONUȚ ISAC

Cuprins

§ 121. Platone 5
§ 122. Continuațiune 5
§ 123. Continuațiune 6
§ 124. Continuațiune 7
§ 125. Operele lui Platone 8
§ 126. Clasificarea lui Trasil 8
§ 127. Clasificațiunea lui Schleiermacher 11
§ 128. Clasificațiunea lui Ast 12
§ 129. Clasificațiunea după Krug 14
§ 130. Autenticitatea operelor platonice 15
§ 131. Doptrina lui Platone în genere 16
§ 132. Filosofia după Platone 17
§ 133. Ideiele ca esențe a lucrurilor 19
§ 134. Dumnezeu şi materia 20
§ 135. Sufletul 23
§ 136. Continuațiune 24
§ 137. Etica şi politica lui Pl|atone| 25
§ 138. Poetica şi estetica lui Platone 27
§ 139. Academicii 29
§ 140. Speusip 29
§ 141. Doptrina lui Speusip 30
§ 142. Senocrate 31
§ 143. Doptrina lui Senocrate 32
§ 144. Polemone 33
§ 145. Doptrina lui Polemone 33
§ 146. Crate şi Crantore 34
§ 147. Şcoala sceptică 34
§ 148. Pirone 36
§ 149. Doptrina lui Pirone 38
§ 150. Pironicii 39
§ 151. Timone 39
§ 152. Doptrina lui Timone 40
§ 153. Argumentele scepticilor 41
§ 154. Continuațiune 45
§ 155. Argumentele scepticilor târzii 46

§ 156. Formulele sceptice 47
§ 157. Şcoala peripatetică 49
§ 158. Aristotele 49
§ 159. Operele lui Aristotele 51
§ 160. Doptrina lui Aristotele 53
§ 161. Vicisitudinile filosofiei lui Arist[otel] 58
§ 162. Cărţile lui Aristotele 58
§ 195. Filone din Larisa şi doptrina lui 61

Epicureismul

§ 196. Epicur 61
§ 197. Doptrina lui Epicur 63
§ 198. Filosofia la romani 66
§ 199. Romanii de şcoală stoică 69
§ 200. Romanii epicurei 69
§ 201. Romanii de alte şcoale 70
§ 202. Ciceronе 70
§ 203. Continuaţiune 73
§ 204. Continuaţiune 73
§ 205. Continuaţiune 75
§ 206. Seneca şi doptrina lui 75
§ 207. Epictet şi doptrina lui 77
§ 208. M. Aureliu Antonin 78
§ 209. Doptrina lui 80
§ 210. Crescente şi Cels 81
§ 211. Peregrin Proteu şi Demonace 81
§ 212. Apoloniu din Thiana 81
§ 213. Alţi filosofi pitagorei 82
§ 214. Plutarc din Cheronca 83
§ 215. Operele şi doptrina lui 83
§ 216. Masim din Tir 84
§ 217. Doptrina lui 84
§ 218. Amoniu Saca 86
§ 219. Plotin 86
§ 220. Doptrina lui 87
§ 221. Porfiriu 90
§ 222. Iamblich 90
§ 223. Proclu 91
§ 224. Doptrina lui 91

§ 225. Enesidem 92
§ 226. Sest Empiricul 93
§ 227. Doptrina lui 93
§ 228. Filone 94
§ 229. Doptrina lui 95
§ 230. Filosofia la evrei 96
§ 231. Filosofia cabalistică 96
§ 232. Gnosticii 97
§ 233. Doptrina gnosticilor 98

EPOCA III

§ 234. Filosofia la creştini 99
§ 235. Iustin 100
§ 236. Doptrina lui 101
§ 237. Clemente Alesandrinul 101
§ 238. Origene 102
§ 239. Doptrina lui 103
§ 240. Augustin 104
§ 241. Doptrina lui 104
§ 242. Tertulian 106
§ 243. Lactantiu 107
§ 244. Iulian împăratul 107
§ 245. Sinesiu 108
§ 246. Alesandru din Afrodisia 109
§ 247. Simpliciu 110
§ 248. Filopon 110
§ 249. Boëtiu 111
§ 250. Casiodor 113
§ 251. Petru de Pisa şi Paul Varnefried 113
§ 252. Isidor din Cartagena 114
§ 253. Beda Venerabile 114
§ 254. Ioane Stobeu 114
§ 255. Ioane Damascen 115

PERIODUL III
Scolasticismul

§ 256. Filosofia scolastică 116
§ 257. Continuaţiune 116
§ 258. Divisiunea acestui period 117

§ 259. Alcuin 118
§ 260. Ionae Erigena 119
§ 261. Doptrina lui 119
§ 262. Berengariu din Turoni 122
§ 263. Lanfranc de Pavia 122
§ 264. Anselm din Cantuaria 122
§ 265. Doptrina şi operele lui 122
§ 266. Continuaţiune 123
§ 267. Nominalism şi realism 125
§ 268. Roscellin 126
§ 269. Guiliem de Campreli 127
§ 270. Abelard 127
§ 271. Doptrina lui 127
§ 272. Gilbert de la Porrée 128
§ 273. Ugone de Sant Victore 128
§ 274. Doptrina lui 129
§ 275. Ioane de Salisbury 129
§ 276. Petru de Navara s[au] Lombardul 130
§ 277. Filosofie arabă 131
§ 278. Alkendi 132
§ 279. Alfarabi 133
§ 280. Avicena 133
§ 281. Algazali 134
§ 282. Abubekr 135
§ 283. Averhoes 135
§ 284. Maimonide 136
§ 285. Gerbert de Alvern 137
§ 286. Alan din Insule 138
§ 287. Almaric şi Davide de Dinanto 138
§ 288. Alesandru Alesiu Doctor Irrefragabilis 140
§ 289. Guiliem de Arvern 140
§ 290. Doptrina lui 140
§ 291. Vicenţiu de Belovac 141
§ 292. Albert Marele 142
§ 293. Doptrina lui 143
Note 147

* * *

Isac Ionuţ, *Simion Bărnuțiu şi atracţia clasicismului antic* 209